

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

«Αντικρίζοντας την Ελευθερία!

Στη Βουλή των Ελλήνων δυο Αιώνες μετά»

Εικαστική και νοηματική αποτύπωση της Επανάστασης του 1821,

ως διεθνές γεγονός

Διπλωματική Εργασία

Χρήστος Κυριάκος: Α.Μ. 20203311

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: κ. Διοτίμα Λιαντίνη

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑΣ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών: « Θρησκειολογία »

Ειδίκευση : Θρησκευτική Λογοτεχνία και Τέχνη

Μάϊος 2022

Ευχαριστίες

Η εκπόνηση της διπλωματικής εργασίας αποτελεί το τελικό στάδιο μιας πορείας και το επιστέγασμα μιας συνολικής προσπάθειας. Αυτή η εκπαιδευτική διαδρομή υπήρξε πλούσια συναισθημάτων και πνευματικών διεργασιών που με την συμβολή των καθηγητών/τριων, διεύρυνε τους προσωπικούς μου ορίζοντες.

Οφείλω καταρχάς να ευχαριστήσω θερμά την καθηγήτρια μου και επιβλέπουσα της διπλωματικής μου εργασίας, κ. Διοτίμα Λιαντίνη, η οποία με την αμέριστη συμπαράστασή της, μας προσέγγισε εξαρχής, όλους μαζί και τον καθένα ξεχωριστά, με αξιοθαύμαστη ευγένεια και ήθος. Υπήρξε αρωγός και πάνω από όλα δασκάλα με το ειδικό βάρος που εμπεριέχει αυτή η έννοια.

Επίσης, θέλω να ευχαριστήσω τον επιμελητή της Έκθεσης, κ. Θοδωρή Κουτσογιάννη, για τη συνεχή καθοδήγηση του, στις διάφορες πτυχές της Έκθεσης, καθώς και για το φωτογραφικό υλικό που μου παρέθεσε από το αρχείο της Βουλής. Η σημαντική βοήθεια του, με οδήγησε στην κατανόηση της αφηγηματικής πορείας του εγχειρήματος.

Καθοριστική υπήρξε και η βοήθεια της προσωπικής μου φίλης, κ. Αναστασίας Ρετσίνη, που ήταν δίπλα μου σε ότι και αν χρειάστηκα.

Τέλος, ευχαριστώ την οικογένεια μου, για την συμβολή της στην εσωτερική μου ηρεμία, ώστε να ολοκληρωθεί αυτή η διαδρομή και να ευοδωθεί αυτή η προσπάθεια.

Η προκείμενη διπλωματική εργασία, είναι αφιερωμένη στη μνήμη του αείμνηστου καθηγητή, κ. Ευάγγελου Καραγεωργόπουλου.

Περίληψη

Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 δεν υπήρξε απλά ένα γεγονός αντίστασης κατά του Οθωμανικού δεσποτισμού, αλλά κυρίως μια πράξη επαναστατική με σκοπό την ίδρυση δημοκρατικού εθνικού κράτους. Αναφερόμαστε σε ένα γεγονός μη γραμμικό αλλά δυναμικό και με αρκετές διακυμάνσεις, λόγω διαφορετικών παραγόντων, όπως ήταν για παράδειγμα ο φατριασμός και τα συμφέροντα σημαντικών οικογενειών, η εναλλαγή από την ατομική αντίληψη στη συλλογική συνείδηση με θεσμούς κρατικούς, η πορεία από την κατάσταση υποτελούς υπηκόου αυτοκρατορίας, σε πολίτη κράτους, καθώς και η διαφορετική στάση των Μεγάλων Δυνάμεων.

Στην παρούσα εργασία θα ασχοληθούμε με την διεθνή διάσταση του Αγώνα και θα αναλύσουμε μέσα από την περιγραφή της Έκθεσης *Αντικρύζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, τη σαφή σχέση του ευρωπαϊκού οικοδομήματος με την κλασική αρχαιότητα, συνεπώς και με την σύγχρονη υπόδουλη Ελλάδα στη συνέχεια. Η αντίληψη του κοινού παρελθόντος λειτούργησε συνδεδετικά και η διεθνοποίηση του Αγώνα άσκησε πιέσεις στις κυβερνήσεις των κρατών της Ευρώπης. Η εμπλοκή των Μεγάλων δυνάμεων, στα πρώτα βήματα της σύγχρονης πορείας του Έθνους υπήρξε καθοριστική. Η ναυμαχία του Ναβαρίνου στη συνέχεια σφράγισε αυτή τη σχέση με τον πιο χαρακτηριστικό τρόπο.

Η αφηγηματική στοχοθεσία της Έκθεσης, που διοργανώθηκε από το Ελληνικό κοινοβούλιο, διατρανώνει με τον πιο σαφή και εναργή τρόπο τη διεθνοποίηση του ελληνικού ζητήματος αφενός, στην κρισιμότερη καμπή της συγχρονίας του και αφετέρου αντικαθρεπτίζει την διαχρονική αγαστή πορεία, Ελλάδας και Ευρώπης, μιας σχέσης που με τη συμβολή της κοινής μνήμης, δεν φθίνει αλλά σταθεροποιείται και ενισχύεται. Η τέχνη και ο πολιτισμός αποδεικνύεται στην πράξη, πως λειτουργούν ενωτικά, διδακτικά και στοχαστικά.

Abstract

The Greek war of independence of 1821 wasn't just an event of resistance against the Ottoman empire, but mainly a revolutionary act having as goal the foundation of a democratic national government. We are referring to a not linear but dynamic event full of fluctuations due to varriant factors, such as factionalism and the interests of important families, the transition from individual perception to collective consciousness, based on state institutions, the progress from the state of a vassal of the empire to a state citizen, as well as the change of attitude of the Great European Powers towards the Greeks.

In this particular project we will focus on the international impact of the Greek war of Independence, and we also analyze through the description of the exhibition "Beholding Liberty! At the Hellenic Parliament two centuries later", its clear relation between the European structure and Ancient Times, as well as the modern unredeemed Greeks. The realization of a common past worked in a connecting way between nations and the internationalization of the Greek War of Independence put pressure on the Governments of the European countries. The involvement of the Great Powers, in the first movements of the Nation's contemporary progress played a determining role. The naval battle of Navarino established this relation in a distinctive way.

The narrative aim of the Exhibition, which was organized by the Greek Parliament, demonstrates in a most clear and active way the internationalization of the Greek issue on the one hand in its most critical juncture in history and on the other hand by illuminating the timeless and admirable progress, of the Greece and Europe, a kind of relationship that does not recline, but which on the contrary is reinforced. Art and culture are actively proving to coexist in a uniting educational and reflective manner.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....σ. 7.

Κεφάλαιο 1

1. Το Περιστύλιο ως εισαγωγή στην ιδεολογική προετοιμασία του Αγώνα.....σ. 11.

1.1. Η αρχαιολατρία, ως πρώιμο στάδιο Φιλελληνισμού.....σ. 14.

1.2. Από τον Διαφωτισμό στην πατριωτική συνειδητοποίηση.....σ. 20.

1.3. Σχολή των Αθηνών.....σ. 28.

1.3.1. Καποδίστριας.....σ. 30.

1.3.2. Τα σημεινόμενα που παράγονται από τα εκθέματα της *Σχολής των Αθηνών* και του *Ιωάννη Καποδίστρια*, σε σχέση με τον χώρο και το κτήριο.....σ. 33.

Κεφάλαιο 2.....σ. 34.

2.1. Φιλική Εταιρεία.....σ. 35.

2.2. Αίθουσα Τροπαίων και Υπασπιστών.....σ. 38.

2.3. Η εξιστόρηση της Ζωφόρου η έκρηξη της Επανάστασης

(Αναπαραστάσεις 1-5).....σ. 41.

2.3.1. Εθνοσυνελεύσεις και Συντάγματα (Αναπαραστάση 7).....σ. 48.

2.3.2. Η εδραίωση του Αγώνα (Αναπαραστάσεις 8-11).....σ. 51.

2.3.3. Κρίσιμες καμπές (Αναπαραστάσεις 12-13).....σ. 56.

2.3.4. Διπλωματικές Παρεμβάσεις (Αναπαραστάσεις 14-16).....σ. 58.

2.3.5. Η Απελευθέρωση (Αναπαραστάσεις 17-20).....σ. 65.

Κεφάλαιο 3

3.1. Εμβόλιμες ενότητες.....σ. 70.

3.1.1. Η συγκρότηση του κράτους.....	σ. 70.
3.1.2. Προτεινόμενα εκθέματα.....	σ. 71.
3.2. Η διάδοση του Φιλελληνισμού.....	σ. 75.
3.2.1. Προτεινόμενα εκθέματα.....	σ. 79.
3.4. Η εικόνα του Αγώνα στην εικαστική μνήμη.....	σ. 81.
3.4.1. Προτεινόμενα εκθέματα.....	σ. 82.
3.5. Αίθουσα Υπασιιστών, το εικοναστάσι των ηρώων.....	σ. 90
3.5.1. Οι προσωπογραφίες των πρωταγωνιστών του Αγώνα.....	σ. 91
3.5.2 Οι πρωταγωνιστές των όπλων και της γραφίδας.....	σ. 94.
3.5.3. Προτεινόμενα εκθέματα.....	σ. 95
3.5.4. Επίλογος της Έκθεσης.....	σ. 96.
3.6. Μουσειοδιδασκτική περιγραφή της Έκθεσης.....	σ. 98.
3.6.1. Σημαντικές επισημάνεις.....	σ. 100.
Συμπεράσματα.....	σ. 103.
Βιβλιογραφία.....	σ. 108.

Εισαγωγή

Με αφορμή την επέτειο των 200 ετών από την έναρξη της Επανάστασης του 1821, το Ελληνικό Κοινοβούλιο εγκαινιάζει μια εξαιρετική Έκθεση με τίτλο «Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων, δύο αιώνες μετά». Σκοπός της, να τιμήσει αφενός, το υπέρτατο γεγονός της Εθνικής Παλιγγενεσίας και αφετέρου να προσφέρει την ευκαιρία στο κοινό να απολαύσει ένα πολιτισμικό γεγονός με μοναδικά εκθέματα, τα οποία δημιουργούν τις απαραίτητες συνθήκες για διάλογο, περισυλλογή και στοχασμό, τόσο για το μέγιστο γεγονός της απελευθέρωσης από έναν κατακτητή αρκετά δυσανάλογου μεγέθους, όσο και για τη σταθερή και αδιάπτωτα συνεχή σχέση που διαπερνά όλη την ιστορία του ελληνικού λαού, με την κλασική αρχαιότητα και τα σημαινόμενα που αυτή παράγει τόσο στη συγχρονία, όσο και στη διαχρονία. Επίσης, μέσα από τις συνεχείς ξεναγήσεις, μαθητών, φοιτητών, μεμονωμένων επισκεπτών αλλά και διπλωματικών αποστολών και υψηλών προσκεκλημένων, το Ελληνικό Κοινοβούλιο, παιδαγωγεί και παράλληλα ασκεί την ιδιαίτερος χρήσιμη πολιτιστική διπλωματία, η οποία εδράζεται πάλι στον τρόπο που η κλασική αρχαιότητα διαπερνά τον σύγχρονο κόσμο.

Η 19^η Απριλίου 2021, η πρώτη ημέρα έναρξης της Έκθεσης είναι και ημέρα Φιλελληνισμού, η οποία πρέπει να επισημάνουμε πως για πρώτη φορά καθιερώθηκε από την ίδια τη Βουλή των Ελλήνων το 2008, προς τιμήν του Λόρδου Βύρωνα που απεβίωσε στις 19 Απριλίου του 1824 στο Μεσολόγγι. Συνδέεται συνεπώς, άμεσα και με τον πιο χαρακτηριστικό τρόπο, με την ίδια την αφήγηση της έκθεσης, αφού η αγάπη και ο θαυμασμός των Ευρωπαίων προς την κλασική αρχαιότητα, αποτέλεσε τη βάση του φιλελληνικού κινήματος.

Εισαγωγικά, ο επισκέπτης εισέρχεται στο προελούδιο της Έκθεσης, στον χώρο του Περιστευλίου στο ισόγειο του Μεγάρου της Βουλής και ακριβώς έξω από την

αίθουσα της Ολομέλειας του Κοινοβουλίου, που λειτουργεί ως ένα κομβικό σημείο αρχικής πρόγυσης στο πολιτιστικό δρώμενο, κεντρίζοντας το ενδιαφέρον για τον κύριο χώρο της έκθεσης.

Το ίδιο το κτήριο της Βουλής υπέδειξε τον αφηγηματικό δρόμο της Έκθεσης, ως ζωντανό μνημείο και κυρίως μέσα από την νοηματική εξιστόρηση της ζωφόρου της αίθουσας των Τροπαίων και του ζωγραφικού διάκοσμου της αίθουσας των Υπασπιστών στον πρώτο όροφο. Εκεί, παρουσιάζονται βασικά και καίρια πολεμικά και διπλωματικά γεγονότα του απελευθερωτικού αγώνα, από το 1821 ως το 1833. Αναφερόμαστε σε ένα μνημείο που αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ιστορίας του ίδιου του κτηρίου, αποτυπωμένο μέσα από την ιδιαίτερη ματιά του Βαυαρού καλλιτέχνη Ludwig Michael von Schwanhaler, για λογαριασμό του επίσης Βαυαρού βασιλιά Λουδοβίκου Α΄. Αξίζει επίσης, να επισημάνουμε το γεγονός ότι η Ζωφόρος φιλοτεχνήθηκε σε χρονική εγγύτητα με τα γεγονότα της επανάστασης (1842-43).

Συνεπώς, οδοδείκτης και κατευθυντήριος άξονας υπήρξε η Ζωφόρος και τα κύρια γεγονότα που αφηγείται, ωστόσο συμπεριλήφθηκαν και άλλα σημαντικά γεγονότα και τεκμήρια με μια διευρυμένη ματιά, με σκοπό την παρουσίαση ενός πιο σφαιρικού αποτελέσματος.

Το σύνολο των εκθεμάτων και τεκμηρίων που χρησιμοποιήθηκαν ανήκουν στη Βουλή των Ελλήνων, μεταξύ των οποίων πίνακες ζωγραφικής, χαρακτηριστικά, αγαλματίδια, μετάλλια και εικαστικές δημιουργίες, ιδιαίτερης αισθητικής και καλλιτεχνικής αξίας. Τον εκθεσιακό καμβά έρχονται να συμπληρώσουν συγκεκριμένα εκθέματα συλλεκτών και κληρονόμων ιστορικών τεκμηρίων. Επίσης ξεχωριστό στον χώρο είναι το έργο του νεοκλασικού τοιχοτάπητα της «Σχολής των Αθηνών», το οποίο αποτελεί ευγενικό δάνειο από τον Πρόεδρο της Γαλλικής Εθνοσυνέλευσης, αλλά και

η Χάρτα του Ρήγα που κοσμεί και συμπληρώνει με αξιοσημείωτο τρόπο την εισαγωγική πλευρά της Έκθεσης.

Κρίνεται απαραίτητο να επισημάνουμε πως η συγκεκριμένη Έκθεση λαμβάνει χώρα σε τρεις εκδοχές. Η πρώτη, αναφέρεται στον φυσικό χώρο που πραγματοποιείται, εντός του κτηρίου της Βουλής. Η δεύτερη εκδοχή αφορά την ψηφιακή περιήγηση (antikrizontas-tin-elefheria.gr) στον χώρο - με γνώμονα τις αρχές της σύγχρονης ψηφιακής μουσειογραφίας - η οποία συμβάλλει πέραν από τις ειδικές συνθήκες της πανδημίας, που δεν επιτρέπει την αθρόα προσέλευση, και στην αποτελεσματικότερη κατανόηση και οπτική συγκεκριμένων πλευρών της έκθεσης. Για παράδειγμα, οι παραστάσεις της Ζωφόρου βρίσκονται σε ύψος που υπερβαίνει τα έξι μέτρα και σε μήκος που αγγίζει τα 59. Ψηφιακά συνεπώς, η παρατήρηση λεπτομερειών, εύλογα πραγματοποιείται ευκολότερα, συγκριτικά με τη φυσική όραση. Η τρίτη εκδοχή τέλος, αφορά στην έντυπη μορφή του καταλόγου, ο οποίος παρουσιάζει ολοκληρωμένα το όλον, μέσα από μια ιδιαίτερη καλλιτεχνική και γραφιστική οπτική. Αποτυπώνεται το σύνολο των τεκμηρίων, αναλυτικά, με λεξάντες και επεξηγηματικά κείμενα και παρέχονται αναλυτικές πληροφορίες.

Με την παρούσα εργασία επιχειρούμε να παρουσιάσουμε αφενός την Έκθεση «Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων, δυο αιώνες μετά» και αφετέρου να ερμηνεύσουμε τη στοχοθεσία του εγχειρήματος, την ανάδειξη δηλαδή της Ελληνικής Επανάστασης ως διεθνές γεγονός και σαφώς την πολυσήμαντη σχέση των αρχαιοτήτων, τόσο στην Επανάσταση του 1821, όσο και στην ευρύτερη διαχρονική σταθερά που χάνεται στην αχλή των αιώνων και η οποία συνέχει τη σύγχρονη Ελλάδα και όχι μόνο. Τα λόγια του Κολοκοτρώνη αποκαλύπτουν εναργώς και διαρρήδη την πολυσήμαντη σχέση της προγονικής κληρονομιάς.

«Εις τον τόπο τούτο, όπου εγώ πατώ σήμερα,

επατούσαν και εδημηγορούσαν τον παλαιό καιρό άνδρες σοφοί...

και από εδώ επήραν και εδανείσθησαν τα άλλα έθνη την σοφίαν των»

Αλλά και ο Μακρυγιάννης συνειδητοποίησε ότι « τ'αγάλματα είναι γερά πράγματα» και θα έπρεπε να «χρησιμέψουν δια την πατρίδα». Δηλαδή, αισθάνθηκε την ανάγκη να ενώσει τη μοίρα του απελευθερωτικού αγώνα με τις αρχαιότητες. Η ελευθερία νοηματοδοτούνταν πάνω στα ευρήματα ενός πολιτισμού, του οποίου αποτελούμε φυσική συνέχεια.

Μόνο μέσα από μια τέτοια διαδικασία μπορούμε να ατενίσουμε το μέλλον με αισιοδοξία και θάρρος, αντλώντας δύναμη από ιστορικά παραδείγματα, από ένα όχι και τόσο μακρινό παρελθόν. Το διδακτικό αποτύπωμα τέτοιων ενεργειών στοχεύει στη διατήρηση της μνήμης, στην καταγραφή των γεγονότων και των προσώπων και τη σημασία τους στη συλλογική μνήμη, στην αξία της Ελευθερίας και του σεβασμού, με βάση το καθοριστικό γεγονός της Επανάστασης του 1821 που υπερακοντίζει την εποχή του και διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη συλλογική μας πορεία.

Κεφάλαιο 1^ο

1. Το Περιστεύλιο ως εισαγωγή στην ιδεολογική προετοιμασία του Αγώνα

Εικ.1. Φωτογραφική απεικόνιση από τον χώρο του Περιστευλίου.

Ο 19^{ος} αιώνας ανήκει στον μακρύ ιστορικό χρόνο για τον ελληνισμό, διότι, χωρίς να παραβλέπουμε τις βαθύτερες ρίζες του, οι οποίες χάνονται στα βάθη του παρελθόντος, στον αιώνα αυτό, αποκρυσταλλώνεται και παίρνει μορφή το νέο ιδεολογικό πλαίσιο του ελληνισμού, το οποίο διέπει την κοινωνία μας, μέχρι σήμερα. Με αυτή την έννοια «ο 19^{ος} αιώνας είναι ο πατέρας μας», όπως εύστοχα επισημαίνει ο Αλέξης Πολίτης.¹

Σε μια περίοδο επαναστάσεων, από την Αμερικανική Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας το 1776, μέχρι και τα εθνικά κράτη της Γερμανίας και της Ιταλίας γύρω στο 1860, έλαβαν χώρα γεγονότα που καθόρισαν την πορεία της ευρωπαϊκής ηπείρου αλλά και του παγκόσμιου γίνεσθαι γενικότερα. Το ελληνικό επαναστατικό κίνημα,

¹ Αλέξης Πολίτης, *Ρομαντικά χρόνια, Ιδεολογίες και νοστροπίες στην Ελλάδα του 1830-1880*, Θεωρία και μελέτες ιστορίας, Ε.Μ.Ν.Ε.-ΜΝΗΜΩΝ, Αθήνα, 2008, σ. 11.

τοποθετείται στο κέντρο μιας εποχής επαναστάσεων, το οποίο επηρέασε σε μεγάλο βαθμό την πορεία του ευρωπαϊκού κόσμου.²

Το εθνικό κράτος των Ελλήνων, εμφανίστηκε με αυτή τη μορφή για πρώτη φορά, στα 3000 χρόνια ελληνικής ιστορίας. Οι πόλεις-κράτη των αρχαίων Ελλήνων, δεν μοιάζουν ούτε στο ελάχιστο με το σύγχρονο εθνικό επίτευγμα και η βυζαντινή αυτοκρατορία από την άλλη ήταν αρκετά μακριά από μια λογική εθνικού κράτους. Η εθνική ιδιοπροσωπία ενός κράτους που δημιουργήθηκε μεταξύ του 1820 και 1830 ήταν μια εντελώς νέα πολιτική κατάσταση, τόσο για την Ελλάδα όσο και για την Ευρώπη, γνήσιο τέκνο και αποτέλεσμα των σύγχρονων Ελλήνων, που πατώντας πάνω στο αρχαίο κληροδότημα, γέννησαν έναν νέο και πρωτόγνωρο πολιτειακό σχηματισμό. Στον ευρωπαϊκό χώρο, το ελληνικό εθνικό μοντέλο, υπήρξε το πρώτο επιτυχημένο εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα-πείραμα, που καθόρισε τη μετέπειτα πορεία των ευρωπαϊκών κρατών του Παλαιού κόσμου³ και οδήγησε σε μια πορεία από την απολυταρχία πολυεθνικών σχηματισμών, σε ένα νέο μοντέλο εθνικής διακυβέρνησης των κρατών, το οποίο παγιώθηκε τον 20^ο αιώνα.⁴

Η οθωμανική κατάκτηση συνέβαλε καθοριστικά στην απομόνωση του ελληνικού κόσμου από τα ευρωπαϊκά δρώμενα, ήδη από τα μέσα του 15^{ου} αιώνα, όταν δηλαδή ξεκινούσε στην Ιταλία η Αναγέννηση, στη βάση του αρχαιοελληνικού σκέπτεσθαι. Το ευρωπαϊκό πνεύμα πατάει πάνω στον πολιτισμικό ντορό του αρχαιοελληνικού πνεύματος ή σύμφωνα με την εγγεληνή διαλεκτική « το ευρωπαϊκό

² Roderick Beaton, *Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 και η παγκόσμια σημασία της*, μτφρ. Δέσποινα Κανελλοπούλου, εκδ. Αιώρα, Αθήνα, 2021, σσ. 9-11.

³ Το εθνικό κράτος δεν υπήρξε εφεύρημα των Ελλήνων. Ιδεολογικά είχε δομηθεί από Γάλλους και Γερμανούς διανοητές. Ο ελληνικός *εξαιρετισμός*, η άποψη δηλαδή ότι το έθνος διατηρεί καταβολές από την αρχαιότητα, είχε επιτυχημένη έκβαση και οδήγησε τελικά σε ένα διαφορετικό μοντέλο διακυβέρνησης στην Ευρώπη. Βλ. Roderick Beaton, *ό.π.*, σσ. 22-26.

⁴ Στο ίδιο, σσ. 11-27.

πνεύμα πέρασε τη νιότη του στην Ελλάδα». Η Ευρώπη αναφέρεται στο ελληνικό παρελθόν (και στο ρωμαϊκό), ως δικό της προγονικό και οικείο παρελθόν, σε σημείο που οι απαρχές της σκέψης της έχουν ως αφετηρία την αρχαία Ελλάδα.

Αναντίρρητα, ωστόσο, εμφανίζεται μια συνείδηση ελληνικότητας στη βυζαντινή παράδοση, πριν την ευρωπαϊκή στροφή στον αρχαιοελληνικό πολιτισμό. Χαρακτηριστικά και εύγλωττα παρουσιάζονται τα λόγια του Γεωργίου Πλήθωνα Γεμιστού, σε επιστολή προς τον αυτοκράτορα Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγο: «Εσμέν γαρ ουνων ηγείσθε τε και βασιλεύετε Έλληνες το γένος, ως η τε φωνή και η πάτριος παιδεία μαρτυρεί». Αλλά και ο μαθητής του, Βησσαρίων, ως Καρδινάλιος αργότερα στη Ρωμαιοκαθολική εκκλησία, δεν κρύβει την ενδόμυχη σκέψη του για μια σωτήρια σταυροφορία με σκοπό την απελευθέρωση της Κωνσταντινούπολης.⁵

Οι βυζαντινοί λόγιοι επίσης, αντιμετωπίζονται από μεγάλη μερίδα Ουμανιστών της Αναγέννησης ως απόγονοι των αρχαίων Ελλήνων. Χαρακτηριστική έχει μείνει η εμφάνιση του προτελευταίου βυζαντινού αυτοκράτορα, Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγου στη Σύνοδο της Φεράρας της Φλωρεντίας, όπου αντιμετωπίστηκε ως αρχαιοελληνικό πρότυπο, γεγονός που προκάλεσε τη δημιουργία πλήθους αναγεννησιακών εικονογραφήσεων με ελληνική θεματογραφία.

Σε επίπεδο ωστόσο αρχαιοδιφών, παρατηρούμε μειωμένο ενδιαφέρον. Αξιοσημείωτο είναι το παράδειγμα του Κυριακού της Αγκώνας (1391-1452), ο οποίος

⁵ Θωδωρής Κουτσογιάννης, «Η Αρχαιολατρία ως πρώιμος φιλελληνισμός», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θωδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021, σ. 29.

Christian Meier, *Ένας πολιτισμός ελευθερίας, η αρχαία Ελλάδα και οι απαρχές της Ευρώπης*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, Αθήνα, 2019, σσ. 54, 57.

Σπυρίδων Λάμπρος, *Παλαιολόγεια και Πελοποννησιακά*, τόμος Γ΄, Αθήνα, 1972, σσ. 246-265.

στο δεύτερο τέταρτο του 15^{ου} αιώνα, ασχολείται με τις ελληνικές αρχαιότητες και επιθυμεί με πάθος μια σταυροφορία που θα ανακόψει τους Οθωμανούς, με σκοπό την προστασία των αρχαιοτήτων.

Μια άλλη χαρακτηριστική περίπτωση, είναι ο Κερκυραίος Νικόλαος Σοφιανός (1500-1551), με τη σημαντική αποτύπωση του ελληνικού χώρου σε ένα τετράφυλλο, γνωστό ως «η Ελλάδα του Σοφιανού», η οποία αποτελεί μια πρωτότυπη χαρτογράφηση για τον ελληνικό κόσμο μέχρι και τον 18^ο αιώνα. Αποτέλεσε κατά κάποιο τρόπο τον προπομπό της Χάρτας του Ρήγα.

Οι παραπάνω περιπτώσεις, καταδεικνύουν την αξία της κλασικής αρχαιότητας, αρκετά νωρίτερα από την περίοδο της Επανάστασης, ως μια σταθερά στην πορεία του νεότερου ελληνισμού αλλά και ως κύριο συστατικό του φιλελληνισμού, σε πρώιμο έστω, στάδιο.⁶

1.1 Η αρχαιολατρία, ως πρώιμο στάδιο Φιλελληνισμού

Ο ξεσηκωμός των Ελλήνων θεμελιώθηκε στην άρρηκτη και αδιαμφισβήτητη ιστορική συνέχεια με το αρχαιοελληνικό γίνεσθαι. Στη βάση αυτής της προ-ρομαντικής σχέσης και στις αρχές του Διαφωτισμού, το υπόδουλο ελληνικό έθνος, διεκδίκησε το δικαίωμα στην ελευθερία, ως νόμιμος απόγονος των ένδοξων αρχαίων

⁶ Θεωδωρής Κουτσογιάννης, *ό.π.*, σ. 29, 30.

Θεωδωρής Κουτσογιάννης, «Οι αναγεννησιακές μεταμορφώσεις του βυζαντινού αυτοκράτορα Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγου / The Renaissance Metamorphoses of Byzantine Emperor John VIII, Palaeologus (ελληνική και αγγλική έκδοση), στο *Το Φως του Απόλλωνα, Ιταλική Αναγέννηση και Ελλάδα, / In the light of Apollo, Italian Renaissance and Greece*, Κατάλογος έκθεσης, επιμ. Mina Gregori, Αθήνα, Εθνική Πινακοθήκη, Δεκέμβριος 2003-Απρίλιος 2004, Cinicelo Balsamo, Μιλάνο, 2003-2004, σσ. 60-70.

Γιώργος Τόλιας, *Ιστορία της χαρτογραφίας του ελληνικού χώρου 1420-1800, Χάρτες της Συλλογής Μαργαρίτας Σαμούρκα* (σύνταξη καταλόγου: Λ. Ναβάρι), Αθήνα, 2008, σσ. 309-317.

προγόνων που πατούσαν στα ίδια χώματα και μιλούσαν την ίδια γλώσσα. Στη σύγχρονη ιδιοπροσωπία του ελληνικού λαού, επικρατούν τα ίδια χαρακτηριστικά με το επιπλέον συνεκτικό και καθοριστικό στοιχείο της κοινής Ορθόδοξης πίστης. Με αυτό το σκεπτικό, οι σύγχρονοι Έλληνες νομιμοποιούνται να αποτινάξουν τον ζυγό της σκλαβιάς, από έναν βάρβαρο, αλλόθρησκο και απολίτιστο κατακτητή. Η επίκληση συνεπώς στην αρχαιότητα, στο λαμπερό παρελθόν, αποτέλεσε το συνεκτικό κρίκο του νέου Ελληνισμού που επιζητούσε η εθνική συνείδηση να εδράζεται στη σταθερότητα του αρχαίου πολιτισμού, ο οποίος υπήρξε και ταυτόχρονα η βάση του δυτικού κόσμου. Ο αγώνας των Ελλήνων για ελευθερία υπήρξε η συνέχεια των μαχών από τον καιρό των Περσικών πολέμων, σε χρονική απόσταση 2300 από την αρχαιότητα. Ο δεσποτισμός εξ ανατολών, συγκρούεται με την χριστιανική Ευρώπη και οι σύγχρονοι Έλληνες πολεμούν τον Σουλτάνο σε συνέχεια των προγόνων τους που πολεμούσαν τον Ξέρξη και τον Δαρείο.⁷

Η προσπάθεια του υπόδουλου ελληνικού έθνους, για την αποτίναξη του οθωμανικού ζυγού ενισχύθηκε ενεργά από το φιλελληνικό κίνημα. Αν αναζητήσουμε τις ρίζες του Φιλελληνισμού, θα πρέπει να στρέψουμε το βλέμμα μας στα ρωμαϊκά χρόνια και στην πολιτισμική επιρροή του κλασικού στοιχείου. Στη νεότερη περίοδο, η Ελλάδα και η αρχαιολατρία αναδείχθηκαν ξανά, από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα. Εντός ενός πλαισίου θαυμασμού για το αρχαιοελληνικό πρότυπο και παράλληλα του επαναπροσδιορισμού του τόπου που εξέφραζε την ιστορική συνέχεια, Ευρωπαίοι αρχαιοφίλοι περιηγήθηκαν και σαγηνεύτηκαν από τους τόπους που γνώρισαν. Τους

⁷ Θεοδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, «Η Αφύπνιση του Ελληνισμού», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεοδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021, σ. 29.

Γ. Μαργαρίτης, «Ο Οθωμανικός χώρος και η συγκρότηση του Ελληνισμού», στο *Ελληνική Ιστορία, Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία*, τόμος Γ', Πάτρα 1999, σσ. 54, 55.

παρουσίασαν μέσα από εξιδανικευμένα έργα ζωγραφικής, προσχέδια τοπίων και γκραβούρες. Το θάμβος της αρχαιότητας, λειτούργησε σαν παραμορφωτικός φακός, ως προς την εικόνα που αντίκρισαν (εικ.2).⁸

Εικ. 2. Φωτογραφική απεικόνιση από τον χώρο του Περιστευλίου.

Ηδη λοιπόν, από τον 18^ο αιώνα, η Ελλάδα, αποτελεί πόλο έλξης περιηγητών στα πλαίσια του «Grand Tour», που έλκονται από τις αρχαιότητες και προσπαθούν μέσα από μνημειακές εκδόσεις να αντικαθρεπτίσουν τις εικόνες που αντίκρισαν. Σε πληθώρα έργων Ευρωπαίων αρχαιοδιφών αποτυπώνεται η ερειπιολογική κατάσταση, η οποία προσφέρει αφειδώς εικόνες αρχαιοελληνικών μοτίβων, καθοριστικών για τη βάση του ευρωπαϊκού Νεοκλασικισμού. Παρατηρούμε ότι ο ελληνικός μύθος δεσπόζει

⁸ Θεοδωρής Κουτσογιάννης, «Η Οικουμένη σε σμίκρυνση, Αρχαιολάτρες, Ρομαντικοί και Φιλέλληνες για την Ελλάδα της Επανάστασης, στο *Δι' αυτά πολεμήσαμεν, Αρχαιότητες και Ελληνική Επανάσταση*, επιμ. Μαρία Λαγογιάννη – Γεωργακαράκου, Θεοδωρής Κουτσογιάννης, Έκδοση του ταμείου αρχαιολογικών πόρων και απαλλοτριώσεων, Αθήνα, 2019, σσ. 164 – 184.

στο ευρωπαϊκό σκέπτεσθαι και ο νεοελληνικός βίος αποτελεί μια ενδιαφέρουσα συνέχεια του αρχαίου κόσμου και κατά συνέπεια, μαζί με την ιδεολογική σύνδεση, επιτυγχάνεται και το δίκαιο αίτημα για ελευθερία στη βάση της ελληνικής ιστορικότητας (εικ.3).⁹

Ενδεικτικά αναφέρουμε τις χαρακτηριστικές περιπτώσεις Ευρωπαίων αρχαιολατρών, όπως μεταξύ άλλων, του Γάλλου αρχιτέκτονα Julien-David Le Roy, ο οποίος ύστερα από την επίσκεψή του στην Αθήνα και την Πελοπόννησο το 1755, προβαίνει στην έντυπη ερειπιολογική αποτύπωση με τίτλο «Τα ερείπια των πλέον ωραίων μνημείων της Ελλάδας» (*Les Ruines des plus beaux monuments de la Grece*, Παρίσι, 1758). Επίσης ο κόμης του Choiseul-Gouffier, στο έργο του επικεντρώνεται στους σύγχρονους Έλληνες, ως μορφές που συμπληρώνουν τα αρχαία τοπία (εικ. 3). Ο ίδιος θα εμπνευστεί και τη χαρακτηριστική μορφή της αλυσοδεμένης γυναίκας, της προσωποποίησης της Ελλάδας, που αλληγορικά αδημονεί να απελευθερωθεί. Πρόκειται για ένα θέμα που θα καθιερωθεί στα προεπαναστατικά χρόνια και θα πυροδοτήσει την καλλιτεχνική δημιουργία διάφορων παραλλαγών. Χαρακτηριστική είναι και η εικονογράφηση στο έργο του Γάλλου, αββά Jean-Jacques Barthelemy, «Το ταξίδι του νέου Ανάχαρη στην Ελλάδα», όπου παρουσιάζεται η κλασική Αθήνα στον 4^ο αιώνα π.Χ.¹⁰

Στην προεπαναστατική περίοδο, τα ταξίδια στην Ελλάδα αποτελούν πλέον μόδα για τους νεοκλασικιστές και ρομαντικούς ποιητές. Με την αυξανόμενη ωστόσο, καταγραφή, επέρχεται ο κορεσμός στις περιγραφές και στις αποτυπώσεις αρχαίων

⁹ Θεοδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, «Η Αφύπνιση του Ελληνισμού», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεοδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021, σ. 32, 33, 34.

¹⁰ Στο ίδιο, σ. 34.

μνημείων. Έχουμε εισέλθει πλέον στη ρομαντική περίοδο και παρατηρείται στροφή των Ευρωπαίων στους συγκαιρινούς, εξαθλιωμένους και υποδουλωμένους Έλληνες.¹¹

Ο Σατωβριάνδος (*François-Auguste-René, vicomte de Chateaubriand*) (εικ. 3), στο σύντομο ταξίδι του στην Ελλάδα, το 1806 αισθάνεται θαυμασμό για τις αρχαιότητες και παράλληλα νιώθει απέραντη θλίψη για τον τρόπο που ο Οθωμανικός δεσποτισμός έχει μετατρέψει την ζωή των Νεοελλήνων σε μαρτύριο. Θλίβεται επίσης, για τις καταστροφές των αρχαιοτήτων που αντικρίζει: «Από το ναό του Ερεχθείου, πήρανε τη γωνιαία κολώνα. Έτσι σήμερα, ολόκληρο το επιστύλιο, έχει ανάγκη να στηριχθεί σε μια πέτρινη κολώνα, για να μην πέσει σε ερείπια». Αργότερα θα πρωτοστατήσει στην εδραίωση του φιλελληνικού αισθήματος στο Παρίσι, προωθώντας με συνέπεια το ελληνικό αίτημα για ελευθερία.

Εικ. 3.

Anne-Louis Girodet
de Roussy-Trioson
(1767-1824)

*Προσωπογραφία του
Σατωβριάνδου*

Χρονολογία: περ.
1809

Ελαιογραφία σε
καμβά (154 x 132
εκ.)

Συλλογή Έργων
Τέχνης της Βουλής.

¹¹ Στο ίδιο, σ. 35.

Όλγα Αυγουστίνου, *Ιδανικά ταξίδια. Η Ελλάδα στη γαλλική λογοτεχνική λογοτεχνία 1550-1821*, (μτφρ. Περικλής Α. Ντάλτας), Αθήνα:MIET. [1^η έκδοση:Olga Augustinos, 1994, *French Odysseys, Greece in French Travel Literature from the Renaissance to the Romantic Era*, Baltimore-London: Johns Hopkins University Press], Αθήνα 2003, σσ. 250 κ.ε.

Ο Λόρδος Βύρων επίσης, εκφράζει την θλίψη του για τα δεινά του ελληνικού λαού. Οι ελληνικές αρχαιότητες σαφώς του προκαλούν δέος και θαυμασμό και στηλιτεύει τον τρόπο που ο Έλγιν λεηλάτησε μνημεία μοναδικού κάλλους, παράλληλα όμως ασχολείται και με τη ζωή και τον βίο των ίδιων των Ελλήνων. Τον ενδιαφέρει επίσης το ζωντανό παρόν ενός εξαθλιωμένου λαού.¹²

Όσο πλησιάζουμε χρονικά στην Επανάσταση, παρατηρείται πύκνωση της επίσκεψης περιηγητών που έλκονται από τις αρχαιότητες, όπως πληθαίνουν και τα έργα με ελληνική θεματογραφία. Παράλληλα ωστόσο, καταγράφεται η ζωή των σύγχρονων Ελλήνων χριστιανών, οι οποίοι έχουν πλέον όλο και πιο σταθερή παρουσία στις περιγραφές.¹³

Διαπιστώνουμε συνεπώς, πως πάνω στις ελληνικές αρχαιότητες δομήθηκε το φιλελληνικό κίνημα και πως στους οφθαλμούς της κλασικίζουσας Ευρώπης, αντικαθρεπτίζεται το ένδοξο αρχαιοελληνικό παρελθόν. Για το ευρωπαϊκό κοινό η αρχαιολατρία θα σημάνει αναντίρρητα την έναρξη του φιλελληνικού αισθήματος και θα σφραγίσει το δίκαιο αίτημα για ελευθερία.¹⁴

¹² Θεοδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, «Η Αφύπνιση του Ελληνισμού», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεοδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021, σ. 35.

¹³ Θεοδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, «Από την αρχαιολατρία στον Φιλελληνισμό», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεοδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021, σ. 41.

Μαρία Λαγογιάννη – Γεωργακαράκου, Θεοδωρής Κουτσογιάννης, «Εισαγωγή, δι'αυτά πολεμήσαμεν, Έλληνες και Ελληνική Επανάσταση», στο *Δι'αυτά πολεμήσαμεν, Αρχαιότητες και Ελληνική Επανάσταση*, επιμ. Μαρία Λαγογιάννη – Γεωργακαράκου, Θεοδωρής Κουτσογιάννης, Έκδοση του ταμείου αρχαιολογικών πόρων και απαλλοτριώσεων, Αθήνα, 2019, σ. 27.

¹⁴ Στο ίδιο, σ. 38.

1.2 Από τον Διαφωτισμό στην πατριωτική συνειδητοποίηση

Εικ. 4. Φωτογραφική απεικόνιση από τον χώρο του Περιστευλίου

Η Ελληνική επανάσταση του 1821 υπήρξε το αποτέλεσμα μια συνεχούς προσπάθειας για απελευθέρωση από τον Οθωμανικό ζυγό. Μιας έμπρακτης διεκδίκησης για ελευθερία, μετά από μια μακρά περίοδο ιδεολογικής προπαρασκευής και στοχασμού, στα πλαίσια τού δυτικού κόσμου και με βάση τις αρχές τού ευρωπαϊκού Διαφωτισμού.

Σε κοινωνικό επίπεδο σαφώς αποτέλεσε μια πολύπλευρη διαδικασία και τα γραπτά κείμενα αποδεικνύουν περίτρανα με ενάργεια τη σαφέστατη ιδεολογική κατεύθυνση. Στην περίοδο, από 1770 ως το 1821, εντοπίζουμε την προσπάθεια για αποτίναξη του τουρκικού ζυγού, ως σύγχρονο αίτημα για ελευθερία, που εμπερικλείει πολιτική υπόσταση, κρατική οντότητα και εθνική κυριαρχία. Αναφερόμαστε δηλαδή σε μια νεωτερική πλέον αντίληψη του κράτους και οδεύουμε σε μια απομάκρυνση από

μια γενική αντίληψη ενός θεωρητικού, ευσεβούς πόθου για καταπολέμηση των βαρβάρων, όπως αναφέρεται στην παραδοσιακή μυθοπλασία.¹⁵

Η ελληνική συνείδηση καλλιεργήθηκε βαθμιαία, με κύριους άξονες, την ελληνική γλώσσα, την ορθόδοξη πίστη, τις παραδόσεις και την ενίσχυση της ιστορικής συλλογικής μνήμης με την άμεση προβολή και σύνδεση του αρχαιοελληνικού παρελθόντος. Αξίζει να επισημάνουμε τη δημιουργία μιας προεθνικής, προ-ρομαντικής συνείδησης, η οποία γεννήθηκε από κοινωνικές ομάδες με κοσμοπολίτικο χαρακτήρα, αξιοσημείωτη παιδεία με κεντρικό άξονα την ελληνική γλώσσα.¹⁶ Ο ευρωπαϊκός ανθρωπισμός, αλλά και η χρήση του αρχαιοελληνικού πολιτισμού από τη διάνοηση της Ευρώπης, δημιούργησαν βαθμιαία μια συνείδηση ελληνικότητας στον χώρο των Φαναριωτών, αλλά και στο πεδίο των ηγετών της Μολδοβλαχίας. Ο Δημήτρης Καταρτζής και ο Αλέξανδρος Υψηλάντης, αποτελούν χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της νέας βιοθεωρίας.¹⁷

¹⁵ Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, «Ο Οραματισμός της Ελευθερίας», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεοδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021, σ. 71.

¹⁶ Στην Οθωμανική αυτοκρατορία δεν παρατηρούνται διαχωρισμοί ανάμεσα στους χριστιανούς ορθοδόξους (rum millet), σε σχέση με τους Ρουμάνους, Βούλγαρους, Αλβανούς, Σέρβους κ.α. Η χρήση του όρου Έλληνας διαπέρασε την ελληνόφωνη ελληνιστική εποχή, μεταμορφωμένη ως οικουμενική αξία και αργότερα υιοθετήθηκε και διαφυλάχτηκε από την Ορθόδοξη Εκκλησία. Στην τελευταία περίοδο της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, πριν να εμφανιστούν οι εθνικοί κρατικοί μηχανισμοί, διαπιστώνεται στους βαλκανικούς λαούς μια κοινή συνείδηση που εδράζεται στην ελληνόγλωσση χριστιανική ορθόδοξη παράδοση. Σε συνδυασμό με την αξιοσημείωτη άνοδο της ελληνικής παιδείας, διαφαίνεται μια επισταμένη προσπάθεια, όπως του Ρήγα και του Δανιήλ, να οδηγήσουν τη βαλκανική περιοχή σε μια συλλογική μετοχή με τον μεγάλο ελληνικό πολιτισμό. Βλ. Θ. Βερέμης, Γ. Κολιόπουλος, Ι. Δ. Μιχαηλίδης, *1821 η δημιουργία ενός έθνους – κράτους*, εκδ. μεταίχιμο, Αθήνα, 2018, σσ. 21, 22.

¹⁷ Στο ίδιο, σ. 71.

Γ. Μαργαρίτης, «Ο Οθωμανικός χώρος και η συγκρότηση του νέου Ελληνισμού», στο Γ. Μαργαρίτης, Σπ. Μαρκέτος, Κ. Μαυρέας, Ν. Ροτζώκος, *Ελληνική Ιστορία, Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία*, τόμος Γ', Πάτρα 1999, σ. 56.

Το δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα η ύπαρξη ενός κινήματος που εναρμονίζεται με το ευρωπαϊκό πνεύμα, αποτελεί γεγονός. Κυρίαρχα χαρακτηριστικά του, είναι η πρωτόγνωρη εκδοτική άνθηση με μεταφράσεις βιβλίων σημαντικών διανοητών, όπως μεταξύ άλλων του Βολταίρου, του Λοκ, του Καρτέσιου και η μεταφορά του ευρωπαϊκού, εν γένει, σκέπτεσθαι, στην ανατολική χριστιανική κοινότητα, αλλά και στον ευρύτερο οθωμανικό χώρο. Οι Έλληνες Διαφωτιστές επηρεάστηκαν από μια σειρά γεγονότων, όπως η Αμερικανική και η Γαλλική επανάσταση, που ωστόσο αφομοίωσαν και προσάρμοσαν στην ιδιαίτερη νεοελληνική πραγματικότητα, η οποία πλέον οραματιζόταν την αλλαγή, με το βλέμμα της στραμμένο στην Ευρώπη.¹⁸

Οι εκφραστές του Νεοελληνικού Διαφωτισμού συνέβαλαν ο καθένας ξεχωριστά στην αποκρυστάλλωση αυτών των εννοιών και στην πραγμάτωση του επαναστατικού οράματος. Ο Ευγένιος Βούλγαρης, κορυφαίος εκπρόσωπος του Νεοελληνικού Διαφωτισμού δημιουργεί την ελπίδα της ρωσικής βοήθειας, μιας μεγάλης ομόδοξης δύναμης που θα συμβάλλει στη δημιουργία ενός ελεύθερου ελληνικού κράτους. Μέσα από κείμενα που δημοσιεύει όπως «*Επί τη πανενδόξω ειρήνη*» (1774) ή «*Το ιερόν της δόξης*» (1772), αλλά και στις μεταφράσεις σε έργα του Βολταίρου, φιλοδοξεί να διεθνοποιήσει την ελληνική περίπτωση και να καταστήσει ένα νεοσύστατο ελληνικό κράτος, ως το απαραίτητο αντιστάθμισμα στην ισορροπία δυνάμεων της ευρύτερης περιοχής.¹⁹

Ο Ιώσηπος Μοισιόδακας, μαθητής του Ευγένιου Βούλγαρη στην Αθωνιάδα Σχολή, προτείνει έναν πιο άμεσο εκσυγχρονισμό με κύριους άξονες την ισονομία, την ισοπολιτεία, την πλήρη κοινωνική και εκπαιδευτική αναμόρφωση. Προτάσσει την

¹⁸ Γ. Μαργαρίτης, *ό.π.*, σ.σ. 56, 57.

¹⁹ Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, *ό.π.*, σ. 72

υπέρβαση της απολυταρχικής καθεστηκυίας πραγματικότητας και το πέρασμα σε μια διαφορετική πολιτική νομιμότητα, στα πρότυπα της *res publica*, του πολιτεύματος της Ελβετικής συνομοσπονδίας.²⁰

Ο Δημήτριος Καταρτζής, υπέρμαχος των διδαγμάτων του εγκυκλοπαιδισμού, ακολουθεί έναν πιο ήπιο δρόμο, ο οποίος ωστόσο παρουσιάζει μια ρηξικέλευθη ιδέα, το ελληνικό έθνος δηλαδή ως ένας πολιτικός σχηματισμός που τελεί εν αιχμαλωσία και ο οποίος συνέχεται από εκκλησιαστική και πολιτική διάρθρωση και διοικείται από το λαϊκό σώμα.²¹

Γεννημένος σε ένα περιβάλλον έντονων θεωρητικών ζυμώσεων, ο Ρήγας Βελεστινλής (εικ. 5) εξελίσσεται σε έναν αληθινό *homo activus*.

Εικ. 5.

Σχεδιαστής: Ανδρέας Κριεζής (1813-1877)

Εκδότης: Lemercier Benard.

Προσωπογραφία του Ρήγα, 1840.

Λιθογραφία.

50,4 x 37,3 εκ.

Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής

²⁰ Στο ίδιο, σ.72

²¹ Στο ίδιο, σ. 73.

Διανύουμε την εποχή όπου η Δύση συνταράσσεται από επαναστάσεις (1776-1848) αλλά και την περίοδο, κατά την οποία οι διαψεύσεις της ρωσικής πολιτικής, μετά το τέλος του ρωσοτουρκικού πολέμου (1787), οδήγησαν σε απογοήτευση. Οι ιδέες του Ρήγα, στοχεύουν σε μια ριζοσπαστική διακυβέρνηση, με βαθύτατες αλλαγές στο διαβρωμένο υπάρχον πολιτικό σύστημα. Η λύση που προτείνει, μέσα από την εμπειρία της Οθωμανικής διακυβέρνησης στη Βλαχία και τη Θεσσαλία, είναι η δημοκρατική διακυβέρνηση, με πλήρη επαναστατική και ριζοσπαστική ανατροπή των υφιστάμενων πολιτικών καταστάσεων, στα πλαίσια και στον ντορό του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού. Δεν φουραίνει κατά συνέπεια το ευρωπαϊκό ιδεώδες, αλλά το ενισχύει, το εντάσσει και το ενοφθαλμίζει σε ένα διαφορετικό περιβάλλον.²²

Ο στόχος και το όραμα για ελευθερία, αποτελεί την ίδια τη διαδρομή του Ρήγα προς την αυτοθυσία. Στο φυλλάδιο, *Νέα πολιτική διοίκησις των κατοίκων της Ρούμελης, της Μικράς Ασίας, των Μεσογείων Νήσων και της Βλαχομπογδανίας* (1797), αποκαλύπτονται όλες εκείνες οι σκέψεις και προτάσεις πολιτειακών δομών που θα διέπουν τον νέο πολιτικό σχηματισμό. Επίσης, περιγράφεται η σημαία της Ελληνικής Δημοκρατίας, σύμφωνα με το γαλλικό πρότυπο και ο *Θούριος* συμπληρώνει το φυλλάδιο ως ύμνος προς την πατρίδα.²³

Το απαύγασμα των πολιτικών ιδεών του Ρήγα, στοχεύει σε ένα όραμα ελευθερίας απαλλαγμένο από δεσποτισμό και διαφθορά και θωρακίζεται από την διεκδίκηση με όρους ριζοσπαστικούς, ακριβώς στα χνάρια της εποχής των

²² Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, *Ρήγας Βελεστινλής, Θεωρία και Πράξη*, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 1998, σσ. 11-13.

²³ Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, «Ο Οραματισμός της Ελευθερίας», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεωρή Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021, σσ. 73,74.

επαναστάσεων, με ταυτόχρονο κάλεσμα των βαλκανικών λαών, με σκοπό την ανατροπή.

Η Χάρτα του Ρήγα (εικ. 6), σχεδιάστηκε από τον Έλληνα Διαφωτιστή, χαραχτηκε από τον Franz Muller και τυπώθηκε στη Βιέννη το 1797. Αποτελεί ένα έργο πολύ μεγάλων διαστάσεων (205 x 205 εκ.), το οποίο ουσιαστικά αποκαλύπτει το όραμά του για έναν ελληνισμό περισσότερο οικουμενικό, με όρια που εδράζονται στις πολιτισμικές και ιστορικές προσλαμβάνουσες, παρά στο πεπερασμένο χώρο της προεπαναστατικής επικράτειας.²⁴

Στο κείμενο της *Ελληνικής Νομαρχίας* (1806) και ως φόρος τιμής της θυσίας του Ρήγα, ο ανώνυμος συγγραφέας περιγράφει την κοινωνική αλλαγή που είναι επιβεβλημένη να συντελεστεί, συγχρόνως με την εμπιστοσύνη στα ίδια μέσα και δυνάμεις. Η ψευδαίσθηση της έξωθεν βοήθειας ανακόπτει την πορεία προς την ελευθερία.²⁵

²⁴ Τα όρια του ελληνισμού στο όραμα του Ρήγα αποτελούνται στην εικονογράφηση από 161 νομίσματα, ελληνικά, ρωμαϊκά και βυζαντινά, τα οποία δανείζεται από τη *Γεωγραφία παλαιά και νέα* (1728), του Μελετίου και από τη *Νεωτερική Γεωγραφία* (1791) των Δ. Φιλλιπίδη και Γρ. Κωνστανά. Ο Ρήγας απεικονίζει την Ελλάδα ως μια ιστορική και γεωγραφική συνέχεια από την αρχαιότητα μέχρι την περίοδο της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Η γυναικεία μορφή στον θρόνο, στο πρώτο φύλο της Χάρτας, κρατάει σύμβολα την γραφίδα ως σύμβολο των γραμμάτων και των τεχνών και στα πόδια της αποτυπώνονται σύμβολα από τις επιστήμες, καθώς και η Ομήρου *Οδύσσεια*. Αλληγορικά αντικαθρεπτίζεται η υπόδουλη Ελλάδα που ξαναγεννιέται μέσα από μια δημιουργική συναίρεση της κληρονομιάς του αρχαίου και κλασσικού παρελθόντος με την συγχρονία. Στο κάτω μέρος παρατηρούμε την πάλη του Ηρακλή με την Αμαζόνα, δεξιά αποτυπώνεται σαν ανάγλυφο ο μύθος του Δευκαλίωνα και αριστερά η Αργώ. Στην κεντρική σκηνή αποκαλύπτεται η αέναη και διαρκής διαμάχη Ανατολικού και Δυτικού πολιτισμού και στα πλάγια εξεικονίζεται η διασπορά και οι μετακινήσεις του Ελληνισμού. Αξίζει να σημειωθεί η απεικόνιση των επτά τοπογραφικών πόλεων και η κάτοψη αρχαίου θεάτρου (εικ.2). Βλ. Μαρία Λαγογιάννη – Γεωργαράκου, Θεοδωρής Κουτσογιάννης, *Δι' αυτά πολεμήσαμεν, Αρχαιότητες και Ελληνική Επανάσταση*, επιμ. Μαρία Λαγογιάννη – Γεωργακαράκου, Θεοδωρής Κουτσογιάννης, Έκδοση του ταμείου αρχαιολογικών πόρων και απαλλοτριώσεων, Αθήνα, 2019, σ. 366.

²⁵ Στο ίδιο, σ. 74.

Ρήγας Βελεστινλής, *Άπαντα τα σωζόμενα*, τόμος Ε', επιμ. Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, Αθήνα: Βούλη των Ελλήνων, 2000, σ. 34.

Εικ. 6. Φωτογραφική απεικόνιση από την χάρτα του Ρήγα, στο χώρο του Περιστευλίου.

Ο Αδαμάντιος Κοραΐς (1748-1833), θεωρείται ένας από τους κορυφαίους εκπροσώπους του Νεοελληνικού Διαφωτισμού. Με μοναδική αφοσίωση, αφιερώθηκε στην αδιάπτωτη προσπάθεια για πολιτική ελευθερία. Γεννημένος στη Σμύρνη, δραστηριοποιήθηκε και έζησε, ωστόσο, τα περισσότερα χρόνια στο Παρίσι. Ανήκει στους λόγιους που δέχτηκαν πολύ μεγάλη επιρροή από τους Γάλλους διανοούμενους. Την προσπάθειά του για απελευθέρωση, με σκοπό τη διεθνοποίηση του ελληνικού ζητήματος και με ταυτόχρονη κινητοποίηση του ευρωπαϊκού κόσμου, επιδίωξε να τη βασίσει, στις οικουμενικές αξίες της ελευθερίας και της ισότητας.²⁶

Θιασώτης της μέσης οδού στο ακανθώδες γλωσσικό ζήτημα, με σοβαρότητα και ώριμη σκέψη αποκρυσταλλώνει τις σκέψεις για ένα ελεύθερο έθνος με ενάργεια στο υπόμνημα του *Περί της παρούσης καταστάσεως εν Ελλάδι το 1803*. Προτάσσει την

²⁶ Κοραΐς, Σταντάλ, Σατωμπριάν, *Η Αναγέννηση της Ελλάδας*, Μετάφραση-Επιμέλεια. Τατιάνα Τσαλίκη-Μηλιώνη, εκδ. Νήσος, Αθήνα, 2018, σσ. 11-13.

απαραίτητη προπαρασκευή του έθνους, μέσω μιας «ηθικής επανάστασης». Προτείνει συνεπώς, την εκ βαθέων ανάπτυξη ενίσχυση της παιδείας, ως απαραίτητο προστάδιο, πριν την οριστική λύση.²⁷

Κατά τη διάρκεια της Επανάστασης εκθέτει τις απόψεις του με όραμα και εμπρίθεια πολιτικών γνώσεων στο *Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος*, το οποίο ήταν αποτέλεσμα της Πρώτης Εθνικής Συνέλευσης της Επιδαύρου. Επισημαίνει με μοναδικό και ξεκάθαρο τρόπο την πεποίθησή του για ισονομία και ισοπολιτεία ως ακρογωνιαίους λίθους του νέου εθνικού σχηματισμού και παρουσιάζει τις απόψεις του μέσα στα πλαίσια του δημοκρατικού φιλελευθερισμού.²⁸

Συνολικά, οι εκπρόσωποι του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, συνεισέφεραν όλοι μαζί και ο καθένας ξεχωριστά στην πνευματική κυρίως φαρέτρα της νέας πραγματικότητας και έβαλαν το λιθαράκι τους στην προετοιμασία αρχικά και την ενίσχυση εν συνεχεία του Αγώνα. Δεν υπήρξαν κομιστές ρηζικέλευθων θεωριών στην ευρωπαϊκή διάνοηση, ωστόσο πραγματοποίησαν ένα κολοσσιαίο κατόρθωμα. Μέσα από τα διδάγματα της συγχρονίας και της διαχρονίας τους και βασισμένοι στα διδάγματα του ευρωπαϊκού πνεύματος, επινόησαν τους εαυτούς τους και προκάλεσαν τη διεθνή προσοχή.²⁹

²⁷ Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, *ό.π.*, σ. 75.

Richard Clogg, *Συνοπτική Ιστορία της Ελλάδας 1770-2013*, τρίτη έκδοση, εκδ. Κάτοπτρο, Αθήνα, 2015, σ. 55.

²⁸ Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, *ό.π.*, σ. 75.

Αδαμάντιος Κοραΐς, *Σημειώσεις εις το προσωρινόν πολίτευμα της Ελλάδος*, δεύτερη έκδοση, επιμ. Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, Αθήνα, 2018, σσ. 11-49.

²⁹ Roderick Beaton, *Ελλάδα, Η βιογραφία ενός σύγχρονου έθνους*, μτφρ. Μ. Αστερίου, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 2020, σ. 52.

1.3. Σχολή των Αθηνών

Εικ. 7. Φωτογραφική απεικόνιση από τον χώρο του Περιστευλίου

Εικ. 8. Φωτογραφική απεικόνιση από τον χώρο του Περιστευλίου

Στο χώρο του Περιστευλίου, απέναντι από την Ολομέλεια του κτηρίου, δεσπόζει ο τοιχοτάπητας της Σχολής των Αθηνών (εικ. 7, 8.). Ο εν λόγω τοιχοτάπητας βασίστηκε στη νωπογραφία του Ραφαήλ και φιλοτεχνήθηκε μεταξύ του 1508 και 1511.

Ουσιαστικά ο καλλιτέχνης μάς παρουσιάζει μια συνάντηση φιλοσόφων και διανοητών, σε ένα χώρο που θυμίζει αρκετά το σχέδιο του Bramante για το ναό του Αγίου Πέτρου. Κεντρική μορφή της σύνθεσης είναι ο Πλάτωνας (με αρκετά χαρακτηριστικά στοιχεία από τη φυσιογνωμία του Leonardo Da Vinci), που απεικονίζεται να συνομιλεί με τον μαθητή Αριστοτέλη (που φέρει όπως πιστεύεται χαρακτηριστικά του Μιχαήλ Άγγελου), δείχνοντας τον ουρανό, αποκαλύπτοντας εμφατικά την πηγή των πλατωνικών ιδεών.

Ο Αριστοτέλης αντιθετικά, καταδεικνύει τη γη, ως τον τόπο της προέλευσης του στοχασμού του. Οι θετικές επιστήμες, σε αυτή την περίπτωση αποτελούν την πηγή της σκέψης του. Διάφορες μορφές φιλοσόφων-συγγραφέων παρουσιάζονται σε ολιγομελείς ομάδες, όπως ο Σωκράτης, ο Αισχίνης, ο Ξενοφών, ο Αλκιβιάδης και άλλοι. Η μορφή του φιλοσόφου που κάθεται στο πρώτο επίπεδο και φέρει τα χαρακτηριστικά του Μιχαήλ Άγγελου είναι ο Ηράκλειτος. Στην αριστερή πλευρά του Αριστοτέλη εμφανίζεται ο Ευκλείδης με τη μορφή του Bramante. Διακρίνεται επίσης και ο ίδιος ο Ραφαήλ σε νεανική μορφή, κοντά στον Perugino.³⁰

Στη σύνθεση παρατηρούμε πληθώρα στοιχείων από τα έργα των Leonardo Da Vinci και Michelangelo, όπως για παράδειγμα οι χειρονομίες και η στάση του σώματος των μορφών, μας θυμίζουν τον *Μυστικό Δείπνο* του Leonardo. Επίσης, η σωματική απεικόνιση φέρει χαρακτηριστικά από τον μανιερισμό του Michelangelo, στην Cappella Sistina.³¹

Ο τοιχοτάπητας που παρουσιάζεται στην Έκθεση αποτελεί έργο της περιόδου από το 1683 ως το 1794, στο πλαίσιο μιας μεταφοράς σημαντικών έργων ζωγραφικής

³⁰ Τζένη Αλμπάνη, Μαριλλένα Κασιμάτη, *Η Ιστορία των τεχνών στην Ευρώπη, Εικαστικές τέχνες στην Ευρώπη από τον μεσαίωνα ως τον 18^ο αιώνα*, τόμος Α', Πάτρα, 2008, σ. 110.

³¹ Στο ίδιο, σ. 110.

και συγκεκριμένα είναι η όγδοη από τις εννέα απεικονίσεις σε υφαντό, με τις απαραίτητες τροποποιήσεις για την αισθητική εκτέλεση σε τοιχοτάπητα.

Η Ιταλία και συγκεκριμένα η Ρώμη του ανθρωπισμού και της Αναγέννησης επικαλείται τη βαριά αρχαιοελληνική κληρονομιά, για να εκφραστεί μέσα από σημαντικά και οικουμενικά πλέον έργα, αναδεικνύοντας την άμεση και αρραγή σχέση του ευρωπαϊκού πολιτισμού, με την αρχαία Ελλάδα του πνεύματος και των γραμμάτων.

Το εμβληματικό αυτό έργο βρίσκεται στο μέγαρο *De Lassay*, στο γραφείο της Γαλλικής Εθνικής Συνέλευσης, από το 1789. Είναι η πρώτη φορά που ο τοιχοτάπητας της *Σχολής των Αθηνών*, απομακρύνεται από την Γαλλία, για να κοσμήσει και να συμπληρώσει με τρόπο μοναδικό την Έκθεση της Βουλής των Ελλήνων.³² Το γαλλικό κοινοβούλιο δαψιλώς επέλεξε αυτή τη συμβολική κίνηση υψηλής πολιτιστικής διπλωματίας για να εκφράσει με τον πιο εύγλωττο τρόπο την πνευματική συγγένεια της Ελλάδας με τη Γαλλία, τη σταθερή φιλία και την αμοιβαία αγάπη για τον πολιτισμό και τη Δημοκρατία. Η επέτειος των 200 χρόνων από την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης απλά επιβεβαίωσε, για άλλη μια φορά, την αγαστή και πολυσχιδή σχέση των δύο λαών.

1.3.1 Καποδίστριας

Στην αρχή της Έκθεσης, παρατηρείται η μορφή μιας σημαίνουσας πολιτικής προσωπικότητας, σε έναν μικρών διαστάσεων πίνακα. Πρόκειται για τον Ιωάννη Καποδίστρια, τον πρώτο Κυβερνήτη της Ελλάδας.

³² Θεωρήσης Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, «Από την Αρχαιολατρία στον Φιλελληνισμό», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεωρήσης Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021, σ. 58.

Μετά την ψήφιση του Τρίτου Συντάγματος της Εθνοσυνέλευσης της Τροιζήνας, ο Ιωάννης Καποδίστριας επελέγη ως πρώτος Κυβερνήτης -*gubernator* στην αντίστοιχη λατινική ορολογία- της Ελλάδας, αναλαμβάνοντας καθήκοντα τον Ιανουάριο του 1828, με θητεία 7 ετών. Ο Κυβερνήτης έφτασε στο λιμάνι του Ναυπλίου εν μέσω πανηγυρισμών, με τα πλοία των τριών Μεγάλων Δυνάμεων να βρίσκονται αγκυροβολημένα, σε μια κίνηση έμμεσης αναγνώρισης και ιδιαίτερης διπλωματικής σημασίας.³³

Αναφερόμαστε σε μια περίοδο καμπής της Ελληνικής Επανάστασης. Οι μεγάλες νίκες του αγώνα είχαν παρέλθει και οι δύο εμφύλιοι πόλεμοι έχουν αφήσει ανεξίτηλα σημάδια. Σε αυτή την κρίσιμη και οριακή στιγμή ο Κυβερνήτης αναλαμβάνει να εξομαλύνει την κατάσταση, εφαρμόζοντας ένα εθνικό πλάνο διαμόρφωσης θεμελιακών δομών, που θα δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για την πολυπόθητη ανεξαρτησία.

Γεννήθηκε στην Κέρκυρα έχοντας αριστοκρατικές καταβολές και έζησε το μεγαλύτερο μέρος του βίου του στο εξωτερικό. Έμπειρος διπλωμάτης με περγαμηνές και διεθνή εμπειρία, αποτέλεσε την ιδανική λύση για την επαναστατημένη Ελλάδα. Λίγο μετά την εκλογή του, η ναυμαχία του Ναβαρίνου, το καθοριστικότερο ίσως γεγονός της Ελληνικής Επανάστασης, ήρθε να σφραγίσει και να επιβεβαιώσει τη στήριξη των Μεγάλων Δυνάμεων στην ελληνική υπόθεση.³⁴

Αδιαμφισβήτητα, ο Καποδίστριας αναδιοργάνωσε ένα κράτος που βρισκόταν σε πλήρη παρακμή. Σύμφωνα με τον Υπουργό Οικονομικών της περιόδου εκείνης,

³³ Roderick Beaton, Ελλάδα, Η βιογραφία ενός σύγχρονου έθνους, μτφρ. Μ. Αστερίου, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 2020, σ. 150.

Αντώνης Κλάσας, «Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η αναγνώριση της ελληνικής ανεξαρτησίας», στο *Η επανάσταση του 1821, έντεκα ιστορικοί ιχνηλατούν την πορεία του αγώνα*, ελληνικό ίδρυμα πολιτισμού, Αθήνα, 2021, σ. 298.

³⁴ Στο ίδιο, σ. 298, 299.

Παναγιώτη Λοιδορίκη, όχι μόνο δεν υπήρχαν χρήματα, δεν υπήρχε καν ελληνικό ταμείο. Ο Κυβερνήτης, αντιμετώπισε τα καίρια προβλήματα με μέθοδο και σύστημα στο εσωτερικό της χώρας. Στο διπλωματικό πεδίο κατέβαλε κάθε δυνατή προσπάθεια για την εδραίωση τού ελληνικού κράτους και μάλιστα πέτυχε και διεύρυνση συνόρων.³⁵

Ο τρόπος διακυβέρνησης του Καποδίστρια αποτελεί ένα θέμα που ακόμα και σήμερα δημιουργεί έντονο διάλογο και αντιπαράθεση. Αναντίρρητα, είχε επηρεαστεί από το ρωσικό μοντέλο διακυβέρνησης και υπήρξε οπαδός τής πεφωτισμένης απολυταρχίας. Αρκετοί μελετητές υποστηρίζουν ότι, σύμφωνα με τα δεδομένα της εποχής, δεν ήταν εφικτός ένας διαφορετικός τρόπος άσκησης εξουσίας. Επίσης, στα λαϊκά στρώματα, δεν έχασε ποτέ την απήχυσή του.

Ωστόσο, η κριτική έχει επισημάνει πως η δυσπιστία του έναντι των Ελλήνων, ακόμα και των άμεσων συνεργατών του, υπήρξε η κύρια αιτία τής πτώσης του. Ο Ιωάννης Καποδίστριας, δολοφονήθηκε στις 27 Σεπτεμβρίου του 1831, έξω από τον ναό του Αγίου Σπυρίδωνα στο Ναύπλιο, έχοντας έρθει σε ρήξη με κοινωνικές ελίτ, που τον θεωρούσαν αφενός ξένο και αφετέρου δεν συγχώρησαν ποτέ τον σφετερισμό της εξουσίας. Επίσης, η απολυταρχική διακυβέρνηση επισημάνθηκε από τους πολιτικούς του αντιπάλους, ως απόκλιση από τα δημοκρατικά ιδεώδη.³⁶

Η δολοφονία του Ιωάννη Καποδίστρια έλαβε χώρα σε μια περίοδο, κατά την οποία είχαν επιτευχθεί σημαντικά πράγματα, όπως μεταξύ άλλων η συνοριακή διεύρυνση και η ανεξαρτησία. Το νέο εθνικό κράτος θα μπορούσε δυνητικά να

³⁵ Αντώνης Κλάπας, *ό.π.*, σ. 300, 301.

³⁶ Στο ίδιο, σ. 312.

διαγράψει μια ανοδική πορεία, να διανύσει μια περίοδο ακμής, αντί να βυθιστεί στην αβεβαιότητα και στο πολιτικό έρεβος που μοιραία ακολούθησε.³⁷

1.3.2. Τα σημαινόμενα που παράγονται από τα εκθέματα της Σχολής των Αθηνών και του Ιωάννη Καποδίστρια, σε σχέση με τον χώρο και το κτήριο

Ο Ιωάννης Καποδίστριας αναμφίβολα έχει συνδέσει το όνομά του με τη δημιουργία και τη συγκρότηση τού ελληνικού κράτους στα πρώτα του βήματα. Το έκθεμα που βρίσκεται απέναντι από τον χώρο της αίθουσας της Ολομέλειας μοιάζει να κοιτάει προς τον χώρο που παράγεται η κοινοβουλευτική διαδικασία αλλά και να μετέχει άοκνα σε μια αέναη πολιτική επίβλεψη.

Ο τοιχοτάπητας της Σχολής των Αθηνών, δεσπόζει σε κομβικό σημείο του Περιστευλίου. Ένα έργο που δημιουργήθηκε στην Αναγέννηση του Ουμανισμού, όπου η αρχαιότητα διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στη γέννηση και στη δημιουργία αυτού που σήμερα ονομάζουμε ευρωπαϊκός πολιτισμός. Η παρέα των ανυπέρβλητων μορφών του πνεύματος που απεικονίζονται, μπορούμε να φανταστούμε ότι συμμετέχει και συνεπικουρεί τον διάλογο και την αντιπαράθεση που λαμβάνουν χώρα εντός του χώρου της Ολομέλειας. Η δημοκρατική κοινοβουλευτική πράξη ενεργεί υπό το άγρυπνο βλέμμα των δημιουργών του στοχασμού, της φιλοσοφίας, των τεχνών και της Δημοκρατίας.

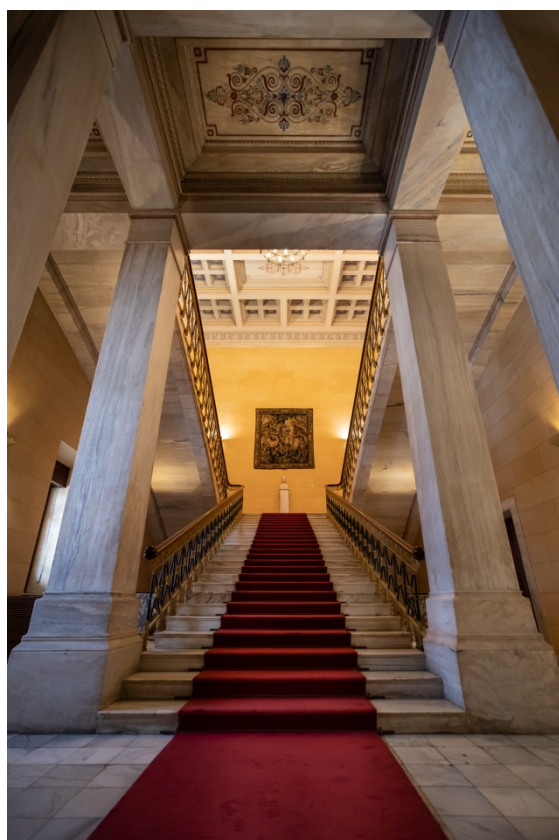
Το σημαντικό έργο του τοιχοτάπητα, που αποτελεί δάνειο του Προέδρου του Γαλλικού Κοινοβουλίου, έρχεται να επιβεβαιώσει τη σχέση εμπιστοσύνης και αγάπης των δύο λαών αλλά και να μας υπενθυμίσει πώς η κλασική αρχαιότητα λειτούργησε

³⁷ Στο ίδιο, σ. 312, 313.

και λειτουργεί ως συνεκτικός σύνδεσμος, ο οποίος διεθνοποιεί διαχρονικά τα ελληνικά ζητήματα.

Κεφάλαιο 2^ο

Το κύριο μέρος της Έκθεσης βρίσκεται στον πρώτο όροφο. Μετά την εισαγωγική αίθουσα του χώρου του Περιστευλίου που αναλύσαμε, κατευθυνόμαστε στον 1^ο όροφο, ανεβαίνοντας το επιβλητικό κλιμακοστάσιο (εικ.9). Στην είσοδο της αίθουσας, αντικρίζουμε την προθήκη με τα εκθέματα και τα αρχεία από την δράση της Φιλικής εταιρείας (εικ10). Συνεπώς, μια απαραίτητη εισαγωγή για την προπαρασκευή της Ελληνικής Επανάστασης λαμβάνει χώρα ακριβώς πριν την έναρξη, με σκοπό να αναδείξει αφενός την πορεία της προπαρασκευής του Αγώνα και αφετέρου να τονίσει τη σπουδαιότητα της Φιλικής Εταιρείας.

Εικ. 9. Φωτογραφική απεικόνιση από το κλιμακοστάσιο

εικ. 10. Φωτογραφική απεικόνιση της εισαγωγικής προθήκης.

Φιλική Εταιρεία

Η δημιουργία της Φιλικής Εταιρείας συνιστά μια υπέρτατη για τα δεδομένα της εποχής, πολιτική πράξη του υπόδουλου ελληνισμού, με κύρια στόχευση την οργάνωση και προπαρασκευή της Επανάστασης. Αποτελεί την τελική μορφή μιας οργανωμένης πλέον αντίδρασης και μιας τελικής ρήξης με την καθεστηκυία τάξη του οθωμανικού δεσποτισμού, δίνοντας σάρκα και οστά στην επαναστατική απελευθερωτική κίνηση. Ως κομιστής μιας νεωτερικής αντίληψης, καθιστά την Ελληνική Επανάσταση, υπόθεση των σύγχρονων Ελλήνων.³⁸

Η Φιλική Εταιρεία δομήθηκε στα πρότυπα των ευρωπαϊκών μυστικών οργανώσεων που διαπνέονταν από επαναστατικά ιδεώδη στη συντηρητική απολυταρχική Ευρώπη, ιδιαίτερα μετά το συνέδριο της Βιέννης το 1814-15. Οι άνθρωποι που συμμετείχαν σε αυτές τις οργανώσεις, θεωρούσαν τους εαυτούς τους φορείς και κοινωνούς ευρωπαϊκών ιδεών και φρονημάτων που τελούσαν προσωρινά εν υπνώσει, επειδή είχαν απωλέσει τη δυναμική τους, μετά τη Γαλλική Επανάσταση και το τέλος των Ναπολεόντειων πολέμων.

Η ελληνική μυστική οργάνωση, ήταν μια περίπτωση που δημιουργήθηκε από επιφανείς ανθρώπους της διασποράς, γεννήθηκε δηλαδή στο εξωτερικό και μπολιάστηκε με το ιδεολογικό υπόστρωμα του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, εισάγοντας το νεωτερικό πρόσημο στη σύγχρονη Ελλάδα. Σε σχέση με τις άλλες μυστικές οργανώσεις, στους κόλπους των οποίων δημιουργήθηκε, διέφερε σε πολύ σημαντική και καίρια λεπτομέρεια. Ήταν η μόνη που οργάνωσε, προετοίμασε και ξεκίνησε μια Επανάσταση, η οποία πέτυχε.³⁹

³⁸ Στέφανος Καβαλιεράκης, «Η Φιλική Εταιρεία», στο *Η επανάσταση του 1821, έντεκα ιστορικοί ιχνηλατούν την πορεία του αγώνα*, ελληνικό ίδρυμα πολιτισμού, Αθήνα, 2021, σσ. 159, 160.

³⁹ Στο ίδιο, σ. 160.

Με επικεφαλής τους Νικόλαο Σκουφά, Αθανάσιο Τσακάλωφ και Εμμανουήλ Ξάνθο, η Φιλική Εταιρεία, ιδρύθηκε στην Οδησό της Ρωσίας το 1814, και δημιούργησε ένα δαιδαλώδες, ολιγομελές και μυστικό δίκτυο, του οποίου η δύναμη και η φήμη, υπήρξε δυσανάλογη του πραγματικού της μεγέθους.

Η κοινωνική διαστρωμάτωση των στρατολογημένων μελών της Φιλικής Εταιρείας απαρτιζόνταν από διάφορα επαγγέλματα και κοινωνικές τάξεις, όπως για παράδειγμα: κληρικοί, έμποροι, δάσκαλοι, ιατροί, προεστοί κ.α. Από την τάξη των αγροτών, των ανθρώπων δηλαδή με τον μεγαλύτερο πληθυσμό, η επιλογή μελών καταγράφεται εξαιρετικά σπάνια.⁴⁰

Αξίζει να σημειώσουμε ότι μέχρι το 1818, η Φιλική Εταιρεία παρουσιαζόταν ιδιαίτερος αδύναμη, με στοιχειώδη οργάνωση και λίγα μέλη. Η κατάσταση άλλαξε από τον Νικόλαο Σκουφά, που με την συμβολή του νεαρού Γεώργιου Σέκερη και τον Παναγιώτη Αναγνωστόπουλο, προσέγγισαν και έπεισαν τον επιφανή έμπορο Παναγιώτη Σέκερη, να συνδράμει και να ενισχύσει οικονομικά την οργάνωση, με στόχο τη στρατολόγηση σημειώντων προσώπων.⁴¹

Παρατηρείται κατόπιν μια ραγδαία αύξηση μελών με σημαντικές θέσεις τόσο σε ελληνικές περιοχές όσο και έξω από αυτές, με αποτέλεσμα τη δημιουργία για πρώτη φορά μιας συνείδησης εθνικής από ανθρώπους που πλέον δεν επιδίωκαν απλώς καλύτερους όρους για τη δική τους τάξη, αλλά διεκδικούσαν την ανεξαρτησία ολόκληρου του Έθνους, από τον οθωμανικό ζυγό.⁴²

Πέτρος Θ. Πιζάνιας, *Η Ελληνική Επανάσταση, 1821-1830*, εκδ. Εστία, Αθήνα, 2021, σ. 27.

⁴⁰ Θεοδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, «Πρελούδιο, η προετοιμασία του Αγώνα», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεοδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021, σ. 109.

⁴¹ Πέτρος Θ. Πιζάνιας, *ό.π.*, σ. 27.

⁴² Στο ίδιο, σ. 28.

Η Ανώτατη Αρχή, η οποία κατά τα πρώτα στάδια περιελάμβανε αποκλειστικά τους ιδρυτές, δεν ήταν πλέον αρκετή σε μια δυναμική κατάσταση που άλλαζε και διογκωνόταν διαρκώς. Η σημαντική διεύρυνση της οργάνωσης, δημιούργησε και την ανάγκη να ηγηθεί της προσπάθειας ένας άνθρωπος με χαρακτηριστικά διεθνούς εμπέλειας. Μετά την άρνηση του Ιωάννη Καποδίστρια, ο αυτός που συγκέντρωνε τα περισσότερα χαρακτηριστικά του επικεφαλής, ήταν ο Αλέξανδρος Υψηλάντης, ο οποίος και αποδέχτηκε, αναλαμβάνοντας τον ρόλο του Γενικού Επιτρόπου της Αρχής.⁴³

Λίγο πριν την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης το κλίμα ήταν έτοιμο για την ένοπλη σύγκρουση. Αυτό που πρέπει να επισημάνουμε, είναι το γεγονός πως η Φιλική Εταιρεία υπήρξε τελικά μια οργάνωση, της οποίας ο τελικός στόχος, εκείνος της απελευθέρωσης των υπόδουλων Ελλήνων, ήταν πάνω από πρόσωπα και ηγεσίες. Ο ιερός σκοπός της εθνικής υπόστασης δεν άφηνε περιθώρια για προσωπικές αντιδικίες, που αν και έλαβαν χώρα, δεν παρέκκλιναν της τελικής στοχοθεσίας.⁴⁴

⁴³ Θεοδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, *ό.π.*, σ. 109.

Γ. Φίνλεϊ, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης*, τόμος Α', μτφρ. Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον κοινοβουλευτισμό και τη δημοκρατία, Αθήνα, 2020, σ. 158, 159.

⁴⁴ Πέτρος Θ. Πιζάνιας, *ό.π.*, σ. 30.

2.2. Αίθουσα Τροπαίων και Υπασπιστών

Εικ. . Αίθουσα Υπασπιστών.

Εικ.12 . Αίθουσα Τροπαίων.

Η Αίθουσα Τροπαίων και Υπασπιστών και δη η Ζωφόρος, συνιστά τον τροchioδρομικό δείκτη της συνολικής Έκθεσης. Στο μνημείο της Ζωφόρου αποτυπώνονται γεγονότα και μορφές που αντικαθρεπτίζουν και παραπέμπουν στον επίπονο δρόμο για την Ελευθερία. Οι επιμελητές της Έκθεσης, φρόντισαν ώστε τα τεκμήρια να παρουσιάζονται με τέτοιο τρόπο, που μοιάζουν να συνομιλούν με την Ζωφόρο και να αποκαλύπτεται τμηματικά, η πορεία της Ελληνικής Επανάστασης.⁴⁵

Οι ενότητες που έχουν επιλεγεί για να διηγηθούν τον Αγώνα για την Ελευθερία με βάση την Ζωφόρο, χωρίστηκαν σε έξι τμήματα, τα οποία αφενός διευκολύνουν την αφήγηση, αφετέρου συνδυάζονται και συνομιλούν με τα τεκμήρια.

Η Αίθουσα Τροπαίων και Υπασπιστών έχει φιλοτεχνηθεί από τοιχογραφίες της Ζωφόρου στην πρώτη περίπτωση και στη δεύτερη με μετάλλια που απεικονίζουν σημαντικές μορφές του Αγώνα. Η έκταση των τοιχογραφιών της Ζωφόρου στο σύνολό της, αφορά δηλαδή όλη την περίμετρο των τεσσάρων τοίχων, έχει συνολικό μήκος 59 μέτρα και το πλάτος καλύπτει την επιφάνεια του 1 μέτρου και 20 εκατοστών.⁴⁶

Οι τοιχογραφίες στην Αίθουσα Τροπαίων, αναφέρονται στα γεγονότα από την αρχή της Επανάστασης, μέχρι την άφιξη του Όθωνα και ανατέθηκαν σε Βαυαρούς καλλιτέχνες. Οι προσωπογραφίες στην Αίθουσα Υπασπιστών, φιλοτεχνήθηκαν από Έλληνες. Το 1836, ο Γερμανός γλύπτης Ludwig Michael von Schwanthaler ανέλαβε, με εντολή ανάθεσης από τον Λουδοβίκο, να προετοιμάσει τον σχεδιασμό της Ζωφόρου. Ο Schwanthaler, είχε αποκτήσει πείρα σε σχεδιασμό περιορισμένων χώρων από προηγούμενα έργα του, όπως για παράδειγμα στις Ζωφόρους των ανακτόρων του

⁴⁵ Θεωдорής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, «Σκηνές και Μορφές της Ελευθερίας», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεωдорής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021, σ. 130..

⁴⁶ Μιλτιάδης Παπανικολάου, *οι τοιχογραφίες του Μεγάρου της Βουλής*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, Αθήνα, 2007, σ. 34.

Μονάχου. Επίσης, ήταν γνώστης της ελληνικής μυθολογίας και πλαστικής και ήταν ιδιαίτερα ικανός στην αναπαράσταση δύσκολων και σύνθετων παραστάσεων.⁴⁷

Αν και ο ίδιος ο Γερμανός γλύπτης δεν επισκέφτηκε ποτέ την Ελλάδα, μια ομάδα έμπειρων Γερμανών καλλιτεχνών, κατάφεραν να μεταφέρουν με μεγάλη επιτυχία το σύνολο των σχεδίων και όπου αυτό δεν ήταν εφικτό λόγω κτηριακών ιδιαιτεροτήτων, αυτοσχεδίασαν με ιδιαίτερη δεξιοτεχνία, χωρίς να απομειωθεί ούτε στο ελάχιστο η αρχική αξία των σχεδίων. Το αποτέλεσμα καταδεικνύει με τον πιο γλαφυρό και εμφατικό τρόπο, την ισορροπία και την ομοιομορφία της σύνθεσης.⁴⁸

Ο Schwanthaler, καταφέρνει να αποδώσει το σύνολο του έργου με απaráμιλλη αισθητική, με πλήρη γνώση των ρομαντικών στοιχείων αλλά και του κλασικού ύφους της περιόδου. Παρεμβάλλει στα επεισόδια με χαρακτηριστική μαεστρία, μοτίβα και αρχιτεκτονικά θέματα, με σκοπό την διαίρεση της ενιαίας εικονιστικής αφήγησης.⁴⁹

Στην αίθουσα Τροπαίων οι Έλληνες καλλιτέχνες απέδωσαν τις προσωπογραφίες, αφουγκραζόμενοι τις τάσεις της εποχής και επιδεικνύοντας εξαιρετική προσαρμοστικότητα. Το σύνολο του έργου των προσωπογραφιών ανήκει στις πρώτες επιτυχημένες απόπειρες Νεοελλήνων ζωγράφων που αφομοίωσαν τα δυτικά πρότυπα της περιόδου.⁵⁰

⁴⁷ Στο ίδιο, σ. 34.

⁴⁸ Στο ίδιο, σ. 34, 35.

⁴⁹ Θεοδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, *ό.π.*, σ. 130.

⁵⁰ Μιλτιάδης Παπανικολάου, *ό.π.*, σ. 35.

2.3. Η εξιστόρηση της Ζωφόρου

Η έκρηξη της Επανάστασης (Αναπαραστάσεις 1-6)

Μάχου υπερ πίστεως και πατρίδος

Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης προς το τέλος του 1820, αφουγκραζόμενος την αστάθεια στο βαλκανικό χώρο και συνειδητοποιώντας ότι δεν υπήρχε χώρος για μακρόπνοα σχέδια, επέλεξε τον πιο σύντομο δρόμο προς τον ξεσηκωμό. Τελικά, το κίνημα του Βλαδιμηρέσκου και η ενδόμυχη επιθυμία του να προκαλέσει ρωσοτουρκικό πόλεμο, πυροδότησαν την απόφασή του για το πέρασμά από τον Προύθο ποταμό. Έτσι από το Ιάσιο, στις 24 Φεβρουαρίου του 1821, κήρυξε την Επανάσταση με το γενικό πρόσταγμα «Μάχου υπέρ πίστεως και πατρίδος».⁵¹

Το στρατιωτικό σώμα του Υψηλάντη, ο Ιερός Λόχος, χωρίς εμπειρία πολέμου, απαρτιζόνταν κυρίως από νέους φοιτητές της διασποράς, που γοητευτήκαν από τα διδάγματα της Ελευθερίας. Η άνιση μάχη στο Δραγατσάνι οδήγησε στην ήττα το σώμα των Ιερολοχιτών και ουσιαστικά σήμανε τη λήξη της Επανάστασης στις Παραδουνάβιες ηγεμονίες. Ο Υψηλάντης κατέφυγε στην Αυστρία, όπου παρέμεινε φυλακισμένος μέχρι τον θάνατό του, το 1828. Η θυσία όμως των Ιερολοχιτών ενδυνάμωσε τον διακαή και συνεχή πόθο για Ελευθερία και συνεπώς ενίσχυσε την πεποίθηση για την συνέχεια του Αγώνα στον ελλαδικό χώρο.⁵²

⁵¹ Γ. Μαργαρίτης, «Η επανάσταση του 1821», στο Γ. Μαργαρίτης κ.α., *Ελληνική Ιστορία, Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία*, τόμος Γ, Πάτρα 1999, σ. 72.

Στην προκήρυξη του ο Αλέξανδρος Υψηλάντης γράφει: «Η Πατρίς μας προσκαλεί, είναι καιρός να αποτινάξωμεν και να ελευθερώσωμεν την πατρίδα...[...]«Κινηθείτε, ω φίλοι, και θέλετε ιδεί μιαν κραταιάν δύναμιν να υπερασπισθεί τα δίκαια μας». Με αυτόν τον τρόπο υπονοεί την αρωγή της ομόδοξης Ρωσίας στον απελευθερωτικό Αγώνα. Βλ. Θάνος Μ. Βερέμης, Γιάννης Σ. Κολιόπουλος, Ιάκωβος Δ. Μιχαηλίδης, *1821, Η δημιουργία ενός έθνους κράτους*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 2018, σ. 106, 107.

⁵² Γ. Μαργαρίτης, «Η επανάσταση του 1821», στο Γ. Μαργαρίτης κ.α., *Ελληνική Ιστορία, Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία*, τόμος Γ, Πάτρα 1999, σ. 72, 73.

1^η Αναπαράσταση: Ο όρκος των Επαναστατών Ελλήνων στη Βοστίτσα

Ο βόρειος τοίχος αποτελεί την αφετηρία της αφήγησης των γεγονότων, σύμφωνα με την υπόδειξη του Schwanthaler. Αξίζει να σημειώσουμε πως οι παραστάσεις 1 έως 5, που θα περιγράψουμε είχαν σχεδόν καταστραφεί ολοκληρωτικά και αποκαταστάθηκαν πλήρως με τις εργασίες συντήρησης που πραγματοποιήθηκαν το 2003, με γνώμονα τα σχέδια του Βαυαρού καλλιτέχνη.⁵³ Η τελευταία παράσταση των μαχών που ανήκει σε αυτή την νοηματική πεντάδα, βρίσκεται στην αρχή του ανατολικού τοίχου.

Το πρώτο επεισόδιο της εξιστόρησης ξεκινά με τον όρκο των Επαναστατών Ελλήνων στη Βοστίτσα, όπου στις 26-30 Ιανουαρίου 1821 λαμβάνει χώρα η μυστική σύσκεψη της Βοστίτσας, στην οποία μετέχουν μέλη της Φιλικής Εταιρείας, κληρικοί και προεστοί της περιοχής. Στόχος της να αποσαφηνιστεί και εν τέλει να αποφασισθεί αν οι συνθήκες ήταν κατάλληλες για τον ένοπλο ξεσηκωμό εναντίον των Οθωμανών.⁵⁴

Εικ. 13. Αίθουσα Τοπαίων, βόρειος τοίχος:

Ο Όρκος των Επαναστατών Ελλήνων στη Βοστίτσα

⁵³ Μιλτιάδης Παπανικολάου, *Οι τοιχογραφίες του Μεγάρου της Βουλής*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον κοινοβουλευτισμό και την δημοκρατία, Αθήνα, 2007, σ. 37.

⁵⁴ Θεοδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, «Η ζωφόρος της Επανάστασης» στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεοδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021, σ. 132.

Η πετυχημένη τοιχογραφική σύνθεση της εικόνας 13, ορίζεται ως αρχή και προοικονομεί τη συνέχεια των έργων που έπονται. Η μορφή που δεσπόζει στο έργο είναι αυτή του ιερέα, τη στιγμή του ιερού όρκου των παρευρισκόμενων, των ανθρώπων που αποτέλεσαν τα κύρια δομικά στοιχεία της Επανάστασης. Ανάμεσα στους αγωνιστές, ξεπροβάλλει η Αγία Τράπεζα, που μοιάζει να νομιμοποιεί τον δίκαιο Αγώνα για Ελευθερία. Οι γραμμές που σχηματίζουν τις μορφές είναι καθαρές και σίγουρες και το σύνολο αποτυπώνεται με ζωντάνια και παραστατικότητα.⁵⁵

2^η Αναπαράσταση: Εξέγερση των Ελλήνων στην Πάτρα

Συνεχίζοντας στον βόρειο τοίχο, παρουσιάζεται η εξέγερση των Ελλήνων στην Πάτρα, η οποία αποτελεί και την πρώτη ένοπλη σύρραξη Ελλήνων και Οθωμανών.

εικ. 14. Αίθουσα Τροπαιίων, βόρειος τοίχος: *Η εξέγερση των Ελλήνων στην Πάτρα*

Εικ. 15. Ludwing Von Schwanthaler, *Η εξέγερση των Ελλήνων στην Πάτρα*, μελάνι και μολύβι σε χαρτί, 15,7 x 49,8 εκ. Μόναχο, Μουσείο της Πόλης.

⁵⁵ Μιλτιάδης Παπανικολάου, *ό.π.*, 37-39.

Τη γαλήνια σκηνή της ορκωμοσίας διαδέχεται μια παράσταση με ιδιαίτερη ένταση και κίνηση. Οι εξεγερμένοι Έλληνες καταδιώκουν τους Τούρκους, οι οποίοι τρέπονται σε φυγή εντός του κάστρου μέσα σε κλίμα φόβου και τρόμου. Η κίνηση πραγματοποιείται από αριστερά προς τα δεξιά και οι μορφές αποδίδονται με εκφραστικότητα, η οποία δεν αφορά μόνο στα εξωτερικά χαρακτηριστικά, αλλά αναδεικνύει και την εσωτερική κατάσταση των εικονιζομένων. Η μορφή του Έλληνα πολεμιστή-καβαλάρη για παράδειγμα εμφανίζεται ήρεμη και αντικαθρεπτίζει μια εσωτερική γαλήνη και δύναμη, σε αντιπαράθεση με τις τρομαγμένες μορφές των Τούρκων που υποχωρούν.⁵⁶

Σύμφωνα με τις πηγές η σκηνή είναι έργο του ζωγράφου Joseph Sherer (Γιόσεφ Σέρερ). Ο καλλιτέχνης, με εξαιρετική τεχνική αποτύπωσε το γεγονός και πρόσθεσε σε αντίθεση με το αρχικό σχέδιο τη μορφή του ξαπλωμένου πολεμιστή δεξιά στο εναπομείναν μέρος που δεν έχει καταστραφεί, προσθέτοντας ένταση στην ήδη δραματική απεικόνιση. Επίσης, όπως μπορούμε να διακρίνουμε από το μέρος της σύνθεσης που σώθηκε στην αρχική του μορφή, ο σκιοφωτισμός αποδίδεται με ιδιαίτερη τεχνική, αναδεικνύοντας το συνολικό αποτέλεσμα.⁵⁷

3^η Αναπαράσταση: Εθνική Συνέλευση στην Καλαμάτα

Μετά την κατάληψη της Καλαμάτας και την τέλεση δοξολογίας, ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης ως επικεφαλής των ενόπλων, απηύθυνε διακήρυξη προς τον ευρωπαϊκό κόσμο. «Απεφασίσαμεν ή να ελευθερωθώμεν η να αποθάνωμεν». Ως ημερομηνία της έναρξης του Αγώνα ορίστηκε η 25 Μαρτίου.⁵⁸

⁵⁶ Στο ίδιο, σ. 40.

⁵⁷ Στο ίδιο, σ. 40.

⁵⁸ Γ. Μαργαρίτης, *ό.π.*, σ. 78.

Σε αυτό το σημείο, αξίζει να επισημάνουμε πως η επιλογή της ημερομηνίας δεν πραγματοποιήθηκε βάσει ακριβών ιστορικών γεγονότων και μαχών, αλλά συμβολικά επιλέχτηκε, διότι στον Ορθόδοξο λαό, η ημέρα του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου, προικονομεί τη γέννηση του Θεανθρώπου. Με το ίδιο ακριβώς τρόπο υπονοείται η γέννηση του νέου Ελληνικού κράτους, ως θεϊκή εντολή και ιερή ειμαρμένη. Αποκαλύπτεται συνεπώς ένα ισχυρό δυσυπόστατο δομικό στοιχείο της Επανάστασης: η αρχαία κληρονομιά, στην οποία η Ευρώπη στηρίχτηκε και η Ορθόδοξη πίστη που λειτούργησε αναντίρρητα συνεκτικά και ενοποιητικά.⁵⁹

Εικ. 16. Αίθουσα Τροπαιίων, βόρειος τοίχος: *Εθνική συνέλευση στην Καλαμάτα. Η Δόξα του δολοφονημένου στην Κωνσταντινούπολη Πατριάρχη Γρηγορίου Ε'.*

4^η Αναπαράσταση: Η δόξα του Πατριάρχη Γρηγορίου Ε

Οι επαναστατικές ειδήσεις δεν άργησαν να φτάσουν στην Κωνσταντινούπολη. Μέσα σε ένα κλίμα ρευστό και επισφαλές, αρκετοί Φαναριώτες κατέφυγαν στην Ρωσία και από τις 22 Μαρτίου η αστυνόμευση υπήρξε ασφυκτική. Οι πρώτοι αποκεφαλισμοί αφορούσαν Φαναριώτες που κατηγορήθηκαν ως εμπλεκόμενοι σε επαναστατικές ραδιουργίες.⁶⁰

⁵⁹ Στο ίδιο, *ό.π.*, σ. 78.

⁶⁰ Γ. Μαργαρίτης, *ό.π.*, σ. 80.

Το μεγάλο πλήγμα ωστόσο ήρθε με τον αποκεφαλισμό του Πατριάρχη Γρηγορίου Ε, -ο οποίος είχε αποκηρύξει και καταδικάσει την Επανάσταση, όπως επίσης και τη δράση του Υψηλάντη- σε αντίποινα στην επαναστατική δράση των Ελλήνων. Το σκηνώμα του δόθηκε στους Εβραίους από τους Οθωμανούς, ως συνήθη τακτική διατήρησης του μίσους ανάμεσα σε εθνοτικές ομάδες. Στη συνέχεια η σωρός πετάχτηκε στη θάλασσα, όπου ένα πλοίο από την Κεφαλονιά τη μετέφερε στην Οδησό. Η άφιξη του σκηνώματος υπήρξε σπουδαίο γεγονός και ο Τσάρος φρόντισε να πραγματοποιηθεί μια μεγαλοπρεπής κηδεία.⁶¹

Ο απαγχονισμός του Πατριάρχη Γρηγορίου Ε', λειτούργησε ως εφαλτήριο και επαναστατικό λάβαρο, που καθιστούσε τον Αγώνα ιερό και δίκαιο. Μπορεί ο Διαφωτισμός να προσέφερε ενωτικά ερείσματα και να ενέπνεε τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα, η θρησκεία από την άλλη υπήρξε διαρκές στοιχείο ένωσης όλου του έθνους και κυρίως των κατώτερων τάξεων.⁶²

Στο τέλος της παράστασης στην εικόνα 16., παρατηρούμε την τελευταία αφήγηση του βόρειου τοίχου. Το περιστατικό εντάσσεται στην έναρξη της επανάστασης και στα αντίποινα των Τούρκων. Εδώ ο ζωγράφος επιθυμώντας να αναδείξει το γεγονός, σχεδιάζει ένα αρχιτεκτονικό μοτίβο, με τον άγγελο να αιωρείται πάνω από τον τάφο του Πατριάρχη. Με αυτή την συμβολική σκηνή ο Schwanthaler, τιμά και αναδεικνύει την δόξα του Γρηγορίου Ε'.⁶³

⁶¹ Στο ίδιο, σ. 80.

⁶² Στο ίδιο, σ. 80.

⁶³ Μιλτιάδης Παπανικολάου, *ό.π.*, 42.

5^η Αναπαράσταση: Επανάσταση των Ελλήνων εναντίον των Τούρκων

Η πρώτη παράσταση του ανατολικού τοίχου δεν απεικονίζει κάποιο συγκεκριμένο ιστορικό επεισόδιο, αλλά λειτουργεί ως απείκασμα της ορμής της γενικευμένης Επανάστασης των Ελλήνων εναντίον των Τούρκων. Παρατηρούμε τις μορφές να βρίσκονται σε έντονη κίνηση, καθώς και τον πρόδηλο ηρωικό χαρακτήρα των πρωταγωνιστών. Ο Βαυαρός καλλιτέχνης, μας εντάσσει σε ένα τοπίο επαναστατικό και προσπαθεί να αποδώσει από ένα επεισόδιο το όλον. Δηλαδή επιχειρεί και καλεί τον θεατή να συμμετάσχει νοητικά και να αφουγκραστεί την προσπάθεια των ηρώων με μια δημιουργική συναίρεση ρεαλισμού και ιδεαλισμού.⁶⁴

Εικ. 17. Αίθουσα Τροπαίων: Ανατολικός τοίχος: *Επανάσταση των Ελλήνων εναντίον των Τούρκων*

6^η Αναπαράσταση: Ανατολικός τοίχος, Νίκες των Ελλήνων

Με την εικόνα 17, κλείνει ο πρώτος κύκλος των παραστάσεων, σύμφωνα με τον επιμερισμό των επιμελητών. Οι νίκες συμβολίζουν την επιτυχημένη πορεία του Αγώνα, τόσο στη στεριά όσο και στη θάλασσα. Οι γυναικείες μορφές έχουν αποδοθεί με κλασικιστικό ύφος, παρουσιάζονται όρθιες να κρατούν ασπίδες, στις οποίες αναφέρονται τα ονόματα τόπων σημαντικών νικών των αγωνιζομένων Ελλήνων.

⁶⁴ Στο ίδιο, σ. 46.

Επίσης αποτυπώνεται ο έντονα συμβολικός χαρακτήρας όπως διαφαίνεται για παράδειγμα από τα πεσμένα λάφυρα των ηττημένων.

Εικ. 18. Αίθουσα Τροπαίων: Ανατολικός τοίχος,
Νίκες των Ελλήνων στη στεριά και τη θάλασσά

Εικ. 18. Michael von Schwanthaler, *Νίκες των Ελλήνων στη στεριά και τη θάλασσα*,
μελάνι και μολύβι σε χαρτί, π. 17 x 62,4,
Μόναχο, Μουσείο της Πόλης.

2.3.1. Εθνοσυνελεύσεις και Συντάγματα (Αναπαράσταση 7)

Το 2021 συμπληρώνονται 200 χρόνια από την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης. Το πρώτο Σύνταγμα της Επιδάουρου ψηφίστηκε το 1822. Κρίνεται σημαντικό να κατανοήσουμε πως ο νομικός πολιτισμός της χώρας μας διατηρεί καταβολές από το πρώτο Σύνταγμα που ψηφίστηκε στην Επίδαυρο, όπως και από τα

άλλα δύο επαναστατικά Συντάγματα που θεσπίστηκαν κατά τη διάρκεια του Αγώνα. Αναφερόμαστε στο Σύνταγμα του Άστρους το 1823 και της Τροιζήνας το 1827.⁶⁵

Ήδη από τον πρώτο χρόνο της Επανάστασης η ανάγκη για διοικητική οργάνωση και συντονιστικό έλεγχο του απελευθερωτικού κινήματος ήταν επιτακτική. Για αυτόν ακριβώς τον λόγο παρατηρούμε τη δημιουργία τοπικών πολιτευμάτων, σε μια προσπάθεια αφενός να εναρμονιστούν με τη διεθνή πραγματικότητα και αφετέρου να εκφράσουν την τοπική ιδιοπροσωπία της εκάστοτε κοινότητας.⁶⁶

Τέτοιοι πολιτειακοί σχηματισμοί ήταν ο «Οργανισμός της Πελοποννησιακής Γερουσίας», ο «Οργανισμός Γερουσίας της Δυτικής Μάνης», και η «Νομική Διάταξις της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος». Επιπρόσθετα θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθούμε στα δύο Συντάγματα που ψηφίστηκαν από την Σάμο και την Κρήτη τον Μάιο και τον Ιούνιο του 1821.⁶⁷

Τα πολιτεύματα αυτά δεν κατάφεραν παραμείνουν σε εφαρμογή διότι ξεπεράστηκαν μοιραία από τα εθνικά Συντάγματα. Ωστόσο, ανέδειξαν τον ουσιαστικό στοχασμό για πολιτειακό σχηματισμό από τα σπάργανα του Αγώνα, ο οποίος στη συνέχεια τροφοδότησε την ανάγκη για τον εθνικό συνταγματισμό.⁶⁸

Τα τρία Συντάγματα δημιουργήθηκαν σύμφωνα με τις αρχές του Διαφωτισμού και επηρεάστηκαν από την εποχή τους. Κυρίως από την συνταγματική κληρονομιά της Γαλλίας, καθώς και από το αμερικανικό Σύνταγμα του 1787. Είναι αξιοσημείωτο

⁶⁵ Σπύρος Βλαχόπουλος, «Τα Συντάγματα του Αγώνα», στο Σπύρος Βλαχόπουλος κ.α., *Η Επανάσταση του 1821, έντεκα ιστορικοί ιχνηλατούν την πορεία του Αγώνα*, ελληνικό ίδρυμα πολιτισμού, Αθήνα, 2021, σ. 175.

⁶⁶ Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, «Οι καταβολές του Ελληνικού Συνταγματισμού», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θοδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021, σ. 194, 195.

⁶⁷ Στο ίδιο, σ. 195.

⁶⁸ Στο ίδιο, σ. 196.

γεγονός ότι μια μικρή χώρα που βρισκόταν σε πλήρη επαναστατικό οργασμό, είχε την δυνατότητα να παρακολουθεί και να αφομοιώνει όπως διαπιστώνεται εκ των υστέρων, τα Συντάγματα των φωτισμένων λαών της Ευρώπης.⁶⁹

Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Ιταλού φιλέλληνα και φίλου του Λόρδου Βύρωνα, ο οποίος στην Α΄ Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου, ενημέρωνε του παρευρισκόμενους για τα Συντάγματα των άλλων χωρών, γεγονός που αποδεικνύει περίτρανα τον διακαή πόθο των επαναστατημένων να πορευτούν σύμφωνα με τις αρχές και τα πρότυπα των σύγχρονων ευρωπαϊκών κρατών, όχι μιμητικά αλλά με πλήρη επίγνωση του οράματος για κοινοβουλευτική δημοκρατία. Ένα γεγονός που ακόμα και σήμερα εγείρει συζητήσεις από τους νομικούς της χώρας, διότι όλα τα προηγμένα κράτη της Ευρώπης υπήρξαν μοναρχικά. Ίσως σε αυτή την επιλογή να έπαιξε ρόλο το αμερικανικό συνταγματικό παράδειγμα. Το ουσιώδες που ανακύπτει είναι πως το νέο ελληνικό κράτος πορεύτηκε από το 1822 μέχρι την άφιξη του Όθωνα σε καθεστώς αβασίλευτης δημοκρατίας.⁷⁰

Εξίσου σημαντικό είναι το γεγονός πως τα επαναστατικά Συντάγματα καταρτίστηκαν με δημοκρατικές διαδικασίες από Εθνοσυνελεύσεις και μάλιστα με κανονιστικές ρυθμίσεις για ελευθερία λόγου, ιεραρχία θεμάτων, δημιουργία πρακτικών κ.α.

Τέλος, αξίζει ιδιαίτερης μνείας και προσοχής το τελευταίο Σύνταγμα της Τροιζήνας, ως το πιο προοδευτικό, ρηξικέλευθο και ολοκληρωμένο. Το τεκμήριο της αθωότητας, η διάκριση των εξουσιών στο άρθρο 36, η ρύθμιση που απαγορεύει να καταδικαστεί ένας πολίτης δυο φορές για το ίδιο αδίκημα, η απαγόρευση της αναδρομικότητας των νόμων, η προστασία της ιδιοκτησίας, τα πολιτικά δικαιώματα,

⁶⁹ Σπύρος Βλαχόπουλος, *ό.π.*, σ. 177.

⁷⁰ Στο ίδιο, σ. 175.

κ.,α, αποτελούν μια σειρά από νομοθετήματα που μας βοηθούν να κατανοήσουμε τη σπουδαιότητα και τη διαχρονικότητα ενός τέτοιου Συντάγματος, που ακόμα και στις μέρες μας θεωρείται σύγχρονο και προοδευτικό.⁷¹

Εικ. 19. Αίθουσα Τροπαίων: Ανατολικός τοίχος, *Εθνική Συνέλευση στην Επίδαυρο*.

Στην εικ. 19, παρατηρούμε τη στιγμή που ορκίζονται οι επικεφαλής μπροστά στο πρώτο Σύνταγμα της Επιδάυρου. Η συστροφή των σωμάτων δημιουργεί τον χώρο για να αποκαλυφθεί στα μάτια του θεατή το ψηφισμένο Σύνταγμα.⁷²

2.3.2. Η εδραίωση του Αγώνα (Αναπαραστάσεις 8-11)

Η θηριωδία της σφαγής της Χίου, τον Μάρτιο του 1822, έπληξε σοβαρά το γόητρο της οθωμανικής αυτοκρατορίας και προκάλεσε τη συμπάθεια της διεθνούς κοινής γνώμης προς το ελληνικό ζήτημα. Ο μικρός στόλος των ενόπλων από τη Σάμο,

⁷¹ Στο ίδιο, σ. 185-187..

⁷² Θεοδωρής Κουτσογιάννης, «Η ζωφόρος της Επανάστασης» στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεοδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021, σ. 143.

κατάφερε να ανακηρύξει ελεύθερο το νησί, χωρίς την συμμετοχή των κατοίκων της Χίου. Τα αντίποινα υπήρξαν φρικτά. Ο τουρκικός στρατός των 15000 ενόπλων που αποβιβάστηκε στο νησί, προκάλεσε πραγματικό όλεθρο. Περίπου 30000 Χιώτες σφαγιάστηκαν και οι υπόλοιποι φυγαδεύτηκαν σε νησιά και στην ηπειρωτική Ελλάδα για να διασωθούν από το τουρκικό μένος. Αρκετοί ωστόσο, που δεν κατάφεραν να διαφύγουν πουλήθηκαν ως σκλάβοι.⁷³

Η δραματική αυτή εξέλιξη συγκλόνισε την Ευρώπη και ίσως ο πίνακας του Ευγένιου Ντελακρουά με θεματολογία την αποτρόπαια και φρικιαστική σφαγή, μπορεί να απεικονίσει τον τρόμο αλλά και τον αποτροπιασμό των Ευρωπαίων. Η δυσανάλογη βιαιότητα των Τούρκων εναντίον των Ελλήνων, σταδιακά προσέλκυσε το πολιτικό ενδιαφέρον πολλών κρατών, ακόμα και των Η.Π.Α.⁷⁴

Η εδραίωση του Αγώνα στα επόμενα έτη είναι γεγονός. Τόσο στην ηπειρωτική χώρα, όσο και στη θάλασσα σημειώνονται επιτυχίες. Η πυρπόληση του τουρκικού πολεμικού πλοίου και καμάρι του στόλου από τον Κανάρη στη Χίο, η μάχη στα Δερβενάκια και η πρώτη πολιορκία του Μεσολογγίου, όπλισε με θάρρος τους αγωνιζόμενους για την επιτυχή έκβαση του Αγώνα.⁷⁵

Η επιμονή και η ευφυΐα του Μαυροκορδάτου και του Μπότσαρη με τις λίγες στρατιωτικές δυνάμεις που διέθεταν, στάθηκαν αρκετές για να ανακόψουν τους πολυπληθέστερους Τούρκους με επικεφαλής τους Ομέρ Βρυώνη και Κιουταχί. Ο χρόνος που κερδήθηκε στο διαπραγματευτικό στίβο, καθυστέρησε τους πολιορκητές και ταυτόχρονα επέτρεψε στους πολιορκημένους να ανεφοδιαστούν με πλοία υπό την

⁷³ Roderick Beaton, *ό.π.*, σ. 37, 38.

⁷⁴ Στο *ίδιο*, σ. 41.

⁷⁵ Θεοδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, *ό.π.*, σ. 215.

ηγεσία του Μιαούλη. Ο τουρκικός στρατός υπέστη πανωλεθρία και η νίκη αναπτέρωσε το ηθικό των Ελλήνων.

Ωστόσο, ο Μάρκος Μπότσαρης πρωτεργάτης και σημαίων πρόσωπο της επιτυχούς έκβασης της πολιορκίας, στην επόμενη μάχη στις 8-9 Αυγούστου στο Κεφαλόβρυσο Καρπενησίου, έχασε την ζωή του από τουρκικά πυρά και αναδείχτηκε σε σημαίνουσα ηρωική μορφή της Επανάστασης.⁷⁶

Αναπαράσταση 8: Ο Κανάρης πυρπολεί τον τουρκικό στόλο στη Χίο

Εικ. 20. Αίθουσα Τροπαίων: ανατολικός τοίχος, ο Κανάρης πυρπολεί τον τουρκικό στόλο στη Χίο

Η ήσυχη προσέγγιση του Κανάρη, διέλαθε της προσοχής των Τούρκων. Στην εικ. 20, παρατηρούμε την πυρπόληση της τουρκικής ναυαρχίδας, μια ηρωική πράξη που προκάλεσε ιδιαίτερο ενθουσιασμό στους επαναστατημένους Έλληνες αλλά και στις ευρωπαϊκές αυλές. Η σύνθεση χωρίζεται σε δύο μέρη. Από αριστερά ο πυρπολητής Κανάρης απεικονίζεται να δίνει οδηγίες στους ναυτικούς μέσα από μια μικρή βάρκα, το μικρό μέγεθος της οποίας επιπροσθέτως προσδίδει μεγαλύτερη αξία στη νίκη. Στο βάθος διακρίνονται φλόγες, ενώ στο κύριο μέρος του έργου παρουσιάζονται οι Τούρκοι ναυαγοί ανάμεσα σε συντρίμια. Ο αρχηγός του στόλου Καρά Αλής, παρουσιάζεται

⁷⁶ Στο ίδιο, σ. 215.

ως η μορφή του Τούρκου κάτω από το κατάρτι. Η καλλιτεχνική προσέγγιση αναδεικνύει το γεγονός ως κορυφαία στιγμή της Ελληνικής Επανάστασης.⁷⁷

Αναπαράσταση 9: Ο Μαυροκορδάτος υπερασπίζεται το Μεσολόγγι

Εικ. 21. Αίθουσα Τροπαίων, ανατολικός τοίχος, ο Μαυροκορδάτος υπερασπίζεται το Μεσολόγγι.

Στην εικ. 20, αποτυπώνεται η σκηνή της υπεράσπισης του Μεσολογγίου με επικεφαλής τους Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο και Μάρκο Μπότσαρη. Παρατηρούμε τους Έλληνες αγωνιστές να τρέπουν σε φυγή τους Τούρκους πολιορκητές.

Αναπαράσταση 10: ο Μπότσαρης επιτίθεται στο στρατόπεδο των Τούρκων στο Καρπενήσι

εικ. 22. Αίθουσα Τροπαίων, ανατολικός τοίχος, ο Μπότσαρης επιτίθεται στο στρατόπεδο των Τούρκων στο Καρπενήσι.

⁷⁷ Μιλτιάδης Παπανικολάου, *ό.π.*, 54.

Στο επεισόδιο της εικόνας 22, ο ζωγράφος μας αποκαλύπτει την πρώτη παράσταση του νότιου τοίχου, σε μια καλλιτεχνική απόδοση γεμάτη κίνηση και λεπτομέρεια. Η εμβληματική μορφή του Μάρκου Μπότσαρη είναι τοποθετημένη στο κέντρο και ο οπλαρχηγός κραδαίνει το ξίφος του στους αντιπάλους.⁷⁸

Αναπαράσταση 11: Νίκη αιωρείται πάνω από τα βυθισμένα πλοία

Εικ. 23. Αίθουσα Τροπαιών, νότιος τοίχος, *Νίκη αιωρείται πάνω από τα βυθισμένα πλοία*.

Στην παράσταση της εικόνας 23. με συμβολικό τρόπο η μορφή της γυναίκας κρατάει ασπίδα και παρουσιάζεται να αντικρίζει τον θεατή κατ' ενώπιον. Στην ασπίδα αναγράφονται ονόματα νικών στο πεδίο της θάλασσας. Το γυμνό σημείο του σώματος που αποκαλύπτεται μας παραπέμπει σε ηρωικά σημαινόμενα αρχαιοελληνικών μοτίβων.⁷⁹

⁷⁸ Στο ίδιο, σ. 54.

⁷⁹ Θεοδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, *ό.π.*, σ. 149.

2.3.3. Κρίσιμες καμπές (Αναπαραστάσεις 12-13)

Οι ασύγγνωστες τακτικές για τον επιμερισμό της εξουσίας, οδήγησαν σε δύο εμφυλίους πολέμους, το έτος 1824. Η άλλη οδυνηρή πλευρά της Επανάστασης, των ραδιουργιών, των συμφερόντων και του φατριασμού, λίγο έλειψε να λήξει άδοξα τον Αγώνα σχεδόν εν τη γενέσει του, αφού η δύναμη των συρράξεων δεν υστερούσε σε σχέση με αυτή της εθνικής προσπάθειας για απελευθέρωση.⁸⁰

Οι συνέπειες τέτοιων εμφύλιων δεν αφορούσαν απλώς τα πρωταγωνιστικά πρόσωπα και τις ισχυρές κοινωνικές ομάδες που ενεπλάκησαν, αλλά είχαν αρνητικό αντίκτυπο σε όλους τους Έλληνες. Μέσα σε ένα κλίμα εσωτερικής αναταραχής και έντασης δεν δόθηκε η απαιτούμενη σημασία στα Ψαρά και στην Κάσο, τα οποία τον Μάιο και τον Ιούνιο του 1824 υπέστησαν τεράστιες καταστροφές και μεγάλο μέρος των κατοίκων τους σφαγιάστηκε. Επίσης, στην Εύβοια, στη Σάμο, στην Κρήτη και στην Κορώνη, παρατηρήθηκε αμέλεια στην διατήρηση δυνάμεων από την κυβέρνηση Κουντουριώτη, με αποτέλεσμα το εύκολο πέρας αργότερα του Κιουταχί και του Ιμπραήμ, στη Ρούμελη και την Πελοπόννησο αντίστοιχα.⁸¹

Το 1826, ο Ιμπραήμ ενώνει τις δυνάμεις του με τον Κιουταχί που ήδη πολιορκούσε το Μεσολόγγι από το 1825. Η σθεναρή αντίσταση των πολιορκημένων κάμφθηκε μετά την έλλειψη ανεφοδιασμού και τη νύχτα της 10^{ης} προς 11^{ης} Απριλίου, αποφασίστηκε η οργανωμένη ένοπλη έξοδος. Τελικά πάνω από 1700 πολιορκημένοι έχασαν τη ζωή τους. Άλλοι ανατινάχτηκαν για να αποφύγουν τα τουρκικά

⁸⁰ Κωνσταντίνα Ε. Μπότσιου, «οι εμφύλιοι της Επανάστασης του 1821», στο Κωνσταντίνα Ε. Μπότσιου κ.α., *Η Επανάσταση του 1821, έντεκα ιστορικοί ιχνηλατούν την πορεία του Αγώνα*, ελληνικό ίδρυμα πολιτισμού, Αθήνα, 2021, σ. 260.

⁸¹ Στο ίδιο, σ. 260.

βασανιστήρια και άλλοι σφαγιάστηκαν. Οι Μεσολογγίτες έζησαν πολιορκημένοι αλλά πέθαναν εκουσίως ελεύθεροι και ήρωες.⁸²

Στην αφήγηση της Ζωφόρου οι νίκες και οι επιτυχίες ακολουθούνται από καταστροφές, θλίψη και ανείπωτο θρήνο στα γεγονότα που περιγράφονται. Ο Schwanthaler, έχοντας γνώση των ιστορικών γεγονότων φιλοτεχνεί την μοναδική παράσταση, όπου οι αγωνιζόμενοι Έλληνες αποτυπώνονται ως θύματα καταστροφών και φρικαλεοτήτων.

Αναπαράσταση 12: Ληλασία της Πελοποννήσου από τον Ιμπραήμ Πασά

Εικ. 24. Αίθουσα τροπαίων, νότιος τοίχος, Ληλασία της Πελοποννήσου από τον Ιμπραήμ Πασά.

Κεντρική μορφή της παράστασης στην εικόνα 24., είναι ο Ιμπραήμ έφιππος σε μαύρο άλογο. Τοποθετείται σε πρώτο πλάνο με σκοπό να επωμιστεί ως πρόσωπο το σύνολο των φρικτών εγκλημάτων, τον σφαγιασμό και τις αιχμαλωσίες των γυναικόπαιδων. Η σύνθεση παρουσιάζεται πυκνή και πραγματοποιείται η χρήση του βάθους.⁸³

⁸² Θεοδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, *ό.π.*, σ. 229..

⁸³ Μιλτιάδης Παπανικολάου, *ό.π.*, 70.

Αναπαράσταση 13: Προσωποποίηση της πόλης του Μεσολογγίου

Η γυναικεία μορφή παρουσιάζεται θλιμμένη (εικ. 25.) στα τείχη της κατεστραμμένης πόλης. Συμβολίζει και προσωποποιεί την πόλη που λεηλατήθηκε με τον πιο αποτρόπαιο τρόπο. Η ενδυμασία της έχει αρχαιοπρεπές στυλ και φοράει διάδημα. Στο κάτω μέρος, δεξιά του έργου, μπορούμε να διακρίνουμε την υπογραφή του ζωγράφου Ulrich Halbreiter, καθώς και τη χρονολογία (1843).⁸⁴

Εικ. 25. Αίθουσα Τροπαίων, νότιος τοίχος, *Προσωποποίηση της Πόλης του Μεσολογγίου*

2.3.4. Διπλωματικές παρεμβάσεις (Αναπαραστάσεις 14-16)

Οι εμφύλιες έριδες και η καταστροφική επέλαση του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο, έστρεψαν τους Έλληνες στην αγγλική βοήθεια. Με την «Πράξη Υποτέλειας», το καλοκαίρι του 1825 ουσιαστικά ζητούσαν από την αγγλική κυβέρνηση να προασπιστεί τα ελληνικά συμφέροντα ως εγγυήτρια και προστάτιδα

⁸⁴ Μιλτιάδης Παπανικολάου, *ό.π.*, 70.

δύναμη. Αυτή η κίνηση αφενός αντικαθρέπτιζε την υπεροχή της φιλοβρετανικής επιρροής στα ελληνικά κυβερνητικά δρώμενα και αφετέρου αναφώνουσε την απελπισία της ελληνικής πλευράς, τόσο για την εσωτερική χρεοκοπία όσο και για την τελική έκβαση του Αγώνα.⁸⁵

Η βρετανική κυβέρνηση μπορεί να αρνήθηκε να λάβει θέση με τόσο πρόδηλο τρόπο, ωστόσο δεν εγκατέλειψε την ενασχόλησή της με την επίλυση του ελληνικού ζητήματος. Ο Βρετανός Canning, προσπαθούσε σταθερά και αδιάπτωτα να αναζητά τους τρόπους εξεύρεσης λύσης, με κύρια επιχειρηματολογία τον διακαή πόθο της Ρωσίας να προσεταιριστεί την Ελλάδα και να αλλάξει άρδην τις ισορροπίες σε μια τόσο σημαντική περιοχή για τα βρετανικά συμφέροντα.⁸⁶

Σε αυτή την πολύ κρίσιμη χρονική περίοδο για τα ελληνικά πράγματα οι Μεγάλες δυνάμεις προχώρησαν στην διευθέτηση του ελληνικού ζητήματος. Σε αυτό βέβαια έπαιξε καθοριστικό ρόλο και η ανάρρηση του πολύ δραστήριου και ενεργού Νικολάου Α΄ στον θρόνο της Ρωσίας. Έτσι λοιπόν, στις 23 Μαρτίου/4 Απριλίου, οι δύο Δυνάμεις, Ρωσία και Βρετανία καταλήγουν στην υπογραφή του Πρωτοκόλλου της Πετρούπολης, ένα διεθνές και καθοριστικής σημασίας πεπραγμένο που αν και δεν κατοχύρωνε πλήρη ανεξαρτησία, καθιστούσε την ύπαρξη ελληνικού κράτους ευρωπαϊκό γεγονός και μάλιστα σε μια καίρια στιγμή που η Ελληνική Επανάσταση εμφανιζόταν πλήρως αποδιοργανωμένη και αποδυναμωμένη. Η ελληνική επικράτεια αναφέρεται για πρώτη φορά ως Ελλάς και φόρου υποτελής στον Σουλτάνο. Επίσης αναφέρεται ρύθμιση για διαχωρισμό χριστιανών και μουσουλμάνων, με τους δεύτερους να υποχρεούνται να εγκαταλείψουν το νέο κρατικό σχηματισμό.⁸⁷

⁸⁵ Αντώνης Κλάφης, « Η Ελληνική Επανάσταση και η ευρωπαϊκή διπλωματία», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεόδωρης Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021, σ. 245.

⁸⁶ Στο ίδιο, σ. 246.

Η Γαλλία παρατηρώντας τη δυναμική των εξελίξεων και επιθυμώντας να συμμετέχει σε μια τόσο νευραλγική περιοχή, υπογράφει μαζί με τη Ρωσία και τη Βρετανία τη « Συνθήκη του Λονδίνου,», ως δυνάμεις που εγγυώνται ουσιαστικά το Πρωτόκολλο της Πετρούπολης. Ωστόσο, στη Συνθήκη του 1827, υπήρχε μια μυστική αναφορά στην περίπτωση μη τήρησης της συμφωνίας από τους Οθωμανούς εντός ενός μήνα, οι Μεγάλες δυνάμεις θα αναγκαστούν να επέμβουν. Η άρνηση της Υψηλής Πύλης στη συνέχεια να αποδεχτεί τη συμφωνία και η ενίσχυση των στρατευμάτων του Ιμπραήμ, λειτουργούν καταλυτικά για τις μελλοντικές εξελίξεις.⁸⁸

Η ναυμαχία του Ναβαρίνου λαμβάνει χώρα τον Οκτώβριο του 1827 και οδηγεί στην οριστική λύση του ελληνικού ζητήματος. Σε ένα κλίμα εκατέρωθεν παρανοήσεων παρά ηθελημένης a priori βούλησης των Μεγάλων δυνάμεων για στρατιωτική εμπλοκή, σημειώνεται η καταστροφή του τουρκοαιγυπτιακού στόλου.⁸⁹

Ο Καποδίστριας βρίσκεται στο Τορίνο όταν πληροφορείται τις ειδήσεις για την έκβαση της ναυμαχίας. Στο γράμμα προς τον φίλο του Φον Στάιν, διαφαίνεται η βέβαιη πεποίθησή του ότι η εξεύρεση λύσης για την Ελλάδα ήταν θέμα χρόνου και ότι με την θεϊκή παρέμβαση τα όποια εσωτερικά προβλήματα των φατριών και των συμφερόντων θα κατευνάζονταν. Χαρακτηριστικά γράφει: «ανοίγει άλλη μια ευκαιρία για το μέλλον που φαίνεται να επιφυλάσσει ο Θεός στην Ελλάδα μας, για την οποία κάνει τόσα θαύματα».⁹⁰

⁸⁷ Μ. Κούμας, «οι Μεγάλες Δυνάμεις και η Ελληνική Επανάσταση» στο Μ. Κούμας κ.α., *Η Επανάσταση του 1821, έντεκα ιστορικοί ιχνηλατούν την πορεία του Αγώνα*, ελληνικό ίδρυμα πολιτισμού, Αθήνα, 2021, σ. 216, 217.

⁸⁸ Στο ίδιο, σ. 217, 218.

⁸⁹ Στο ίδιο, σ. 217, 218.

C. M. Woodhouse, *Ο πόλεμος της Ελληνικής Ανεξαρτησίας*, μτφρ. Α.Σ. Βλάχου, Αθήνα, 1978, σ. 176.

⁹⁰ Mark Mazower, *Η Ελληνική Επανάσταση*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2021, σ. 422, 423.

Ο Ιωάννης Καποδίστριας αναλαμβάνει Κυβερνήτης της Ελλάδας, αφού πρώτα έχει διασφαλίσει την ευνοϊκή στάση των Μεγάλων Δυνάμεων μετά από περιοδείες που πραγματοποίησε στις σημαντικότερες ευρωπαϊκές πρωτεύουσες. Κατόπιν το έμπειρο ένστικτο του διπλωμάτη τον οδήγησε σε στρατηγικές κινήσεις που σε συνδυασμό με την έναρξη του ρωσοτουρκικού πολέμου και το υπόμνημα του Πόρου, έθεσε τις εισηγήσεις εκ του σύνεγγυς στους πρεσβευτές των Μεγάλων δυνάμεων.⁹¹

Η Μεγάλη Βρετανία, η Ρωσία και η Γαλλία υπογράφουν στις 22 Ιανουαρίου/3 Φλεβάρη το Πρωτόκολλο του Λονδίνου, το οποίο αποτελεί αναντίρρητα την πρώτη διεθνή πράξη για αναγνώριση ανεξάρτητου ελληνικού κρατικού σχηματισμού, σύμφωνα με τον οποίο ορίζονται τα σύνορα της ελληνικής επικράτειας και προβλέπεται ως Σύνταγμα η κληρονομική μοναρχία. Με τη λήξη του ρωσοτουρκικού πολέμου, η τουρκική ήττα, υποχρεώνει τον Σουλτάνο να αποδεχτεί τη συμφωνία του Λονδίνου το 1827, καθώς και το Πρωτόκολλο του Λονδίνου το 1829, αναγνωρίζοντας και αυτός με τη σειρά του επίσημα τα διευρυμένα βόρεια σύνορα της Ελλάδας στη νοητή γραμμή Αμβρακικού Παγασητικού.⁹²

Παρατηρούμε πως η εθνική ελληνική υπόσταση από τα σπάργανά της εξαρτιόταν άμεσα από τον διεθνή παράγοντα. Αυτή είναι η αφετηρία μιας σχέσης ευγνωμοσύνης και εξάρτησης ταυτόχρονα που υπερακοντίζει την εποχή της και διαμορφώνει το πλαίσιο των επόμενων δεκαετιών. Οι Μεγάλες Δυνάμεις, παρόλο που δεν αναφέρονται σε καμία Συνθήκη ως προστάτιδες, αναλαμβάνουν να εγγυηθούν μέσα σε ένα πλαίσιο δημιουργικής ασάφειας από πλευράς των εγγυητριών, ώστε η δέσμευση να μην είναι υποχρεωτική και να αναθεωρείται κατά περιόδους. Είναι γενικά παραδεκτό ωστόσο, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του 19^{ου} αιώνα, πως τα σύνορα, το

⁹¹ Αντώνης Κλάψης, *ό.π.*, 249.

⁹² Μ. Κούμας, *ό.π.*, σ. 220, 221.

πολίτευμα και η ανεξαρτησία της Ελλάδας αποτελούν εγγύηση της Μεγάλης Βρετανίας, της Ρωσίας και της Γαλλίας, τουλάχιστον μέχρι τη Συνθήκη των Σεβρών το 1920, όπου αίρονται οι εγγυήσεις.⁹³

Επίσης δεν πρέπει να λησμονούμε ότι κατά την περίοδο της Μεγάλης Ιδέας και των μεγάλων εδαφικών διεκδικήσεων, στην ελληνική κοινωνία επικρατούσε η διάχυτη αντίληψη της προστασίας των τριών ισχυρών ευρωπαϊκών κρατών, κάτι που αποδεικνύεται περίτρανα από τη δημιουργία αγγλικού, ρωσικού και γαλλικού κόμματος.⁹⁴

Η Ελληνική Επανάσταση εξαρχής δεν αποτέλεσε τοπικό γεγονός αλλά ευρωπαϊκό με άμεση σχέση με τη συγχρονία του στην νοτιοανατολική Ευρώπη. Η ελληνική περίπτωση από την αρχή κατέστησε σαφές ότι ήταν απόλυτα ευθυγραμμισμένη και εναρμονισμένη με τα κυρίαρχα ευρωπαϊκά ρεύματα και από την αρχή επηρέασε τις ανώτερες ευρωπαϊκές τάξεις της φωτισμένης Ευρώπης. Η βαρβαρότητα της μουσουλμανικής Ανατολής, τορπιλίζει και διασαλεύει τη γαλήνη των φωτισμένων χωρών. Η Ελλάδα ανήκει στην πολιτισμένη Ευρώπη και προσμένει την έμπρακτη της βοήθεια. Το φιλελληνικό κίνημα σαφώς επηρέασε τις ηγεσίες των χωρών αυτών στη συνέχεια, υιοθετώντας την ελληνική επιχειρηματολογία.⁹⁵

Επιχειρώντας μια ψύχραιμη αποτίμηση για τον βαθμό και τον ρόλο των Μεγάλων Δυνάμεων, σαφώς συνετέλεσαν στην ελληνική ανεξαρτησία στο μέτρο που τα συμφέροντά τους επέβαλαν ανάμειξη. Ωστόσο, η Ελληνική Επανάσταση στέφθηκε

⁹³ Μ. Κούμας, *ό.π.*, σ. 221, 223.

⁹⁴ Στο *ίδιο*, σ. 223.

⁹⁵ Στο *ίδιο*, σ. 224.

με επιτυχία χάρη στο φρόνημα των ίδιων των Ελλήνων και στη βαθιά πίστη για ελευθερία και ανεξαρτησία.⁹⁶

Αναπαράσταση 14: Η Συνθήκη του Λονδίνου

Οι Μεγάλες Δυνάμεις υπέγραψαν τη Συνθήκη του Λονδίνου στις 6 Ιουλίου 1827. Ο νότιος τοίχος τελειώνει αναπαριστώντας αυτή ακριβώς τη συμφωνία. Παρατηρούμε στην εικ. 26., Έναν πολυτελή χώρο, όπου λαμβάνει χώρα το γεγονός, που απεικονίζονται οι επικεφαλής των ισχυρών κρατών που εγγυώνται τη συμφωνία. Η μορφή του όρθιου άνδρα αριστερά δεν υπήρχε στα σχέδια του Schwanthaler αλλά λόγω της ενεργούς συμμετοχής του Άγγλου υπουργού Εξωτερικών, προστέθηκε από τους ζωγράφους που φιλοτέχνησαν τη σύνθεση. Το σύνολο των παραστάσεων του νότιου τοίχου διασώζονται σε εξαιρετική κατάσταση.⁹⁷

Εικ. 26. Αίθουσα Τροπαίων, νότιος τοίχος, *Η Συνθήκη του Λονδίνου*

Αναπαράσταση 15: Νίκη των Ελλήνων εναντίον των Τούρκων στη θάλασσα

Ο δυτικός τοίχος ξεκινά με την αφήγηση μιας παράστασης που αποτυπώνει τις ναυτικές νίκες των Ελλήνων. Οι θαλάσσιες μάχες υπήρξαν καθοριστικές για το αποτέλεσμα του Αγώνα. Παρόλο που είχε σχεδιαστεί για τον νότιο τοίχο, η τοποθέτηση

⁹⁶ Στο ίδιο, σ. 224, 225.

⁹⁷ Μιλτιάδης Παπανικολάου, *ό.π.*, σ. 74.

του στο σημείο έναρξης του δυτικού μοιάζει να προικονομεί τη θετική έκβαση της Ναυμαχίας του Ναβαρίνου που ακολουθεί.

Εικ. 27. Αίθουσα Τροπαίων, δυτικός τοίχος: *Νίκη των Ελλήνων εναντίον των Τούρκων στη θάλασσα.*

Αναπαράσταση 16: Η ναυμαχία του Ναβαρίνου

Η ναυμαχία του Ναβαρίνου υπήρξε ίσως η πιο σημαντική στιγμή της Ελληνικής Επανάστασης. Σε μια περίοδο πλήρους αποδιοργάνωσης του Αγώνα, η συντριβή του τουρκοαιγυπτιακού στόλου από τον συμμαχικό στόλο, δίνει νέα πνοή στην Επανάσταση και μεταβάλλει τις ισορροπίες. Στην εικόνα 28., αποκαλύπτεται η έμπνευση του καλλιτέχνη. Ένα επεισόδιο μάχης εκτυλίσσεται μπροστά από μεγάλα πολεμικά πλοία. Οι άνδρες των Μεγάλων Δυνάμεων σε άμεση σύγκρουση με τους εχθρούς εξ Ανατολής.⁹⁸

Εικ. 28. Αίθουσα Τροπαίων, δυτικός τοίχος, *Η ναυμαχία του Ναβαρίνου*

⁹⁸ Μιλτιάδης Παπανικολάου, ό.π., σ. 80.

2.3.5. Η Απελευθέρωση (Αναπαραστάσεις 17-20)

Η συμβολή του Καποδίστρια στη διασφάλιση των ελληνικών συμφερόντων που σφραγίστηκε με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου στις 22 Ιανουαρίου/3 Φεβρουαρίου του 1830, υπήρξε καίρια και καθοριστική. Η βαθιά γνώση του στα διπλωματικά δρώμενα και η σταθερή του στοχοπροσήλωση συνέβαλαν αναντίρρητα στο αίσιο τελικό αποτέλεσμα της ελληνικής ανεξαρτησίας, με σημαντική αξίζει να σημειώσουμε διεύρυνση συνόρων.⁹⁹

Μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια, η Ελλάδα στρέφεται σε αναζήτηση μονάρχη. Η λύση δίνεται με την επιλογή του Όθωνα. Στις 25 Ιανουαρίου του 1833. Ο ανήλικος Ευρωπαίος βασιλόπαις εισέρχεται στο Ναύπλιο μέσα σε κλίμα πανηγυρισμών και θριάμβων, συνοδευόμενος από τρεις αντιβασιλείς, οι οποίοι είχαν αργιστά επιφορτιστεί με συγκεκριμένες δραστηριότητες διακυβέρνησης κατ' εντολή του Βαυαρού βασιλιά Λουδοβίκου. Μάλιστα ο Λουδοβίκος διατηρούσε τον απόλυτο έλεγχο και το δικαίωμα, σε περίπτωση μη χρηστής διαχείρισης της εξουσίας να τους παύει από τα καθήκοντά τους και να διορίζει κατά το δοκούν άλλους.¹⁰⁰

Η εξιστόρηση της Ζωφόρου συνεχίζεται στον τέταρτο τοίχο με την Ελλάδα να παρουσιάζεται με τη μορφή γυναίκας (εικ 29.), ενδεδυμένης *all' antica*. Το ύφος του Νεοκλασικισμού αποτυπώνεται με σαφήνεια. Η γυναικεία μορφή παρουσιάζεται να κρατά με ανασηκωμένο το δεξί της χέρι, σταυρό και με το αριστερό να βαστάει τις σημαίες των τριών Ευρωπαϊκών εγγυητριών Δυνάμεων. Στέκεται δίπλα από μια μαρμάρινη στήλη, όπου αναγράφονται τα ονόματα Ελλήνων ηρώων. Τα συμβολικά

⁹⁹ Θ. Κουτσογιάννης, «Η απελευθέρωση», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεοδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021, σ. 263.

¹⁰⁰ Σπ. Μαρκέτος, «από τον Καποδίστρια στον Βενιζέλο: πολιτική Ιστορία», στο Σπ. Μαρκέτος κ.α., *Ελληνική Ιστορία, Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία*, τόμος Γ', Πάτρα 1999, σ. 144, 145.

σημαινόμενα που αντικρίζει ο θεατής είναι εύγλωττα. Η χριστιανική πίστη με την θυσία των Ελλήνων, η αρχαιοελληνική κληρονομιά καθώς και η δυτική και διεθνής στήριξη αποδίδονται σε μια δημιουργία ζωγραφικής και νοηματικής συναίρεσης.¹⁰¹

Εικ. 29. Αίθουσα Τροπαίων, δυτικός τοίχος:
Προσωποποίηση της Ελλάδας

Αναπαράσταση 18: Η ίδρυση του Πανελληνίου από τον Καποδίστρια

Η πρώτη κίνηση του Καποδίστρια όταν ανέλαβε την διακυβέρνηση της χώρας ήταν να συγκεντρώσει όλες τις εξουσίες πάνω του. Η ενίσχυση της κυβερνητικής δύναμης θα του επέτρεπε να εφαρμόσει τα πολιτικά του οράματα. Η διάλυση της Εθνοσυνέλευσης και η δημιουργία του Πανελληνίου Συμβουλίου που απαρτιζόταν από είκοσι επτά μέλη, οδηγούσε στην εγκαθίδρυση ενός νέου κυβερνητικού μοντέλου. Επιπλέον, διορίζοντας εκπροσώπους τους ισχυρούς των κατά τόπων εξεγερμένων, προσπάθησε να αμβλύνει τις αντιθέσεις και τους φατριασμούς και παράλληλα επιχειρούσε έναν ιδιότυπο προσεταιρισμό.¹⁰²

Παρατηρούμε το τμήμα της Ζωφόρου (εικ.30) όπου ο Καποδίστριας στη δεξιά πλευρά της απεικόνισης παρουσιάζεται με το χέρι ανασηκωμένο να χαιρετίζει την νέα κυβερνητική κίνηση. Στο πρωτότυπο σχέδιο ο Όθωνας είναι η μορφή που υπογράφει

¹⁰¹ Μιλτιάδης Παπανικολάου, *ό.π.*, σ. 87.

Θ. Κουτσογιάννης, *ό.π.*, σ. 158.

¹⁰² Σπ. Μαρκέτος, *ό.π.*, σ. 142.

τα έγγραφα. Τον χώρο τέλος, πλαισιώνουν επικεφαλής αγωνιστών, ο κλήρος και άλλα πρόσωπα.¹⁰³

Εικ. 30. Αίθουσα Τροπαίων, δυτικός τοίχος: Η ίδρυση του Πανελληνίου από τον Καποδίστρια.

Αναπαράσταση 19: Ο Λουδοβίκος Α΄ παρουσιάζει τον Όθωνα στους Έλληνες απεσταλμένους στο Μόναχο

Ο Ανδρέας Μιαούλης, ο Κώστας Μπότσαρης και ο Δημήτρης Πλαπούτας, αποστέλλονται στο Μόναχο εκπροσωπώντας την Ελλάδα για να γνωρίσουν το Όθωνα. Στην απεικόνιση της Ζωφόρου (εικ. 29), έχει φιλοτεχνηθεί η ανακτορική επιβλητικότητα και πολυτέλεια, ωστόσο η έντονη συμβολική χροιά των σχεδίων του Schwanthaler απουσιάζει ή φαίνεται απομειωμένη, με την απουσία του κάστρου του Παλαμιδίου αριστερά και την εκκλησία δεξιά, ανάμεσα στις μορφές (εικ. 30), να αποδίδεται διαφορετικά. Το επεισόδιο της υποδοχής των απεσταλμένων αποτυπώνεται

¹⁰³ Θ. Κουτσογιάννης, *ό.π.*, σ. 159.

Μιλτιάδης Παπανικολάου, *ό.π.*, σ. 82.

τελικά με ενάργεια. Ο Λουδοβίκος υποδέχεται τους τρεις απεσταλμένους έχοντας δίπλα του τον βασιλόπαιδα της Βαυαρίας Όθωνα.

Εικ. 31. Αίθουσα Τροπαίων, δυτικός τοίχος: Ο Λουδοβίκος Α΄ παρουσιάζει τον Όθωνα στους Έλληνες απεσταλμένους στο Μόναχο.

Αναπαράσταση 20: Η άφιξη του Όθωνα στο Ναύπλιο

Εικ.32. Αίθουσα Τροπαίων, δυτικός τοίχος: Η άφιξη του Όθωνα στο Ναύπλιο.

Η τελευταία παράσταση της Ζωφόρου αναφέρεται στην θριαμβευτική υποδοχή του έφιππου νεαρού Όθωνα. Πίσω του τον ακολουθούν οι τρεις αντιβασιλείς και δεξιά του, το πλήθος τον υποδέχεται ευλαβικά και πανηγυρικά μετέπειτα στην ασπρόμαυρη απεικόνιση. Η λεπτομέρεια της σύνθεσης αναδεικνύει την δοξαστική στιγμή της υποδοχής.¹⁰⁴

Ολοκληρώνοντας την περιγραφή της ζωφόρου διαπιστώνουμε πως μέσα από τα μάτια των άλλων, οι εικόνες και τα επεισόδια της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 αποκτούν άλλη διάσταση. Η σύνδεση που πραγματοποιείται με το ιστορικό παρελθόν δηλώνεται πασιφανώς και η σύνδεση της εικονογραφίας με το ιστορικό παρελθόν επιτυγχάνεται με τρόπο απαρέγκλιτο. Μορφές εικονίζονται αρχαιοπρεπώς και συνοδεύουν τους αγωνιστές σε όλα τα επεισόδια και στις πιο σημαντικές στιγμές του Αγώνα.

Οι συμβολισμοί παντρεύουν και συνυφαίνουν ένα ιστορικό παρόν που συνέχεια και περιλαμβάνει το αρχαίο κληροδότημα, την ορθοδοξία ως συνεκτικό στοιχείο των εξεγερμένων Ελλήνων, τις Μεγάλες Δυνάμεις, που διασφαλίζουν και εγγυώνται την ενότητα και το άσβεστο πάθος των σύγχρονων Ελλήνων για Ελευθερία και ανεξαρτησία.

Η Ζωφόρος της Αίθουσας Τροπαίων, αποτελεί τον κεντρικό άξονα της Έκθεσης. Το επισημαίνουμε διότι η κατανόηση των παραστάσεων θα μας βοηθήσει να αποκαλύψουμε τη συνολική προσπάθεια και κυρίως να αντιληφθούμε την καθοριστική διεθνή απήχηση του Ελληνικού Αγώνα.

Κεφάλαιο 3^ο

3.1. Εμβόλιμες ενότητες

Η έκθεση *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, εμπλουτίζεται με τρεις επιπλέον εμβόλιμες ενότητες, οι οποίες συμπληρώνουν τον αφηγηματικό καμβά και αναφέρονται στη συγκρότηση του κράτους, στη διάδοση του Φιλελληνισμού και τέλος στην εικαστική μνημείωση της Ελληνικής Επανάστασης.¹⁰⁵

3.1.1. Η συγκρότηση του κράτους

Η προσπάθεια για απελευθέρωση και εθνική ανεξαρτησία δεν περιλάμβανε μόνο μάχες και ηρωικές αναμετρήσεις. Το κενό της οθωμανικής εξουσίας σε επίπεδο πολιτειακό έπρεπε να καλυφθεί, ώστε το νεοσύστατο εθνικό κράτος να επιβιώσει αφενός και να εκφράσει την ιδιοπροσωπία του σε επίπεδο θεσμών, αφετέρου. Αυτός ο ετεροκαθορισμός δεν υπήρξε μια εύκολη και ομαλή διαδικασία. Τα συμφέροντα των επαναστατημένων Ελλήνων, οι φατρίες της κάθε περιοχής με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους αποτέλεσαν εμπόδιο στη νέα μετάβαση.¹⁰⁶

Αναντίρρητα, η σύσταση κεντρικής διοίκησης ήταν επιβεβλημένη. Τα πεδία των μαχών αλλά και οι θεσμικές διαδικασίες που διαμορφώνουν τη δημόσια ζωή, όπως η οικονομία, η διοικητικές αρχές και δομές, η εκπαίδευση, χρειαζόνταν τις κατευθυντήριες γραμμές μιας κεντρικής διακυβέρνησης.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Θεοδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, *ό.π.*, σ. 22.

¹⁰⁶ Μ. Καμηλάκη, «Η συγκρότηση του Κράτους», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεοδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021, σ. 285.

¹⁰⁷ Στο ίδιο, σ. 285.

Ο Ιωάννης Καποδίστριας σε υπόμνημά του στις 17 Ιουλίου του 1821, τονίζει με μορφή παραίνεσης, την καθοριστική σημασία του σεβασμού των κατά τόπων παραδόσεων και την αποφυγή νεωτερικών στοιχείων που διασαλεύουν την ομαλότητα. Παράλληλα ωστόσο επισημαίνει την ανάγκη για συμμόρφωση στους θεσμούς και στην νέα πραγματικότητα που αντιπροσωπεύει αυτή η μετάβαση.¹⁰⁸

Ο δρόμος που διανύθηκε από το 1821 έως το 1830, αυτή η διαδρομή των εννέα κρίσιμων χρόνων, μέχρι την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους, οδήγησε στην δημιουργία του πρώτου εθνικού σχηματισμού στη Βαλκανική περιοχή, με χαρακτηριστικά σύγχρονα και με χαρακτήρα ευρωπαϊκό.¹⁰⁹

3.1.2. Προτεινόμενα εκθέματα

Ο Ιωάννης Καποδίστριας δημοσιεύει την πράξη 1324 στην ανεξάρτητη ελληνική εφημερίδα, στην οποία αναφέρονται οι διοικητικές αρχές και συνθήκες που κρίνονται απαραίτητες για την σωστή λειτουργία του κρατικού μηχανισμού. Επισημαίνεται επίσης η προβληματική διαχείριση των χρημάτων του αγγλικού δανείου καθώς και η ανάγκη για αναδιάρθρωση των δομών της διοίκησης (εικ 33).¹¹⁰

Το δεύτερο προτεινόμενο τεκμήριο (εικ. 34) είναι αρκετά επίκαιρο και αναφέρεται σε μέτρα για τη διασφάλιση της δημόσιας υγείας, ένεκα της επιδημίας της πανώλης. Αξίζει να επισημάνουμε πως απώλειες ζωών και σοβαρές ασθένειες σημειώθηκαν και από την εξάπλωση τύφου σε πόλεις που βρίσκονταν σε πολιορκητικό κλοιό, όπως για παράδειγμα η Τρίπολη και το Ναύπλιο, όπως επίσης και από τις

¹⁰⁸ Στο ίδιο, σ. 285.

¹⁰⁹ Στο ίδιο, σ. 285.

¹¹⁰ Στο ίδιο, σ. 286.

επιπτώσεις δυσεντερίας στην πόλη του Μεσολογγίου. Αναφορικά με το ζήτημα της πανώλης, ο Καποδίστριας ανέθεσε στον φιλέλληνα Ελβετό ιατρό Louis-Adre Gosse να επιληφθεί του προβλήματος. Μετά από ενδελεχή παρατήρηση των νοσούντων, ο ειδικός ιατρός πρότεινε να ληφθούν μέτρα προστασίας για την αναχαίτιση της επιδημίας. Μεταξύ άλλων προχώρησε στην αντιμετώπιση των πληγών με καυτηριασμό, έθεσε αποστάσεις των έξι μέτρων στους ασθενείς, εφαρμόστηκε η απαγόρευση των εκκλησιαστικών και κοσμικών συναθροίσεων και προτάθηκε η καύση των ενδυμάτων.¹¹¹

Το τρίο έκθεμα (εικ. 35, 36), αφορά στην εκπαίδευση, η οποία αποτέλεσε δομικό στοιχείο για την ανασυγκρότηση του Έθνους. Η ανάγκη για πνευματική εγρήγορση και ανάταση μέσω της παιδείας είχε ήδη επισημανθεί με κατηγορηματικό τρόπο από τους Έλληνες Διαφωτιστές. Ο θεσμός της εκπαίδευσης καθοριζόταν και συνταγματικά, με σαφή δωρεάν μέριμνα. Παρατηρούμε να ιδρύονται αλληλοδιδασκτικά σχολεία σε διάφορες περιοχές με τη σαφή κυβερνητική προτροπή προς τους γονείς να φροντίσουν για την εκπαίδευση αρρένων και θηλέων.¹¹²

Στην εικ. 35, παρατηρούμε ένα τεκμήριο που αναφέρεται σε δωρεά χρημάτων από τους τοπικούς παράγοντες, για την ενίσχυση του αλληλοδιδασκτικού σχολείου. Ο Καποδίστριας σε αυτό το έγγραφο δηλώνει την αξία αυτής της ενέργειας εκφράζοντας ευγνωμοσύνη. Το αλληλοδιδασκτικό σύστημα αποτέλεσε την κύρια μέθοδο διδασκαλίας της περιόδου και στηριζόταν σε μια μέθοδο όπου οι καλύτεροι μαθητές αναλάμβαναν με την εποπτεία του δασκάλου να μεταλαμπαδεύουν τη γνώση στους υπόλοιπους.¹¹³

¹¹¹ Στο ίδιο, σ. 289.

¹¹² Στο ίδιο, σ. 302.

¹¹³ ¹¹³ Στο ίδιο, σ. 303.

ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΣ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΤΗΣ

ΕΛΛΑΔΟΣ.

Ἐκδοθῆναι τὴν ἑβδόμη

Ἀρ. 34.

Τῆς ἡμέρας πέντε Τάλλαρ Ἰσπανικὰ προπληρωτὰ κατ'εξαμηνίαν ἐκδίδεται ἀπὸ τῆς ἐπιτροπῆς.

Ἐν Αἰγίνῃ τὴν τρίτην τῆ 24. Ἀπριλίου. 1828

ΕΣΩΤΕΡΙΚΑ.

Πρόξενος τῆς Κυβερνήσεως.

Αρ. 1324. Ἑλληνικὴ Πολιτεία.

Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος

Ἦρος τὸ Πανελλήνιον.

Μία ἀπὸ τὰς ἀναγκαίους ἀρχὰς εἰς τὴν τελείαν καὶ τακτικὴν κίνησιν τῆς δημοσίου ὑπηρεσίας καὶ εἰς τὴν τάξιν, ἀνευ τῆς ἐπίσεως καὶ δικητικῶν ἔργων δὲν ἡμπορεῖ νὰ ἀποδοθῇ κατ'εὐχὴν, εἴνευ ὁργανισμὸς καὶ ἡ δικταξίαι τοῦ τόπου, ἔπου συνήχθητι ἀεὶ ἐπιφορτισμένοι τὰς δημοσίους ἀρχὰς, καὶ ἔπειτα οἱ ὑπὸ τὰς ὁδηγίας αὐτῶν ὑπάλληλοι ἐκπληροῦσι τὰ καθήκοντά των. Ἡ ἐλλείψις τούτων τῶν ὑλικῶν τάξεων ἐπιφέρει καὶ νομιμοποιεῖ τὴν φοροδοτικότητα, τὴν ἀταξίαν, τὴν σύγχυσιν, ἕως καὶ αὐτὴν τὰς κατασχόμεναις.

Ἡ ἐλλείψις κατάστασις, εἰς τὴν ὁποίαν ἤδη εὐρίσκονται τὰ ἄρχαια τῆς Διοικήσεως, τὴν ὁποίαν διεδέχθημεν, ἀποδεικνύει ἐναρτηθῆναι αὐτῶν τὴν ἀλήθειαν. Μᾶλλον γίνεταί καθήμερον ἐπαισθητότερα, καθόσον παυτηροῦμεν τὸ ἀδύνατον τοῦ νὰ λαμβάνωμεν ταχέως καὶ τακτικῶς ἐπίσημους καὶ θετικῶς πληροφορίας περὶ τῆς προγενομένης χρήσεως τῶν δημοσίων προσόδων καὶ τῶν ἀπείρων χημάτων, μετὰ τὰ ὅποια κατεχόμεθα ἡ Ἑλλάς, ὅσον καὶ περὶ τῶν ἰθνικῶν κτημάτων καὶ πάσης ἄλλης ἐθνικῆς ἰδιοκτησίας.

Ἡμεῖς, Κύριοι, δὲν εἴμεθα ὑπεύθυνοι διὰ τὸ ὅσον δυστάχθη. Ἀλλὰ ὑλόμεν εἶσθαι, ἐάν

καθ' ἣν στιγμήν μέλοιεν νὰ δώσωμεν λόγον τῆς Διοικήσεως κατ'εἰς τὸ ἐθνικὸν συνέθηον, εὐχόμεθα ἐπίσης εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ νὰ μηδυνώμεθα νὰ καθυπερβάλλωμεν ὃ ὅσον τῶν τῶν ἐν ἀκριβῆ ἔκθεσιν τῆς Διοικήσεως κατ'.

Θέλω νὰ ἐκπληρώσω καθ' ὅλην τὴν ἀκριβῆ τὴν ὁποίαν ἐπὶ τούτῳ ἔβωκα ὑποσχόμενος, ὅτι ἐπεβαλόμεθα τῶν Κυβερνητικῶν Ἐπιφορτιστῶν, ἀπετείνεσθαι, Κύριοι, εἰς ὃ ἔβωκα, καὶ ἐπιθυμῶ ἐπιμένω νὰ σὰς φέρω εἰς κατὰ αὐτὸν τοῦ νὰ δώσετε εἰς τὰ ἔργα τὰς τὸν ἀναγκαίους ταῦτα χρονοκρίσια, διὰ νὰ τῆς ὅσον τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθους.

Σὺς προβάλλω λοιπὸν νὰ ἐκλιθετε ἐντὸς τοῦ σώματός σας ἐπιτροπὴν ἤτις, ἐκ τῶν ὁριζῶν μετὰ τοῦ Προσωπικοῦ Διοικητοῦ τῆς Αἰγίνης, νὰ μετὰ γινώσκουσι τὴν ἀνάγκην τὰ ἀναγκαῖα ὄντα μέτρα, ὥστε ἕκαστος Τμήματι, ἐκάστη Ἐπιτροπῇ καὶ ἕκαστῷ Σώματι Παλλήνων νὰ ἔχουσι τόπου προδεδωρισμένον καὶ κατασκευῆν κατὰ τὸν ἀνάγκη τρόπον.

Δὲν θεωρῶ ἀναγκαῖον νὰ σὺν κείνῳ τὴν παρομοιωθῆσθαι, ὅτι αἱ δικταξίαι αὐτῶν ἐλλομεν νὰ εἶναι προσωρινὰ, καὶ τῶν κατὰ τὸν ἀνάγκη ἀναλογίαν μετὰ τὴν ἐνδεῆ κατάστασιν τῶν χημάτων κατὰ πόρον.

Ἐν Αἰγίνῃ, τῆ 29 Μαρτίου 1828.

Ὁ Κυβερνήτης

Ι. Α. Καποδίστριας.

Ὁ Γραμματεὺς τῆς Ἐπιφορτισίας

Σ. Τρικυπῆς.

Εικ. 33. *Ανεξάρτητος Εφημερίς Ἑλλάδος*, αρ. 34. σελ. 1. (24 Ἀπριλίου 1828), βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς.

Ε. Καλαμάκη
Περίοδος Β'.
Ν. 1123

ΑΕΤ. 10^{ος}
174

Προσωρινή Διοίκηση Νο. 42^{ος}.
Το Ελεγκτικόν Συμβούλιον.
Πρ. Δόκ. Εξαμεσολόγου Προέδρου Δοκ. Βασιλείου.

Το Ελεγκτικόν Συμβούλιον, λαβόν προσηκούσας καταγγελίας ότι επί των
τάβ. Πυλίων & Φραγκιάς μέτρα. Δεξι. Δοκ. Διαχειριστικού καδ' όρου Δοκ.
Εθνομαρτυρικής Εθνομαρτυρικής Εθνομαρτυρικής Δοκ. Πανηγύριος νόσου, είναντα κατ' ό.
Δοκ. Εθνομαρτυρικής Εθνομαρτυρικής Δοκ. Αναφορὰς Δοκ., είναντα κατ' όρου Δοκ.
αίτι Δοκ. Εθνομαρτυρικής Εθνομαρτυρικής, αναμαρτυρικής κα' Εθνομαρτυρικής αέ μετ' όρου Δοκ.
Εθνομαρτυρικής & Εθνομαρτυρικής & Εθνομαρτυρικής Δοκ. Εθνομαρτυρικής Εθνομαρτυρικής,
Δοκ. Εθνομαρτυρικής Εθνομαρτυρικής Εθνομαρτυρικής, με' Εθνομαρτυρικής Εθνομαρτυρικής Εθνομαρτυρικής.
Εθνομαρτυρικής Εθνομαρτυρικής Εθνομαρτυρικής Δοκ. Εθνομαρτυρικής, & Εθνομαρτυρικής, αέ Εθνομαρτυρικής.
Εθνομαρτυρικής Εθνομαρτυρικής Δοκ. Εθνομαρτυρικής Εθνομαρτυρικής Εθνομαρτυρικής.

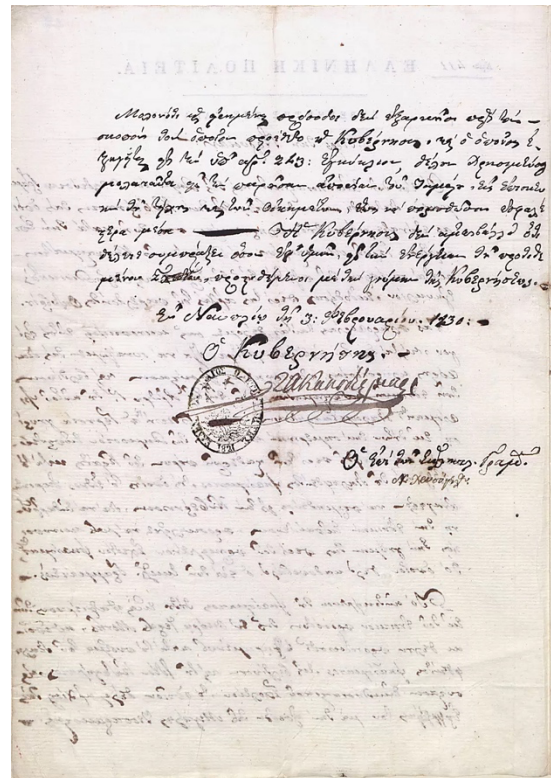
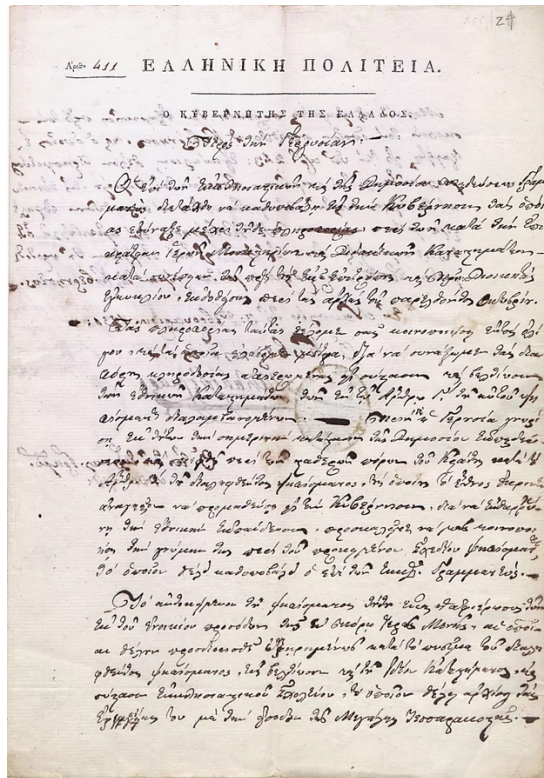
Τρίπολη 4 Ιουνίου 1823.

Ε. Καλαμάκη
Προέδρος
Α. Μιαλιώτης

ο Ελεγκτικός
Α. Μιαλιώτης

Εικ. 34. Έγγραφο του Εκτελεστικού με θέμα τη λήψη αστυνομικών μέτρων για την πρόληψη της επεκτάσεως της πανώλης (Τρίπολη 4 Ιουνίου 1823)
Αρχεία Ελληνικής Παλιγγενεσίας, τομ. 10 αρ. 174, έγγραφο μονόφυλλο, σελ. 112, Βιβλιοθήκη της Βουλής.

Εικ. 35,36. Αναφορά του Κυβερνήτη προς τη Γερουσία, περί των πόρων του αλληλοδιδασκτικού σχολείου του Άργους, (Ναύπλιο 16 Ιουνίου 1831)
 Αρχαία Ελληνικής Παλιγγενεσίας, τόμ. 21. αρ. 136, έγγραφο, δίφυλλο,
 Βιβλιοθήκη της Βουλής.

3.2. Η διάδοση του Φιλελληνισμού.

Ο Ηρόδοτος χρησιμοποίησε τη λέξη Φιλελληνισμός για να περιγράψει τον φιλόξενο τρόπο που ο βασιλιάς της Αιγύπτου Άμασις Β', επεφύλαξε σε Έλληνες μετανάστες. Ο Πλάτωνας θεωρούσε φιλέλληνα όποιον μπορούσε να συμβάλλει με μορφή παραίνεσης στη διάσωση του ελληνισμού στη Σικελία. Αλλού πάλι αναφέρεται σε ανθρώπους που συμμετείχαν σε κοινά θρησκευτικά έθιμα με τους Έλληνες, νιώθοντας μια οικειότητα και μια εγγύτητα. Σε αρκετά γραπτά συγγραφέων της αρχαιότητας η αναφορά στη λέξη φιλελληνισμός έλαβε διαφορετικές ερμηνείες. Η σημερινή έννοια του όρου βρίσκεται σε εγγύτητα με τη σημασία που απέδωσε ο Μαρτίνος Κρούσιος, την αγάπη δηλαδή προς τους ομόθρησκους Έλληνες. Κατά τη διάρκεια της Ελληνικής επανάστασης η λέξη φιλέλληνας περιλαμβάνει μια πιο ευρεία

έννοια και χαρακτηρίζει τη συμπάθεια προς έναν ομόθρησκο χριστιανικό λαό με το επιπρόσθετο ειδικό βάρος της αρχαίας κληρονομιάς. Αυτό το κύμα συμπαράστασης εκδηλωνόταν πολυεπίπεδα και εμπράκτως.¹¹⁴

Η έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης πυροδότησε τη μεγάλη προσέλευση εθελοντών από κάθε γωνιά της Ευρώπης, αλλά και της Αμερικής. Αποτελεί ιδιαίτερα αξιοσημείωτο γεγονός πως τόσοι πολλοί άνθρωποι, διαφορετικών κοινωνικών στρωμάτων, εγκατέλειψαν τις εστίες τους για να συνδράμουν σε ένα πόλεμο που δεν ήταν δικός τους και δεν αξίωναν καμία πληρωμή. Αξίζει επίσης να επισημάνουμε πως τα ευρωπαϊκά κράτη από τα οποία προέρχονταν οι εθελοντές δεν επιθυμούσαν αυτή τη συμμετοχή υπό των φόβο ριζοσπαστικοποιήσεων.¹¹⁵

Αυτοί οι άνθρωποι ήρθαν στην Ελλάδα να πολεμήσουν ενστερνιζόμενοι μια πραγματικότητα, στην οποία θεωρούσαν πως οι χώρες καταγωγής τους έπρεπε να συμβάλλουν. Ακόμα πιο σημαντικό είναι το γεγονός της πεποίθησης ότι αυτός ο πόλεμος τους αφορούσε, σαν να βάζεται και να κινδυνεύει κάτι δικό τους.¹¹⁶

Για να κατανοήσουμε το φαινόμενο αυτό, κρίνεται απαραίτητο να κοιτάξουμε τη γενική εικόνα. Η Ευρώπη και η Αμερική είχαν δομηθεί με κλασικιστικά πρότυπα. Για παράδειγμα οι πολίτες του Εδιμβούργου θεωρούσαν πως η πόλη τους είναι η Νέα Αθήνα και υπήρχαν μάλιστα σχέδια για την κατασκευή ενός αντίγραφου του Παρθενώνα. Οι ζωγράφοι, οι καλλιτέχνες, οι πνευματικοί άνθρωποι των φωτισμένων ευρωπαϊκών χωρών είχαν ως σημείο αναφοράς την κλασική Αθήνα του 5^{ου} αιώνα π.Χ.¹¹⁷

¹¹⁴ Gunnar Herring, *Ο αγώνας των Ελλήνων για την ανεξαρτησία και ο φιλελληνισμός*, μτφρ. Αγαθοκλής Αζέρης, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 2021, σ. 21-33.

¹¹⁵ Roderick Beaton, *ό.π.*, σ. 59.

¹¹⁶ Στο ίδιο, σ. 60.

¹¹⁷ Στο ίδιο, σ. 61.

Ο λόρδος Βύρων νωρίτερα ως περιηγητής, το 1809, είχε εντυπωσιαστεί από το θάμβος του τόπου και στο ποίημα του *Προσκύνημα του Τσάιλντ Χάρολντ*, το οποίο κυκλοφόρησε λίγο αργότερα, εξέφραζε την ανάγκη για απελευθέρωση των Ελλήνων από τους Οθωμανούς και προκάλεσε πληθώρα καλλιτεχνικών προσεγγίσεων. Στη συνέχεια, το 1813 στο έργο του *Γκισούρ*, σκιαγραφεί μια πλοκή ρομαντική με στοιχεία οριενταλιστικά, αντικαθρεπτίζοντας ουσιαστικά το δίκαιο αίτημα για ελευθερία από τους βαρβάρους.¹¹⁸

Επίσης, ο Πέρσυ Μπις Σέλλευ στο ποίημά του *Ελλάς*, θεωρεί πως η απαρχή κάθε ευρωπαϊκής παρακαταθήκης όπως οι νόμοι, οι τέχνες, η θρησκεία κ.α., προέρχονται από την αρχαιοελληνική κληρονομιά. Αυτή η κοινή πεποίθηση της κοινής κληρονομιάς και της καταβολής του ευρωπαϊκού κόσμου από την αρχαία Ελλάδα, έλαυνε το θερμό ενδιαφέρον των φιλελλήνων να ασχοληθούν με την ανεξαρτησία μιας χώρας.¹¹⁹

Η φιλελληνική δράση υπήρξε σαφώς πιο καθοριστική και χρήσιμη, όχι στους πολεμικούς στίβους και τις ένοπλες αναμετρήσεις αλλά στις ίδιες τις χώρες καταγωγής των ανθρώπων που ενδιαφέρονταν για το μέλλον των Ελλήνων. Σε αρκετά ευρωπαϊκά κράτη αλλά και τις ΗΠΑ, δημιουργήθηκαν οργανώσεις, σωματεία και συντονίστηκαν δράσεις, οι οποίες ωφέλησαν τον Αγώνα οικονομικά αλλά και ως μέσο πίεσης στις κυβερνήσεις των εκάστοτε χωρών. Όλες αυτές οι ενέργειες έλαβαν χώρα με μια δυναμική που όσο περνούσε ο καιρός ενισχυόταν και προκάλεσαν μια ευρεία πρόδηλη

¹¹⁸ Στο ίδιο, σ. 62.

Θ. Κουτσογιάννης, «Το φαινόμενο του φιλελληνισμού», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεοδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021, σ. 316.

¹¹⁹ Roderick Beaton, *ό.π.*, σ. 62, 63.

ενασχόληση του ελληνικού ζητήματος, σε όλες τις εκφάνσεις του βίου των πολιτών, όπως για παράδειγμα στον τύπο και στις τέχνες. Η κορύφωση του φιλελληνικού ζητήματος σημειώθηκε με την ηρωική έξοδο του Μεσολογγίου το 1826, η οποία θα προκαλέσει την ενεργή συμμετοχή των Μεγάλων Δυνάμεων στη ναυμαχία του Ναυαρίνου το 1827.¹²⁰

Η φιλελληνική κίνηση ουσιαστικά ήταν ευρωπαϊκή κίνηση και πράξη, αφού ενεργοποιήθηκαν χιλιάδες άνθρωποι πέρα από σύνορα και έθνη. Ο Γάλλος μελετητής Ντενί Μπαρό, αρκετά εύγλωττα επισημαίνει πως όταν είσαι φιλέλληνας «σήμαινε να θέλεις να συμμετάσχεις στην ιστορία εν τη γενέσει της.¹²¹ Η φράση του ιστορικού Σέλλεου «Είμαστε όλοι Έλληνες», αντικαθρεπτίζει την υποχρέωση που ένιωθαν οι φιλέλληνες σε έναν λαό που κληροδότησε το πνεύμα και τον πολιτισμό, στα ευρωπαϊκά κράτη. Ένωσαν πως συμμετέχοντας ενεργά και βοηθώντας τον ελληνικό λαό, εξοφλούν το χρέος τους στον ελληνικό λαό που βρίσκεται υπό τον ζυγό του βάρβαρου Οθωμανού κατακτητή.¹²²

Στην προκείμενη έκθεση αφιερώνεται μια υποενότητα στη φιλελληνική διάσταση που όπως επισημάνθηκε έχει καθαρά ευρωπαϊκό πρόσημο. Η φιλελληνική τέχνη κατόρθωσε να εισβάλλει στην ευρωπαϊκή εικονογραφία, στα χαρακτηριστικά, σε αντικείμενα καθημερινής χρήσης, σε οικιακά σκεύη αξίας, σε αντικείμενα που αφορούσαν κάθε πτυχή του ανθρώπινου βίου, καταδεικνύοντας με αυτό τον emphaticό τρόπο πως το ελληνικό ζήτημα απασχόλησε σε βάθος το ευρωπαϊκό κοινό.¹²³

¹²⁰ Στο ίδιο, σ. 65.

¹²¹ Στο ίδιο, σ. 66, 67.

¹²² Roderick Beaton, *Ελλάδα, βιογραφία ενός σύγχρονου Έθνους*, 4^η έκδοση, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 2019, σ. 138.

¹²³ Θ. Κουτσογιάννης, «Η μόδα του φιλελληνισμού», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεοδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021, σ. 344.

3.2.1 Προτεινόμενα εκθέματα

Τα βάζα διακόσμησης γαλλικών εργαστηρίων και κυρίως της βιοτεχνίας «Vieux Paris», αποτέλεσαν γόνιμο πεδίο της εικονογραφίας που βασίστηκε σε φιλελληνικά μοτίβα. Αναφερόμαστε σε δημιουργίες του β' τετάρτου του 19^{ου} αιώνα, βάζων κατασκευασμένων από πορσελάνη με επίχρυσες επικαλύψεις και παραστάσεις από περιστατικά του Ελληνικού Αγώνα, που κοσμούσαν το κέντρο του βάζου. Η συγκεκριμένη έγχρωμη απεικόνιση (εικ. 37.) αναπαριστά τον Μιαούλη να καταλαμβάνει πλοίο του τουρκικού στόλου.¹²⁴

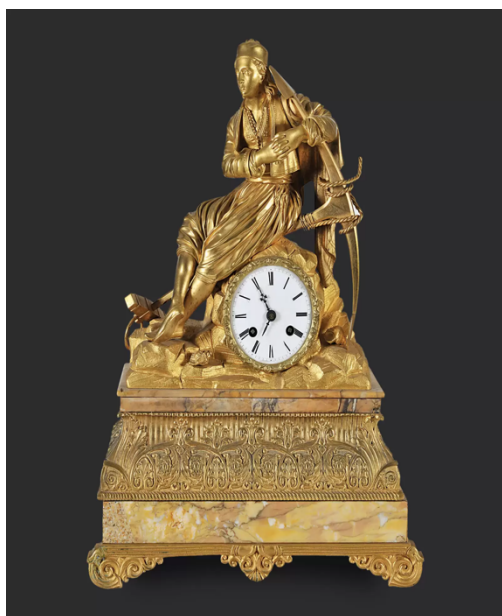

Εικ. 37. Γαλλική βιοτεχνία «Vieux Paris»
Ο Μιαούλης καταλαμβάνει τουρκικό πλοίο,
βάζο από πορσελάνη με πολύχρωμη διακόσμηση,
ύψος 26 εκ.
Συλλογή Μιχάλη και Δήμητρας Βαρκαράκη.

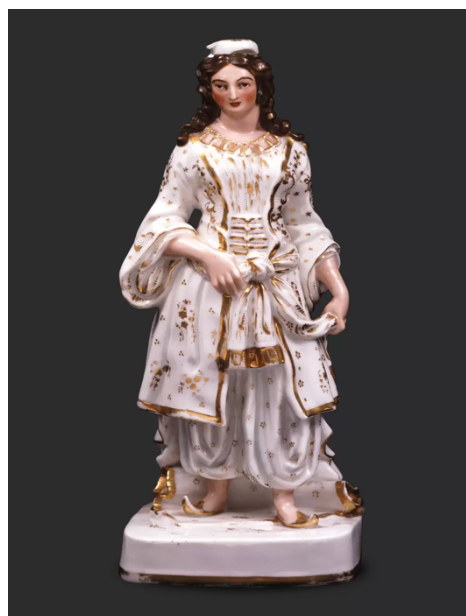
¹²⁴ Στο ίδιο, σ. 344.

Φιλελληνικές απεικονίσεις συναντάμε επίσης σε επιτραπέζια ωρολόγια. Σκηνές και επεισόδια της Ελληνικής Επανάστασης κοσμούν αυτές τις συσκευές με εξαιρετική καλλιτεχνική αρτιότητα και λεπτομέρεια. Η λιθογραφία του Luis Dupre αποτέλεσε την πηγή έμπνευσης του θέματος του Υδραίου (εικ. 38) που φιλοτεχνείται να αναπαύεται ξένοιαστος στην άγκυρα.¹²⁵

Μικρά αγαλματίδια από πορσελάνη αλλά και αντικείμενα καθημερινής χρήσης αξιοποιήθηκαν στην φιλελληνική απεικόνιση μορφών. Πρόκειται για δημιουργίες μικρού μεγέθους και διακοσμητικού χαρακτήρα που φέρουν ιδιαίτερη διακόσμηση. Παρατηρούμε (εικ.39) την γυναικεία μορφή Ελληνίδας με αξιοπρόσεκτη διακόσμηση, σε φιάλη ποτού ή αρώματος.¹²⁶

Εικ. 38. Εργαστήριο Reduse, *Υδραίος*, επιτραπέζιο ρολόι, επιχρυσωμένος μπρούτζος, 43x33x12. Συλλογή Μιχάλη και Δήμητρας Βαρκαράκη

Εικ. 39. Γαλλικό εργαστήριο, *Ελληνίδα*, περ. 1825-50, φιάλη, λευκή πορσελάνη, 31 εκ. Συλλογή έργων τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 464.

¹²⁵ Στο ίδιο, σ. 352.

¹²⁶ Στο ίδιο, σ. 358.

3.4. Η εικόνα του Αγώνα στην εικαστική μνήμη

Κατά την διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης η εικονογράφηση, πέραν του αναντίρρητου αισθητικού και καλλιτεχνικού αποτυπώματος, αποτέλεσε ένα σταθερό εργαλείο πληροφόρησης και προπαγάνδας του ελληνικού εγχειρήματος. Η τέχνη καθίσταται πάντα αρωγός της αποκρυστάλλωσης της μνήμης και της εμπέδωσης όλων των ιστορικών εξελίξεων που προηγήθηκαν με έναν ιδιαίτερο και ξεχωριστό τρόπο.¹²⁷

Η δημιουργία σημαντικών έργων κορυφαίων καλλιτεχνών όπως *Η σφαγή της Χίου* από τον Eugene Delacroix (1824) και *Η Ελλάδα στα ερείπια του Μεσολογγίου* (1826), υπήρξαν η αφετηρία και το εφαλτήριο που πυροδότησε μια γενικότερη καλλιτεχνική κίνηση του Αγώνα των Ελλήνων, η οποία συνεχίστηκε και μετά την δημιουργία του ελληνικού κράτους μέχρι και τα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Η εικονογραφία με φιλελληνικά θέματα λαμβάνει χώρα, συνεπώς, σε ένα ευρύτερο χρονικό ορίζοντα, γεγονός που την καθιστά ως μια μοναδική περίπτωση στην Ιστορία της Τέχνης με συγκεκριμένα ιστορικά και καλλιτεχνικά χαρακτηριστικά. Το σύνολο των έργων ουσιαστικά συνέβαλε στην παγίωση της μνήμης της Ελληνικής Επανάστασης και δείγματα κορυφαίων δημιουργών με συμβολικά στοιχεία αποτέλεσαν τροχιοδρομικό δείκτη για την νεοελληνική τέχνη.¹²⁸

Ο Θόδωρος Βρυζάκης, ο Νικηφόρος Λύτρας, ο Νικόλαος Γύζης, μεταξύ άλλων, κατόρθωσαν να αποδώσουν με ιδιαίτερη γλαφυρότητα κρίσιμες στιγμές του Αγώνα, με δυτικότροπα στοιχεία, προσφέροντας δείγματα μοναδικής αξίας στην φαρέτρα της νεοελληνικής τέχνης. Ο Θεόφιλος από την άλλη πλευρά κατέθεσε μια τέχνη λαϊκότερη που επιβίωσε στα βάθη των αιώνων και συμπλήρωσε το ψηφιδωτό

¹²⁷ Θ. Κουτσογιάννης, «Η εικαστική μνημείωση του Αγώνα», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεοδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021, σ. 363.

¹²⁸ Στο ίδιο, σ. 363.

της οπτικοποίησης της Ελληνικής Επανάστασης. Όλοι μαζί κατόρθωσαν να οικοδομήσουν την μνημείωση του Αγώνα, δημιουργώντας μια ξεχωριστή παρακαταθήκη.¹²⁹

3.4.1. Προτεινόμενα εκθέματα

Εικ. 40. Loudovico Lipparini (1850-1856).
Ο Λόρδος Βύρων ορκίζεται στον τάφο του Μάρκου Μπότσαρη,
ελαιογραφία σε μουσαμά, 250x350 εκ.
Τρεβίζο, Musei Civici, ευρ. P490.

Σε συνθήκες πύκνωσης του ιστορικού χρόνου, όπου διαδραματίζονται γεγονότα σημαντικής καμπής της ιστορίας, οι πνευματικοί άνθρωποι, λόγιοι και καλλιτέχνες, εμπνέονται, αποτυπώνουν και καταγράφουν στιγμές που εκφράζουν τη

¹²⁹ Στο ίδιο, σ. 363.

συλλογική μνήμη. Η Ελληνική Επανάσταση υπήρξε μια από αυτές τις καθοριστικές στιγμές στην αχλύ της ευρωπαϊκής και παγκόσμιας ιστορίας που επηρέασε και κινητοποίησε το καλλιτεχνικό τάλαντο. Αποτέλεσε κατά συνέπεια μια άφθιτη πηγή έμπνευσης με χρονική διάρκεια.¹³⁰

Στην προκείμενη περίπτωση το έργο του Ludovico Lipparini (εικ.40), υπήρξε η τελευταία του καλλιτεχνική προσπάθεια με θέμα την Ελληνική Επανάσταση και εντάχθηκε στην Έκθεση της Βουλής των Ελλήνων σε κομβικό σημείο, δάνειο από το μουσείο Civici στο Τρεβίζο, διατρανώνοντας με αυτόν τον τρόπο την σημασία της Επανάστασης των Ελλήνων από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις στη συγχρονία και τη διαχρονία.¹³¹

Στο εμβληματικό αυτό έργο συναιρούνται με εντυπωσιακό δημιουργικά τρόπο όλα τα βασικά και κύρια στοιχεία της Επανάστασης. Κεντρική μορφή του έργου είναι ο Λόρδος Βύρων, ο οποίος συγκεντρώνει όλα τα χαρακτηριστικά της διεθνούς απήχησης του Αγώνα για ένα κράτος ελεύθερο και άπαρτο. Ο Ενετός καλλιτέχνης επιχειρεί να αντικαθρεπτίσει με τον πλησιέστερο τρόπο την ιστορική στιγμή, όπου ο Λόρδος Βύρων καταφθάνει στο Μεσολόγγι στις 5 Ιανουαρίου 1824. Η στιγμή του όρκου του νεαρού Βύρωνα, ο οποίος ενδεδυμένος με φουστανέλα στέκεται μπροστά από τον τάφο του Μάρκου Μπότσαρη, παρουσία του κλήρου, των επικεφαλής του Αγώνα, των απλών αγωνιστών και του λαού, πλαισιωμένων με τα εθνικά σύμβολα, αποκαλύπτεται με ενάργεια στο έργο του Lipparini.¹³²

Γίνεται σαφές, πως ο δημιουργός του έργου έχει πλήρη επίγνωση του συμβάντος, έχει εμβαθύνει στην ιστορική στιγμή, αφού, όπως γνωρίζουμε, μελέτησε

¹³⁰ Στο ίδιο, σ. 366.

¹³¹ Στο ίδιο, σ. 366.

¹³² Στο ίδιο, σ. 366.

με εμβριθεία τις γραπτές πηγές, καθώς και τα εικαστικά τεκμήρια. Στο κέντρο, λοιπόν, της σύνθεσης ο Βύρων προτάσσει το σπαθί του πάνω στο μνήμα, ενώ το άλλο είναι ανασηκωμένο και δείχνει την ελληνική σημαία. Η μορφή του είναι φωτισμένη από τον ήλιο, θυμίζοντας μια καλά σκηνοθετημένη σκηνή. Τα υπόλοιπα πρόσωπα που πλαισιώνουν το έργο παρουσιάζονται γύρω από τον τάφο. Μικρά παιδιά, ιεράρχες, μορφές άλλων φιλελλήνων με ευρωπαϊκές ενδυμασίες, αγωνιστές αποτυπώνονται και παραπέμπουν σε μια σχεδόν υπερβατική στιγμή της εθνεγερσίας των Ελλήνων.¹³³

Στη σύνθεση λαμβάνουν χώρα και σκηνές ξεχωριστές, οι οποίες λειτουργούν σε πιο σκοτεινό φόντο, ωστόσο συμπληρώνουν τον χαρακτήρα του έργου. Για παράδειγμα ο αποχαιρετισμός ενός αγωνιστή και της συζύγου του αριστερά, αλλά και η νουθεσία του πατέρα προς τον γιο του. Επίσης, διακρίνουμε τη μορφή ενός άνδρα να ασπάζεται, σαν ιερό, το μνήμα του Μπότσαρη και τον υποβασταζόμενο ηλικιωμένο πατέρα, δεξιά του λόρδου Βύρωνα, να παρακολουθεί με συγκίνηση το ιστορικό γεγονός.¹³⁴

Το έργο του Lipparini αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για δημιουργία και άλλων έργων φιλελληνικού χαρακτήρα. Η επιτυχία της σύνθεσης έγκειται στο γεγονός της λεπτομέρειας του έργου και την απόδοση των μορφών με την παράλληλη πλαισίωση συμβολικών στοιχείων. Παρόλο που η κριτική έχει επισημάνει αρνητικά τον ακαδημαϊσμό και την ψυχρή αίσθηση του πίνακα, είναι γενικά παραδεκτό πως το εμβληματικό αυτό έργο συγκεντρώνει εξαιρετικά χαρακτηριστικά της εικονογραφίας με θέμα την Ελληνική Επανάσταση.¹³⁵ Επιπλέον στο κύριο σώμα της Έκθεσης αναντίρρητα προδίδει έναν ξεχωριστό τόνο (εικ. 41).

¹³³ Στο ίδιο, σ. 366.

¹³⁴ Στο ίδιο, σ. 366.

¹³⁵ Στο ίδιο, σ. 366.

Εικ. 41. Φωτογραφική απεικόνιση από την αίθουσα Τροπαίων

Η δεύτερη περίπτωση που θα εξετάσουμε αφορά σε μια δημιουργία Έλληνα ζωγράφου, με τίτλο *Η πυρπόληση της τουρκικής ναυαρχίδας από τον Κανάρη* (εικ. 42.). Αναφερόμαστε σε ένα από τα πιο σημαντικά έργα του Νικηφόρου Λύτρα σε προσωπικό αλλά και σε συλλογικό αντίστοιχα επίπεδο, της νεοελληνικής εικονογραφίας. Σε αυτή την περίπτωση ο κορυφαίος Έλληνας ζωγράφος στρέφει τον καλλιτεχνικό φακό του σε μια καθοριστική ιστορική στιγμή, όπου ο Κανάρης επιφέρει μια μεγάλη επιτυχία στον Αγώνα με την πυρπόληση του γοήτρου του τουρκικού στόλου στη Χίο (6-7 Ιουνίου 1822).¹³⁶

¹³⁶ Στο ίδιο, σ. 374.

Εικ. 42. Νικηφόρος Λύτρας (1832-1904)
Η πυρπόληση της τουρκικής ναυαρχίδας από τον Κανάρη, περ. 1873.
Ελαιογραφία σε μουσαμά, 143x109 εκ.
Πινακοθήκη, Ε. Αβέρωφ, Μέτσοβο.

Το πλοίο που έχει πυρποληθεί στο βάθος αποτελεί μια βασική προσθήκη στη σύνθεση για να εστιάσουμε στο πρώτο επίπεδο, στη βάρκα με τους ναύτες που κωπηλατούν στην προσπάθειά τους να απομακρυνθούν από το φλεγόμενο πλοίο, ενώ

παράλληλα διαφαίνεται η ικανοποίησή τους για την επιτυχημένη έκβαση της αποστολής. Μια αρκετά ενδιαφέρουσα πληροφορία που οφείλουμε να παραθέσουμε είναι ότι ο Κανάρης επισκεπτόταν συχνά τον χώρο του εργαστηρίου του Λύτρα, συνεπώς οι πληροφορίες του ζωγράφου υπήρξαν πρωτογενείς και λεπτομερείς από τον ίδιο τον πρωταγωνιστή.¹³⁷

Τα χρώματα της σύνθεσης είναι ζεστά και οι μορφές των ναυτών έχουν αποδοθεί με κίνηση και ρεαλισμό. Η άνδρες που κωπηλατούν αφενός και οι πανηγυρισμοί των υπολοίπων αφετέρου, δημιουργούν μια σκηνή ιδιαίτερης έντασης και αγωνίας για απομάκρυνση από το πλοίο που φλέγεται και ταυτόχρονα χαράς για το επιτυχές αποτέλεσμα. Επίσης τα χρώματα που τονίζουν την τουρκική ναυαρχίδα με τις φλόγες και τους ναύτες έρχονται σε αντίθεση με το σκούρο τόνο της θάλασσας, με αποτέλεσμα να μεγεθύνεται η αξιοσημείωτη νίκη.

Το τρίτο έργο ο *Μπότσαρης μπροστά στην σκηνή του Πασά*, του λαϊκού ζωγράφου Θεόφιλου, αποτελεί μια ιδιαίτερη περίπτωση καλλιτεχνικής έκφρασης. Ο Θεόφιλος Χατζημιχαήλ (1873-1934), οποίος αρκετά συχνά ασχολήθηκε με την επαναστατική θεματογραφία, εμπνεόμενος από θέματα της ιστορικής εικονογραφίας, απέδωσε με μοναδική ζωγραφική ιδιοπροσωπία μια ζωγραφική αυθόρμητη, βγαλμένη από την αυθεντική λαϊκή παράδοση.¹³⁸

Ο ξεχωριστός καλλιτέχνης ανακαλύφθηκε από τον Γιώργο Γουναρόπουλο κοντά στο 1920, όταν ο τελευταίος αντικρύζοντας κάποιες τοιχογραφίες ενός μπακάλικου στην πόλη του Βόλου εντυπωσιάστηκε από το στυλ και το ύφος του καλλιτέχνη. Αναμφίβολα αναφερόμαστε σε μια *sui generis* προσωπικότητα, με

¹³⁷ ¹³⁷ Στο ίδιο, σ. 374.

¹³⁸ Στο ίδιο, σ. 378.

καλλιτεχνικά στοιχεία που εκφράζουν την υψηλή λαϊκή τέχνη, στην οποία δεν είχε δοθεί η απαραίτητη προσοχή, μέχρι τότε. Ο πηγαίος αυθορμητισμός, ο ιδιαίτερος συμβολισμός, η βυζαντινή παράδοση που εμπεριέχεται στην ζωγραφική του, κατέστησαν το έργο του μια συναίρεση βυζαντινής και μεσαιωνικής ζωγραφικής που, σε αντίθεση με τον Κόντογλου, στου οποίου τα έργα το βυζαντινό μοτίβο υπήρξε προϊόν μελέτης, ο Θεόφιλος κομίζει αυτό το είδος ζωγραφικής με τρόπο πηγαίο και απaráμιλλο. Αξίζει να σημειωθεί πως η ανακάλυψη του Θεόφιλου εντάσσεται σε ένα γενικότερο πλαίσιο αναζήτησης της λαϊκής ζωγραφικής από την δυτική παράδοση. Συνεπώς ο Γουναρόπουλος εντόπισε στο ιδιαίτερο αυτό ύφος μια γνήσια μορφή Έλληνα ζωγράφου που συνάδει με την δυτική αναζήτηση της περιόδου.¹³⁹

Στο προκείμενο έργο παρατηρούμε μια πολύ ενδιαφέρουσα καλλιτεχνική δημιουργία του Θεόφιλου, αποτύπωσης μιας επαναστατικής σκηνής. Ο ίδιος ο ζωγράφος είχε μια αρκετά προσωπική και βιωματική σχέση με αυτή την θεματογραφία, αφού η εμφάνιση του με φουστάνελα αντικαθρέπτιζε τη συνέχεια που ο ίδιος εσωτερικά βίωνε, με τους αγωνιστές του '21.¹⁴⁰

Ο Μάρκος Μπότσαρης, στο έργο *ο Μπότσαρης μπροστά στην σκηνή του Πασά*, αποτυπώνεται κεντρικά και ηγετικά. Ο καλλιτέχνης φροντίζει να διαφοροποιήσει την κεντρική μορφή του ήρωα, με το πλήθος των ανδρών που πλαισιώνουν την σύνθεση. Επιπλέον, το επεξηγηματικό κείμενο στο πάνω μέρος του έργου, συμπληρώνει με λέξεις το θέμα της εικόνας.

Η αποτύπωση του έργου σε σύγκριση με τα ακαδημαϊκά πρότυπα της εποχής, καθιστά πρόδηλη τη διαφορά της καλλιτεχνικής αντίληψης που διέπει τον καλλιτέχνη.

¹³⁹ Ν. Δασακλοθανάσης, «Αρχές και αξίες της νεότερης Ελληνικής τέχνης», στο Ν. Δασκαλοθανάσης, Α. Κωτίδης, *Τέχνες Ι, Ελληνικές Εικαστικές Τέχνες, Επισκόπηση Ελληνικής Αρχιτεκτονικής και Πολεοδομίας, Νεότερη και Σύγχρονη Τέχνη*, τόμος Γ', Πάτρα 2000, σ. 60-63.

¹⁴⁰Θ. Κουτσογιάννης, *ό.π.*, σ. 378.

Η πραγματικά μοναδική δημιουργία τοποθετεί τον Μπότσαρη του Θεόφιλου στην ευρεία εικαστική αισθητική της Ελληνικής Επανάστασης, μετά από έναν αιώνα. Τα πλούσια χρώματα, οι μορφές των αγωνιστών και ο τρόπος αφήγησης, υμνούν τη ζωή των αγωνιστών της Αγώνα.¹⁴¹

Ο Ελύτης αναφέρει χαρακτηριστικά για τον Θεόφιλο: «ένας άνθρωπος που γίνεται ασκητής επειδή μόνον έτσι μπορεί να κηρύξει καλύτερα το πανευδαιμονικό του ευαγγέλιο· ένας οραματιστής που ζει και παθαίνεται με τους μύθους του Εικοσιένα σε μια μικρή γωνία του ελληνικού κόσμου που έμεινε μακριά από τους αγώνες για την ανεξαρτησία του». ¹⁴²

Εικ. 43. Θεόφιλος [Χατζημιχαήλ] (1873-1934)
Ο Μπότσαρης μπροστά στη σκηνή του πασά,
Ελαιογραφία σε ύφασμα, 87,5x 82,5 εκ.
Συλλογή Έργων Τέχνης της Βουλής των Ελλήνων, αρ. ευρ. 601.

¹⁴¹ Στο ίδιο, σ. 378.

¹⁴² Οδυσσέας Ελύτης, *Ο ζωγράφος Θεόφιλος*, εκδ. Ύψιλον/βιβλία, Αθήνα, 1996, σ. 17.

3.5. Αίθουσα Υπασπιστών, το εικονοστάσι των ηρώων

Ο τελευταίος χώρος της Έκθεσης βρίσκεται στην Αίθουσα Υπασπιστών, που σε μια αρραγή συνέχεια με το προηγούμενο τμήμα των τοιχογραφιών της Ζωφόρου, καθώς και των επιμέρους ενοτήτων, παρουσιάζει τις κύριους πρωταγωνιστές της Ελληνικής Επανάστασης. Τα τεκμήρια και τα όπλα της Επανάστασης συμπληρώνουν τη γενική εικόνα και κυρίως αποπνέουν και μεταδίδουν μια συγκινησιακή φόρτιση στον επισκέπτη, αποτίοντας παράλληλα φόρο τιμής στον αγώνα για μια πατρίδα ελεύθερη. Οι «Ηρωες του ξίφους» και οι «Ηρωες της Γραφίδας», αποτελούν ψηφίδες της ίδιας ενότητας και όλοι μαζί αναζητούν την πολυπόθητη Ελευθερία.¹⁴³

Εικ. 44. Φωτογραφική απεικόνιση από την Αίθουσα Υπασπιστών.

¹⁴³ Θεωδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, «Ηρώων του Αγώνα, Αίθουσα Υπασπιστών», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεωδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021, σ. 383.

3.5.1. Οι προσωπογραφίες των πρωταγωνιστών του Αγώνα

Σε αυτή την αίθουσα οι τοιχογραφίες δεν αφορούν επεισόδια εμπνευσμένα από τον Αγώνα, αλλά προσωπογραφίες των κύριων πρωταγωνιστών της Επανάστασης. Πρόκειται για μετάλλια που έχουν φιλοτεχνηθεί με την τεχνική της νωπογραφίας, με διαστάσεις διαμέτρου 50,5 εκ. το καθένα. Η μεταξύ τους σύνδεση πραγματοποιείται με διακοσμητικά στοιχεία.¹⁴⁴

Εικ. 45. Το σύνολο των προσωπογραφιών σε μια ενιαία απεικόνιση.

Χρονολογικά τα μετάλλια φιλοτεχνούνται γύρω στο 1842-43, δηλαδή ταυτόχρονα με τη ζωγραφική απεικόνιση της Ζωφόρου και τις εργασίες ολοκλήρωσης στον εσωτερικό διάκοσμο στα ανάκτορα. Οι τέσσερις από τις μορφές που αποτυπώνονται, εκείνη την περίοδο βρίσκονταν εν ζωή, συνεπώς, φυσιογνωμικά αποδίδονται με γνώση των χαρακτηριστικών τους. Σε γενικότερο πλαίσιο το σύνολο

¹⁴⁴ Θεωρήσης Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, «Τα Μετάλλια των Ηρώων», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεωρήσης Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021, σ. 383.

των μορφών έχει αποδοθεί βασισμένο σε προηγούμενες εικονογραφικές δημιουργίες.¹⁴⁵

Εικ. 46. Φωτογραφική απεικόνιση από την Αίθουσα Υπασιιστών

Δεν υπάρχουν σαφείς πληροφορίες για τους δημιουργούς των προσωπογραφιών, εικάζουμε ωστόσο ότι πρέπει να αποτελούσαν μέρος της καλλιτεχνικής ομάδας που συμμετείχε στη φιλοτέχνηση τη Ζωφόρου. Παρόλο που δεν εντοπίζονται προσχέδια, πιθανολογείται πως οι Έλληνες αδερφοί Μαργαρίτη ήταν οι δημιουργοί των μεταλλίων. Τα δύο αδέρφια, Γιώργος και Φίλιππος γνωρίζοντας τη δυτική τεχνοτροπία από τη Ρώμη και το Παρίσι όπου διέμεναν και παράλληλα με το γεγονός πως είχαν ασχοληθεί με συνθέσεις με θεματογραφία από την Ελληνική Επανάσταση, ίσως τελικά ανέλαβαν και τις τοιχογραφίες των πρωταγωνιστών της Επανάστασης.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Στο ίδιο, σ. 383.

¹⁴⁶ Στο ίδιο, σ. 384.

Όλες οι μορφές που απεικονίζονται, ανήκουν σε ανθρώπους που συμμετείχαν στην Επανάσταση, εκτός της προσωπογραφίας του Ρήγα Φεραίου, που ανήκει σε πρωιμότερο στάδιο της προετοιμασίας του Αγώνα. Ωστόσο ένεκα της καίριας και καθοριστικής συμβολής του έργου και της δράσης του, τιμητικά τοποθετείται στο Πάνθεον των Ηρώων. Το σύνολο των προσωπογραφιών αφορά Έλληνες, εκτός της μορφής του Φιλέλληνα αξιωματικού Frank Abney Hastings, του βρετανικού ναυτικού.¹⁴⁷

Οι προσωπογραφίες είναι τοποθετημένες σε τριάδες στη βόρεια και νότια πλευρά της αίθουσας, που είναι μικρότερες σε μήκος κα αντίστοιχα στη δυτική και ανατολική σε τετράδες που είναι ως μήκος είναι μεγαλύτερες (εικ.46). Συνολικά, οι προσωπογραφίες που υπήρξαν παραγγελία κρατικής μέριμνας, αποτελούν θεμέλιο λίθο της εικαστικής μνήμης της Ελληνικής Επανάστασης και συντελούν στην πρώιμη πρόσληψη νοημάτων και ιδεολογικών προσεγγίσεων της τόσο κρίσιμης ιστορικής καμπής που πραγματοποιήθηκε με τον Αγώνα των Ελλήνων, αφού φιλοτεχνήθηκαν σε χρονική εγγύτητα με τα ιστορικά τεκταινόμενα.¹⁴⁸

Οι μορφές που συμπληρώνουν αυτό το ιερό εικονοστάσι των Ηρώων που δαυιλώς συνέβαλαν στη συλλογική προσπάθεια του Αγώνα, είναι οι: Γ. Κουντουριώτης, Π. Μαυρομιχάλης, Ρήγας Φεραίος, Αλ. Υψηλάντης, Θ. Κολοκοτρώνης, Π.Π. Γερμανός, Α. Ζαΐμης, Γ. Καραϊσκάκης, Α. Τσαμαδός, Α. Μιαούλης, Δ. Υψηλάντης, Ν. Αποστόλης, Π. Μπότσης, F. A. Hastings. Παρατηρώντας τους, αναγνωρίζουμε την καίρια συμβολή τους και αναλογιζόμαστε την αίσθηση ευθύνης που μας κληροδοτείται.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Στο ίδιο, σ. 384.

¹⁴⁸ Στο ίδιο, σ. 384.

¹⁴⁹ Στο ίδιο, σ. 384.

3.5.2 Οι πρωταγωνιστές των όπλων και της γραφίδας

Τα πρόσωπα των τοιχογραφιών βρίσκονται σε μια σχέση αλληλοσυμπλήρωσης και διαλόγου με άλλες μορφές που συνεισέφεραν στον Αγώνα για την Ελευθερία. Γυναικείες μορφές όπως η Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα και η Μαντώ Μαυρογένους, γνωστοί Φιλέλληνες όπως οι Βύρων, Φαβιέρος και Gordon, έχουν τοποθετηθεί στην ίδια αίθουσα. Όλοι μαζί συνθέτουν μια συλλογική ιερή εικόνα, ολοκληρώνουν ένα ψηφιδωτό ανθρώπων που θυσιάστηκαν στον βωμό του ελεύθερο κράτους.¹⁵⁰

Οι προθήκες με τα εκθέματα των εργαλείων και των όπλων, μας πληροφορούν για τα υλικά που χρησιμοποιούνταν. Όπλα, σπαθιά και παλάσκες βρίσκονται εντός των προθηκών για να καταδείξουν ότι ακόμα και με απλά μέσα, η θέληση και η θυσία αρκούν για να κατατροπώσουν έναν αντίπαλο αναντίρρητα ισχυρότερο.¹⁵¹

Ο απελευθερωτικός ωστόσο πόλεμος πλαισιώθηκε και από ιδεολογικές βάσεις και προσεγγίσεις. Έτσι, στερεώθηκε και θεμελιώθηκε και ξεπέρασε τα εθνικά όρια, όπως άλλωστε επισημάναμε και στα πρώτα κεφάλαια. Συνεπώς, σε αυτή την αίθουσα παρατηρούμε επίσης ανθρώπους του πνεύματος που τα γραπτά τους, με τη δύναμη της γραφίδας βρίσκονται ακριβώς στην ίδια θέση με όλους τους συναγωνιστές τους, που πρωταγωνίστησαν στα πεδία των μαχών.¹⁵²

¹⁵⁰Θοδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, «Οι Ήρωες του Ξίφους», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θοδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021, σ. 393.

¹⁵¹ Στο ίδιο, σ. 393.

¹⁵² Θοδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, «Οι Ήρωες της γραφίδας», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θοδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021, σ. 432.

Η πολύτιμη εμφύχωση των Ελλήνων μέσα από τα γραπτά τους, οι μεταφράσεις κειμένων σε ευρωπαϊκές γλώσσες, που διεθνοποίησαν το ελληνικό ζήτημα, τα ποιήματα και πλείστα άλλα κείμενα που ωφέλησαν το έθνος, έδωσαν έναν άυλο πνευματικό Αγώνα που οδήγησε σε μια ελεύθερη πατρίδα. Ο επισκέπτης παρατηρεί μεταξύ άλλων τεκμήρια από ποιήματα του Κάλβου και του Σολωμού, σημαντικά λογοτεχνικά έργα των γυναικών Ευανθίας Καΐρη και Αγγελικής Πάλη, κείμενα του Κοραή και του Μινωΐδη.¹⁵³

3.5.3 Προτεινόμενα εκθέματα

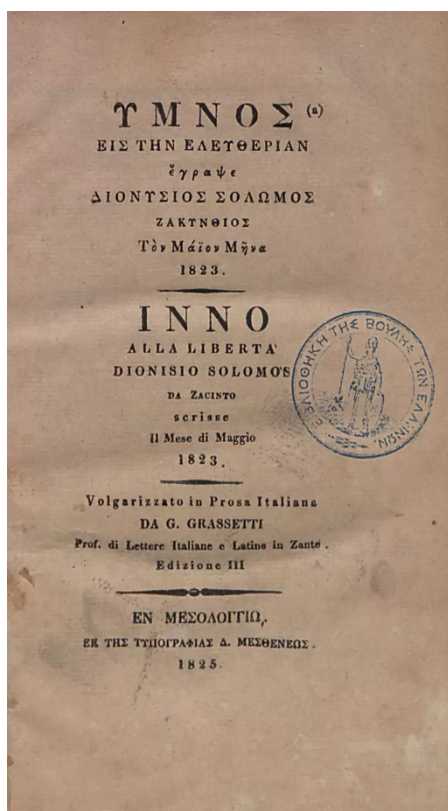

Εικ. 47. Σπάθα και πιστόλα Ιάκωβου Τομπάζη.
Σπάθα μήκος 73εκ.
Πιστόλα μήκος 53εκ.
Κειμήλια οικογένειας Τομπάζη

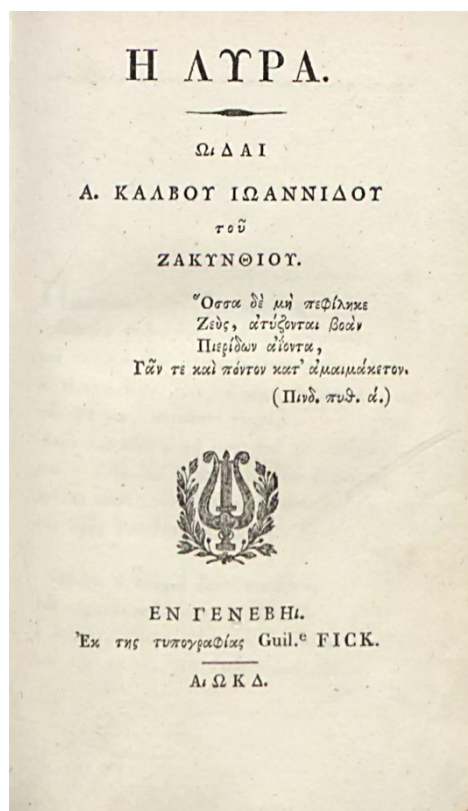

Εικ. 48. Adam de Friedel (περ. 1780)
Η Μαντώ Μαυρογένους, λιθογραφία
επιχρωματισμένη, 1827.
Βιβλιοθήκη της Βουλής

¹⁵³ Στο ίδιο, σ.432.

Εικ. 49. Διονύσιος Σολωμός
Μεταφραστής: G Grasseti
Υμνος εις την Ελευθερία / inno alla Liberta
Σελίδα/-ες: 6-7, τίτλος
Μεσολόγγι, 1825.
Εκ της Τυπογραφίας
Δ. Μεσθενέως,
Βιβλιοθήκη της Βουλής

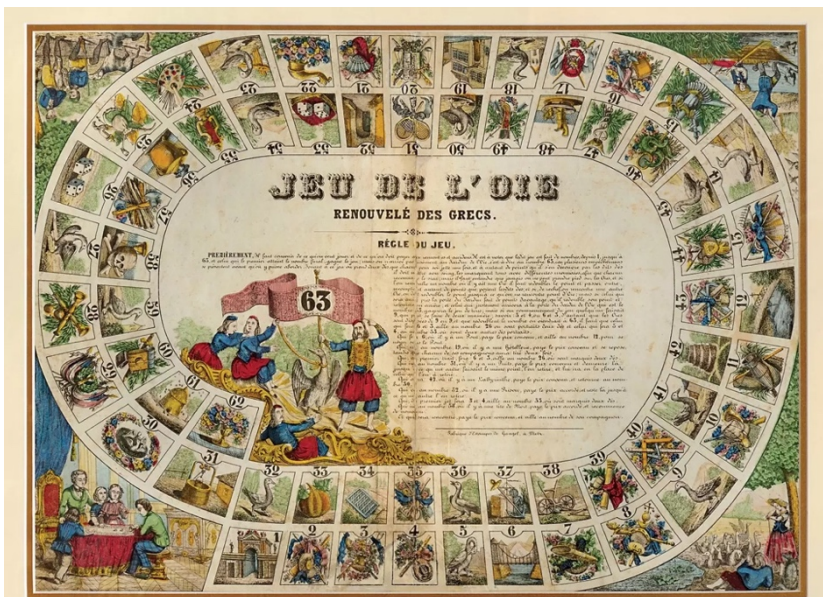
Εικ. 50. Α. Κάλβου Ιωαννίδου του
Ζακυνθίου.
Η Λύρα Ωδαί
Σελίδα/-δες: τίτλος, 5, 6, 97, 102.
Εν Γενέβη. Εκ της Τυπογραφίας
Guil.e FICK
Βιβλιοθήκη της Βουλής

3.5.4 Ο Επίλογος της Έκθεσης

Η δημιουργία του ελληνικού κράτους, έστω και με περιορισμένα εθνικά σύνορα στην αρχή, δικαίωσε τις προσπάθειες του αγωνιζόμενου ελληνικού έθνους. Σε πείσμα των καιρών και των δυσμενών διεθνών συγκυριών για ίδρυση εθνικών σχηματισμών, συστήθηκε το νεοελληνικό κράτος. Οι Έλληνες πλέον περήφανοι είναι

σε θέση να ελπίζουν σε μια νέα αρχή με οράματα για την αναδημιουργία του νέου κράτους.¹⁵⁴

Η Έκθεση κλείνει και αποχαιρετάει τον επισκέπτη με μια προθήκη με τεκμήρια από ποιήματα και έργα που αφορούν τον Αγώνα, στην έξοδο της αίθουσας Τροπαίων και Υπασπιστών. Ο ελληνικός Αγώνας, η εναγώνια προσπάθεια ενός ολόκληρου έθνους έχει γίνει συνείδηση στον βίο των Ευρωπαίων και μάλιστα ενυπάρχει ως παιχνίδι ψυχαγωγίας (εικ. 51.) ακόμα και στον καθημερινό του βίο. Αυτή η εμπέδωση του Αγώνα στην διεθνή βιοθεωρία δεν υπήρξε ένα γεγονός αυταπόδεικτο εξαρχής. Απαιτήθηκαν θυσίες τόσο στα πεδία των μαχών όσο και στην μεταλαμπάδευση της ανάγκης ενός Έθνους να ζησει ελεύθερο και να αποτινάξει τον δυναστικό οθωμανικό κλοιό.¹⁵⁵

Εικ. 51. Γαλλική βιοτεχνία Ganzel στη Metz
Επιτραπέζιο παιχνίδι της Χήνας με παραστάσεις από την Ελληνική
Επανάσταση, 1848,
Έγχρωμο τύπωμα σε χαρτί, 38 x 50 εκ.
Συλλογή Μιχάλη και Δήμητρας Βαρκαράκη.

¹⁵⁴ Θοδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, «Επίλογος, Αποχαιρετισμός στα όπλα», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θοδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021, σ. 441.

¹⁵⁵ Στο ίδιο, σ.441..

Ο επισκέπτης, έχοντας εμπεδώσει νοήματα και σημαινόμενα, μετά την αφήγηση της Έκθεσης, αντιλαμβάνεται την ευθύνη και ευγνωμονεί τους προγόνους του. Η Επανάσταση του 1821, υπήρξε μια σημαντική τομή στην ιστορική διαδρομή του νεοελληνικού κράτους.

Εικ. 52. Φωτογραφική απεικόνιση από τον Επίλογο της Έκθεσης.

3.6. Μουσειοδιδακτική Ανάλυση

Στο κτήριο της Βουλής, λαμβάνουν χώρα οι κορυφαίες κοινοβουλευτικές διαδικασίες της χώρας και παράλληλα είναι ένας χώρος σύμβολο ως λίκνο του δημοκρατικού πολιτεύματος. Και παρόλο που δεν αποτελεί αποκλειστικά μουσείο, τον διέπουν χαρακτηριστικά μουσειακού χώρου. Στην ενότητα αυτή θα επιχειρήσουμε να αναλύσουμε το μουσειογραφικό σκεπτικό και να αναλύσουμε τις κεντρικές πτυχές της Έκθεσης: Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δυο αιώνες μετά.

Οι εκθέσεις αποτελούν τον κυρίαρχο τρόπο που το μουσείο ή ο φορέας επικοινωνεί με τους επισκέπτες. Σαφώς σε αυτόν τον σκοπό συνεπικουρούν και μια

σειρά διαφορετικών δραστηριοτήτων, όπως οι εκδηλώσεις, οι διαλέξεις, οι εκδόσεις, κ.α. Η επιτομή όμως της σχέσης κατά την οποία το μουσείο επικοινωνεί και μεταφέρει νοήματα στο κοινό, είναι οι εκθέσεις.¹⁵⁶

Τα ευρήματα και τα έργα, έχουν τοποθετηθεί με τρόπο που ευνοεί την μετάδοση συγκεκριμένων νοημάτων. Συνεπώς, αναφερόμαστε σε μια νοηματική έκθεση. Το νοηματικό στοιχείο υπερτερεί του πραγματιστικού, το οποίο χρησιμοποιείται ως αφορμή και έναυσμα για τη συνολική αφήγηση.¹⁵⁷

Επίσης παρόλο που υπάρχει υλικό που έχει τοποθετηθεί με ταξινόμηση, η Έκθεση έχει κυρίως θεματικό χαρακτήρα. Ενυπάρχει δηλαδή η δύναμη της αφήγησης που διατρέχει την έκθεση, από την αρχή ως το τέλος. Επιπρόσθετα αναφερόμαστε σε μια γραμμική προοπτική. Ο επισκέπτης για να κατανοήσει το όλον, πρέπει να ακολουθήσει μια συγκεκριμένη πορεία. Το αντίθετο συμβαίνει σε μια μωσαϊκή έκθεση. Όσον αφορά σε ένα έτερο χαρακτηριστικό της τυπολογίας της έκθεσης είναι ότι έχει συμμετοχικό χαρακτήρα. Ο επισκέπτης καλείται να συνδέσει τα νοήματα και να ενεργοποιήσει την κριτική του σκέψη για να γίνει κοινωνός του αφηγήματος. Τα οπτικά και τα ψηφιακά μέσα, τέλος, λειτουργούν προσθετικά της αφήγησης και ενδυναμώνουν το πολιτιστικό προϊόν.¹⁵⁸

Επίσης, κατά τον ίδιο τρόπο που ένας σκηνοθέτης σε μια κινηματογραφική παραγωγή σχεδιάζει και οργανώνει τα πλάνα με σκοπό την επίτευξη της αφήγησης, έτσι και τα εκθέματα τοποθετούνται με τέτοια σειρά, ώστε το συνολικό αποτέλεσμα να αποκτά νόημα και η αφήγηση να προκαλεί την τέρψη του επισκέπτη. Η διαδρομή που

¹⁵⁶Α. Γκάζη, Τ. Νούσια, *Αρχαιολογία στον Ελληνικό χώρο, Μουσειολογία Μέριμνα για τις Αρχαιότητες*, Τόμος Γ', Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα, 2003, σ. 68.

¹⁵⁷Στο ίδιο, σ. 70.

¹⁵⁸Στο ίδιο, σσ. 78-80.

έχει επιλεγεί για το κοινό συνεπώς, έχει προκαθοριστεί και ρυθμίζει με την ροή την σειρά της αφήγησης, τονίζοντας και φωτίζοντας σημεία που θεωρούνται σημαντικά για την κατανόηση του συνολικού επιχειρήματος.

Τέλος, αξίζει να αναφερθούμε στις προθήκες, οι οποίες όπου χρησιμοποιούνται έχουν επιλεγεί υλικά που δεν στερούν από τον επισκέπτη την θέαση, προστατεύοντας παράλληλα το έκθεμα. Οι λεζάντες, τα επεξηγηματικά κείμενα και οι πληροφορίες που παρέχονται σε κομβικά σημεία, με τον κατάλληλο φωτισμό και την συμβολή της γραφιστικής, συντελούν στην δημιουργία ενός περιβάλλοντος που αγκαλιάζει τον επισκέπτη και τον εισάγει στην έκθεση ενεργητικά και στοχαστικά.¹⁵⁹

Γίνεται αντιληπτό ότι αναφερόμαστε τελικά, σε μια Έκθεση που στοχεύει στην διατήρηση της μνήμης του παρελθόντος και προσπαθεί να αξιοποιήσει με θετικό τρόπο τη γνώση, η οποία κληροδοτείται μέσω των ευρημάτων. Τελικός σκοπός, εκτός της επιστημονικής επίπονης έρευνας, αποτελεί η δημιουργία ενός πεδίου αναστοχασμού, αντιπαράθεσης και δημιουργικού διαλόγου. Συνεπώς είναι πρωτίστως μορφωτική και εκπαιδευτική διαδικασία, που πραγματοποιείται στη Βουλή εν προκειμένω, στο κτήριο της οποίας φιλοξενείται ένα προϊόν πολιτισμού που έρχεται μέσα από την αχλή των αιώνων και μας διαφωτίζει εκτός από τα προφανή, για την εν γένει βιοθεωρία παρελθοντικών κοινωνιών, οι οποίες ωστόσο καθορίζουν τη συγχρονία και τη διαχρονία με τρόπο καθοριστικό και πολλές φορές αμείλικτο.¹⁶⁰

3.6.1. Σημαντικές επισημάνσεις

Στην προκείμενη Έκθεση συναντάμε κάποια ενδιαφέροντα χαρακτηριστικά. Αρχικά προσφέρει στο κοινό μια βιωματική εμπειρία που, εκτός της μαθησιακής και

¹⁵⁹ Στο ίδιο, σ. 75-79.

¹⁶⁰ Διοτίμα Λιαντίνη, *Το μουσείο και η Διδακτική του Πολιτισμού και της Τέχνης*, Βιβλιογονία, Αθήνα, 2001, σσ. 98, 99, 107.

εκπαιδευτικής διαδικασίας, προσφέρει την τέρψη και άλλων αισθήσεων. Το μουσικό χαλί, η ψηφιακή προβολή, η μεγάλη οθόνη αφής με διάφορα παιχνίδια γνώσης και γενικές πληροφορίες, στοχεύουν σε μια πολυεπίπεδη μουσειοδιδασκτική πράξη.

Επιπλέον, το έμπειρο ειδικευμένο προσωπικό αναλαμβάνει να ξεναγήσει πλήθος κόσμου που συρρέει σε ομάδες, όπως επίσης είναι επιφορτισμένο με την ξεναγήση σχολικών τάξεων. Μια άλλη σημαντική πτυχή αποτελεί η ξεναγήση υψηλών προσκεκλημένων που επισκέπτονται το Ελληνικό Κοινοβούλιο. Αναπτύσσεται με αυτόν τον τρόπο, μέσα από την πολιτιστική διπλωματία μια συγγένεια πνευματική, διότι τα κύρια νόημα της αφήγησης έχει οικουμενικό χαρακτήρα και αναφέρεται σε ιδανικά και αξίες πανανθρώπινα.¹⁶¹

Οι προκαθορισμένες στάσεις σε επιλεγμένες θεματικές αποσκοπούν στην κατανόηση της αφήγησης και της στοχοθεσίας της Έκθεσης. Ο τρόπος που έχει δομηθεί η αφήγηση, με αρχή, μέση και τέλος, με τις απαραίτητες κάθε φορά γέφυρες λειτουργεί βοηθητικά για τον επισκέπτη, επιτυγχάνοντας την κατανόηση των νοημάτων.¹⁶²

Οι εμβληματικές προθήκες αποτελούν επίσης ένα αρκετά χρήσιμο στοιχείο, τόσο στο αισθητικό αποτέλεσμα της Έκθεσης, όσο και στο οπτικό και νοηματικό. Οι προθήκες έχουν τοποθετηθεί κάτω ακριβώς από κρίσιμα επεισόδια της Ζωφόρου και εμπεριέχουν τεκμήρια σχετικά με το ιστορικό γεγονός της αφήγησης. Εμπλουτίζεται συνεπώς η εμπειρία του επισκέπτη και παράλληλα εστιάζει σε γεγονότα που ευνοούν την τελική αφήγηση.

¹⁶¹Νίκη Νικονάνου, «Μουσειοδιδασκτικές μέθοδοι: Συμμετοχή-εμπειρία-δημιουργία, στο Νίκη Νικονάνου κ.α., *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21^ο αιώνα*, επιμ. Νίκη Νικονάνου, Αθήνα, 2015, σ. 51-54.

¹⁶² Στο ίδιο, 51-54.

Τέλος, οι τρεις μορφές της Έκθεσης, δηλαδή ο φυσικός χώρος, η ψηφιακή μορφή που περιλαμβάνει τον ιστότοπο αλλά και την εικονική περιήγηση και τέλος η έντυπη μορφή του καταλόγου, δημιουργούν μια ολοκληρωμένη εικόνα που συμβαδίζει με την εποχή της. Η πανδημία δεν επέτρεψε την αθρόα προσέλευση του κοινού όπως συνέβαινε σε προηγούμενα χρόνια, ωστόσο οι στοχευμένες ξεναγήσεις σε συνδυασμό με την ψηφιακή περιήγηση στα πρότυπα μεγάλων ευρωπαϊκών μουσείων, διευκόλυνε σε σημαντικό βαθμό την επικοινωνία με το κοινό. Ένα σημαντικό προτέρημα της εικονικής περιήγησης αποτελεί η ευκολία του χρήστη να παρατηρήσει σε μεγέθυνση εκθέματα και ζωγραφικές παραστάσεις με μεγάλη ακρίβεια.

Συνεπώς, χρησιμοποιήθηκαν όλα τα μέσα με σκοπό την τέρψη και ψυχαγωγία του επισκέπτη σε πρώτο επίπεδο και σε δεύτερο τη μετάδοση της αφήγησης και των βαθύτερων νοημάτων που ενυπάρχουν σε ένα τόσο σύνθετο πολιτισμικό δρώμενο.

Συμπεράσματα

Η Επανάσταση του 1821 υπήρξε αναντίρρητα ένα κορυφαίο γεγονός τόσο για τη νεοελληνική ιστορική διαδρομή όσο και για την ευρωπαϊκή και διεθνή πραγματικότητα. Η Βουλή των Ελλήνων, τίμησε αυτό το τόσο σημαντικό ιστορικό γεγονός με μια Έκθεση, που αποτέλεσε σταθμό στην πολιτιστική ιστορία του κοινοβουλευτικού χώρου.

Στην προκειμένη εργασία περιγράψαμε αρχικά τον πρώτο εισαγωγικό χώρο της Έκθεσης, επισημαίνοντας την δύναμη της κλασικής αρχαιότητας που προσέλκυσε και προκάλεσε το θάμβος στους ξένους περιηγητές και αρχαιοδίφες, προκαλώντας και δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο, ένα είδος πρώιμου Φιλελληνισμού. Η αγάπη και το πάθος για τις κλασικές αρχαιότητες, αντικαταστάθηκε στη συνέχεια με το ενδιαφέρον στον υπόδουλο λαό. Από τα υλικά συνεπώς ευρήματα, το ενδιαφέρον μετατοπίστηκε στον άνθρωπο και στις συνθήκες διαβίωσης ενός εξαθλιωμένου λαού, που ζούσε κάτω από τον οθωμανικό δυναστικό σύστημα.

Στη συνέχεια, αναλύσαμε την καίρια συμβολή των κύριων εκπροσώπων του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, που ανδρώθηκαν με τις ιδέες του ευρωπαϊκού πνεύματος. Η ευρωπαϊκή τους παιδεία και το διεθνές τους όραμα τους επέτρεψε να τοποθετήσουν ο καθένας ξεχωριστά και όλοι μαζί, τις ψηφίδες στο όλον της πνευματικής προετοιμασίας του Έθνους. Όπως επισημάναμε Νεοελληνικός Διαφωτισμός μπορεί να μην προσέφερε καμία ρηξικέλευθη παρακαταθήκη στο ευρωπαϊκό πνευματικό γίγνεσθαι, ωστόσο οι Έλληνες Διαφωτιστές έπραξαν το εξής σημαντικό: επινόησαν τους εαυτούς τους.

Ο κολοσσιαίος τοιχοτάπητας της Σχολής των Αθηνών που ως δάνειο από τον πρόεδρο του Γαλλικού Κοινοβουλίου τοποθετήθηκε σε ειδική κατασκευή απέναντι από την Ολομέλεια, λειτουργεί σαν μια αέναη διαδικασία διαλόγου και αντιπαράθεσης,

ακριβώς δίπλα στον αίθουσα όπου λαμβάνουν χώρα οι κοινοβουλευτικές δημοκρατικές συνεδριάσεις. Επιπλέον, διατρανώνει τη σημερινή και συνάμα διαχρονική σχέση της Ελλάδας με την Ευρώπη αλλά και την αναγνώριση της Ελληνικού Αγώνα για Ελευθερία, από ένα ισχυρό ευρωπαϊκό κράτος στην συγχρονία. Η πολιτιστική διπλωματία διατηρεί ζωντανή την μνήμη και την αρραγή σχέση, Ελλάδας και Ευρώπης.

Στη συνέχεια, το κλιμακοστάσιο μας οδηγεί στο κύριο σώμα της Έκθεσης στην αίθουσα Τροπαίων και αμέσως μετά στην Αίθουσα Υπασιπιστών. Στην είσοδο η προθήκη με αναφορές στη Φιλική Εταιρεία, εν είδει προελούδιου, μάς εισάγει στην Έκθεση και παράλληλα μας υπενθυμίζει την δράση της Φιλικής Εταιρείας. Και εδώ διαπιστώνουμε πως η ευρωπαϊκή πρακτική συντεχνιών στάθηκε πρότυπο για την οργάνωση και την μυστική διάρθρωση της οργάνωσης. Επίσης, οι άνθρωποι που ίδρυσαν την Φιλική Εταιρεία ήταν Έλληνες της διασποράς, φορείς ευρωπαϊκών επαναστατικών φρονημάτων και φορείς του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού. Η κύρια διαφορά τους με τις άλλες μυστικές οργανώσεις, αποτέλεσε το γεγονός ότι Φιλική Εταιρεία τελικά πέτυχε τον σκοπό της, αφού το αποτέλεσμα της Ελληνικής Επανάστασης τελεσφόρησε.

Στην Αίθουσα Τροπαίων, τα επεισόδια της Ζωφόρου, αφηγούνται την Ελληνική Επανάσταση, με τη ματιά των Ευρωπαίων. Η αξία του έργου δεν έγκειται κυρίως στην καλλιτεχνική τεχνική, στην απεικόνιση χρωμάτων και φωτοσκιάσεων, αλλά στην περιγραφή μιας εθνικής προσπάθειας, έτσι όπως έχει γίνει συνείδηση στον ευρωπαϊκό κόσμο. Αυτό το γεγονός είναι αρκετά σημαντικό, διότι ο δικός μας φακός ίσως παραμορφώνει μεγεθύνοντας ή απομειώνοντας το ιστορικό συμβάν. Η οπτική ωστόσο των άλλων, αποτελεί αδιάψευστη απόδειξη της τομής που επέφερε η Ελληνική Επανάσταση. Η ίδια η Ζωφόρος, καθοδήγησε τη διάρθρωση και την αφηγηματική ροή

της Έκθεσης. Επιπλέον, η εξιστόρηση των επεισοδίων καθιστά σαφή τη διεθνοποίηση του Ελληνικού Αγώνα για ανεξαρτησία και ελευθερία, αφού οι διεθνείς παρεμβάσεις, διατρέχουν όλη την διαδρομή των συμβάντων και μάλιστα των πιο καθοριστικών, όπως μεταξύ άλλων η ναυμαχία του Ναυαρίνου.

Οι επιμέρους θεματικές συμπληρώνουν αρμονικά το εκθετικό εγχείρημα. Παραθέτονται πληροφορίες για τη συγκρότηση του κράτους, μέσα από τεκμήρια που μας ενημερώνουν για την λειτουργία του κράτους, τις αδυναμίες και τις προκλήσεις μιας νεοπαγούς κρατικής διοίκησης.

Η φιλελληνική θεματική, διατρανώνει με τον πιο εμφατικό τρόπο την διεθνή απήγηση του θέματος. Αποτελεί ίσως την επιτομή ενός γεγονότος με προεκτάσεις που υπερακοντίζουν τα εθνικά σύνορα. Οργανώσεις φιλελληνικές, δράσεις, φυλλάδια, μεταφράσεις κειμένων, προβάλλουν το ελληνικό ζήτημα, προκαλώντας πίεση στις κυβερνήσεις για ενεργή ανάμειξη και υποστήριξη των Ελλήνων, ενός Έθνους, ομόδοξου που αποτελεί αναντίρρητα κοιτίδα και αφετηρία του ευρωπαϊκού οικοδομήματος, πολιτισμικά και πνευματικά.

Τα πρώτα Συντάγματα του νεοελληνικού κράτους επισημαίνονται ως επιμέρους θεματική, προβάλλοντας την εναρμόνισή τους με τη δυτική νομοθετική κουλτούρα. Διαπιστώνουμε ότι θεσμοθετούνται βασικές αρχές σε ζητήματα νομοθετικά και σε αρκετά σημεία παρατηρούμε προοδευτικότερη αποτύπωση συνταγματικών κειμένων, σε σύγκριση με έτερους ευρωπαϊκούς κρατικούς σχηματισμούς. Μια χώρα, την ώρα του πολέμου και της διεκδίκησης της εθνικής της υπόστασης, καταφέρνει να παρακολουθεί και να αφομοιώνει τον νομικό πολιτισμό Ευρώπης και Αμερικής. Και αυτό είναι ένα ιδιαίτερα αξιοσημείωτο γεγονός, ιδιαίτερα αν συνυπολογιστεί πως η Ελλάδα αποσκοπούσε σε δημοκρατικό καθεστώς, ενώ η Ευρώπη εν αντιθέσει χαρακτηριζόταν από μοναρχικά νομικά μοτίβα.

Η εικαστική μνημείωση της Έκθεσης οπτικοποιεί και συγκεντρώνει όλα τα νοήματα που διέπουν την Επανάσταση. Το εμβληματικό έργο του Lippardini για παράδειγμα, πέρα από το άρτιο αισθητικό αποτέλεσμα, αποδεικνύει την αξία του πολιτισμού, ως σημείο που ενώνει τους λαούς και συνάμα, καταδεικνύει την αδιάλειπτη και άρρηκτη σχέση της Ελλάδας με τα κράτη και φορείς άλλων χωρών, αφού και αυτή η δημιουργία, προστέθηκε στον καμβά της Έκθεσης ως δάνειο από το ιταλικό μουσείο Musei, Civici, στο Τρεβίζο. Επίσης, τα έργα Ελλήνων ζωγράφων, όπως του Λύτρα, του Βρυζάκη, του Θεόφιλου κ.α., συμπληρώνουν αρμονικά την ποικιλία της εικονιστικής μνήμης.

Η τελευταία αίθουσα των πρωταγωνιστών της Επανάστασης, των προσωπογραφιών στην περιμετρική τοιχογραφία εν είδει μεταλλίων, μαζί με τα υπόλοιπα πρόσωπα που συμπληρώνουν το Ηρώον, αντικαθρεπτίζουν και συμβάλλουν αφενός στην ευρύτερη θυσία του Έθνους συνολικά, επωνύμων και ανωνύμων αγωνιστών, παράλληλα ωστόσο συμβολίζουν αξίες και ιδανικά οικουμενικά που διαπερνούν διαχρονικά την ιστορική πορεία και αφορούν όλη την ανθρωπότητα.

Η Έκθεση κομίζει στον σύγχρονο άνθρωπο εμπειρίες και σημαινόμενα που παράγονται από τα εκθέματα και μας προτρέπει να αναζητήσουμε τελικά εντός μας, όλες εκείνες τις αξίες που τελούν εν υπνώσει ή βρίσκονται σκεπασμένες στο πέπλο της λήθης, ενεργοποιώντας την ιστορική ενσυναίσθηση του επισκέπτη. Οι πρόσφατες διεθνείς εξελίξεις με τις συρράξεις στον ευρωπαϊκό χώρο, μάς υπενθυμίζουν με τον πιο αδήριτο τρόπο πως τίποτα δεν είναι δεδομένο και πως η ελευθερία και η αυτοδιάθεση των λαών απαιτούν γνώση, θυσία, σεβασμό και κυρίως μνήμη. Υπό αυτή την έννοια, η Έκθεση Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων, δύο αιώνες μετά, επιτυγχάνει τον σκοπό της, υπενθυμίζοντάς μας τα κρισιμότερα γεγονότα της νεότερης

ιστορίας μας και πως η Ελλάδα, είναι η Ευρώπη και η Ευρώπη, είναι η Ελλάδα. Μια αμφίδρομη σχέση, σφραγισμένη με αγώνες και θυσίες στο βάθος της ιστορίας.

Βιβλιογραφία

Αλμπάνη Τζένη, Κασιμάτη Μαριλλένα, *Η Ιστορία των τεχνών στην Ευρώπη, Εικαστικές τέχνες στην Ευρώπη από τον μεσαίωνα ως τον 18^ο αιώνα*, τόμος Α΄, Πάτρα, 2008.

Αυγουστίνου Όλγα, *Ιδανικά ταξίδια. Η Ελλάδα στη γαλλική λογοτεχνική λογοτεχνία 1550-1821*, (μτφρ. Περικλής Α. Ντάλτας), Αθήνα:ΜΙΕΤ. [1^η έκδοση:Olga Augustinos, 1994, *French Odysseys, Greece in French Travel Literature from the Renaissance to the Romantic Era*, Baltimore-London: Johns Hopkins University Press], Αθήνα 2003.

Βελεστινλής Ρήγας, *Απαντα τα σωζόμενα*, τόμος Ε΄, επιμ. Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, Αθήνα: Βούλη των Ελλήνων, 2000.

Βερέμης Θ., Κολιόπουλος Γ., Μιχαηλίδης Ι. Δ., *1821 Η δημιουργία ενός έθνους – κράτους*, εκδ. μεταίχμιο, Αθήνα, 2018.

Βλαχόπουλος Σπύρος, «Τα Συντάγματα του Αγώνα», στο Σπύρος Βλαχόπουλος κ.α., *Η Επανάσταση του 1821, έντεκα ιστορικοί ιχνηλατούν την πορεία του Αγώνα*, ελληνικό ίδρυμα πολιτισμού, Αθήνα, 2021.

Γκάζη Α., Νούσια Τ, *Αρχαιολογία στον Ελληνικό χώρο, Μουσειολογία Μέριμνα για τις Αρχαιότητες*, Τόμος Γ΄, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα, 2003.

Δασκαλοθανάσης Ν., «Αρχές και αξίες της νεότερης Ελληνικής τέχνης», στο Ν. Δασκαλοθανάσης, Α. Κωτίδης, *Τέχνες Ι, Ελληνικές Εικαστικές Τέχνες, Επισκόπηση Ελληνικής Αρχιτεκτονικής και Πολεοδομίας, Νεότερη και Σύγχρονη Τέχνη*, τόμος Γ΄, Πάτρα, 2000.

Ελύτης Οδυσσέας, *Ο ζωγράφος Θεόφιλος*, εκδ. Υψιλον/βιβλία, Αθήνα, 1996.

Καμηλάκη Μ., «Η συγκρότηση του Κράτους», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεοδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021.

Καβαλιεράκης Στέφανος, «Η Φιλική Εταιρεία», στο *Η επανάσταση του 1821, έντεκα ιστορικοί ιχνηλατούν την πορεία του αγώνα*, ελληνικό ίδρυμα πολιτισμού, Αθήνα, 2021.

Κλάψης Αντώνης, « Η Ελληνική Επανάσταση και η Ευρωπαϊκή διπλωματία», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεοδωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021.

Κλάψης Αντώνης, «Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η αναγνώριση της ελληνικής ανεξαρτησίας», στο *Η επανάσταση του 1821, έντεκα ιστορικοί ιχνηλατούν την πορεία του αγώνα*, ελληνικό ίδρυμα πολιτισμού, Αθήνα, 2021.

Κούμας Μ., «οι Μεγάλες Δυνάμεις και η Ελληνική Επανάσταση» στο Μ. Κούμας κ.α., *Η Επανάσταση του 1821, έντεκα ιστορικοί ιχνηλατούν την πορεία του Αγώνα*, ελληνικό ίδρυμα πολιτισμού, Αθήνα, 2021.

Κουτσογιάννης Θεοδωής, «Η Οικουμένη σε σμίκρυνση, Αρχαιολάτρες, Ρομαντικοί και Φιλέλληνες για την Ελλάδα της Επανάστασης, στο *στο Δι'αυτά πολεμήσαμεν, Αρχαιότητες και Ελληνική Επανάσταση*, επιμ. Μαρία Λαγογιάννη – Γεωργακαράκου, Θεοδωής Κουτσογιάννης, Έκδοση του ταμείου αρχαιολογικών πόρων και απαλλοτριώσεων, Αθήνα, 2019.

Κουτσογιάννης Θεοδωής, Καμηλάκη Μαρία, «Η Αφύπνιση του Ελληνισμού», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεοδωής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021.

Κουτσογιάννης Θεοδωής, Καμηλάκη Μαρία, «Από την αρχαιολατρία στον Φιλελληνισμό», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεοδωής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021.

Κουτσογιάννης Θεοδωής, «Η Αρχαιολατρία ως πρώιμος φιλελληνισμός», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεοδωής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021.

Κουτσογιάννης Θεοδωής, Καμηλάκη Μαρία, «Πρελούδιο, η προετοιμασία του Αγώνα», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεοδωής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021.

Κουτσογιάννης Θεοδωής, «Οι αναγεννησιακές μεταμορφώσεις του βυζαντινού αυτοκράτορα Ιωάννη Η' Παλαιολόγου / The Renaissance Metamorphoses of Byzantine Emperor John VIII, Palaeologus (ελληνική και αγγλική έκδοση), στο *Το Φως του Απόλλωνα, Ιταλική Αναγέννηση και Ελλάδα, / In the light of Apollo, Italian Renaissance and Greece*, Κατάλογος έκθεσης, επιμ. Mina Gregori, Αθήνα, Εθνική Πινακοθήκη, Δεκέμβριος 2003-Απρίλιος 2004, Cinicelo Balsamo, Μιλάνο, 2003-2004.

Κουτσογιάννης Θεοδωής, Καμηλάκη Μαρία, «Η ζωφόρος της Επανάστασης» στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεοδωής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021.

Κουτσογιάννης Θ., «Η απελευθέρωση», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεοδωής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021.

Κουτσογιάννης Θεοδωής, Καμηλάκη Μαρία, «Σκηνές και Μορφές της Ελευθερίας», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεοδωής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021.

Κουτσογιάννης Θ., «Το φαινόμενο του φιλελληνισμού», στο *στο Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεοδωής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021.

Κουτσογιάννης Θ., «Η μόδα του φιλελληνισμού», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021.

Κουτσογιάννης Θ., «Η εικαστική μνημείωση του Αγώνα», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021.

Κουτσογιάννης Θεωρής, Καμηλάκη Μαρία, «Ηρώον του Αγώνα, Αίθουσα Υπασπιστών», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021.

Κουτσογιάννης Θεωρής, Καμηλάκη Μαρία, «Τα Μετάλλια των Ηρώων», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021.

Κουτσογιάννης Θεωρής, Καμηλάκη Μαρία, «Οι Ήρωες του Ξίφους», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021.

Κουτσογιάννης Θεωρής, Καμηλάκη Μαρία, «Οι Ήρωες της γραφίδας», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021.

Κουτσογιάννης Θεωρής, Καμηλάκη Μαρία, «Επίλογος, Αποχαιρετισμός στα όπλα», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021.

Κοραΐς Αδαμάντιος, *Σημειώσεις εις το προσωρινόν πολίτευμα της Ελλάδος*, δεύτερη έκδοση, επιμ. Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, Αθήνα, 2018.

Κοραΐς, Σταντάλ, Σατωμπριάν, *Η Αναγέννηση της Ελλάδας*, Μετάφραση-Επιμέλεια. Τατιάνα Τσαλίκη-Μηλιώνη, εκδ. Νήσος, Αθήνα, 2018.

Κιτρομηλίδης Πασχάλης Μ., *Ρήγας Βελεστινλής, Θεωρία και Πράξη*, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 1998.

Κιτρομηλίδης Πασχάλης Μ., «Ο Οραματισμός της Ελευθερίας», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021, σσ. 73,74.

Κιτρομηλίδης Πασχάλης Μ., «Οι καταβολές του Ελληνικού Συνταγματισμού», στο *Αντικρίζοντας την Ελευθερία! Στη Βουλή των Ελλήνων δύο αιώνες μετά*, επιμ. Θεωρής Κουτσογιάννης, Μαρία Καμηλάκη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2021.

Λαγογιάννη – Γεωργακαράκου Μαρία, Κουτσογιάννης Θωδωρής, «Εισαγωγή, δι' αυτά πολεμήσαμεν, Έλληνες και Ελληνική Επανάσταση», στο *Δι' αυτά πολεμήσαμεν, Αρχαιότητες και Ελληνική Επανάσταση*, επιμ. Μαρία Λαγογιάννη – Γεωργακαράκου, Θωδωρής Κουτσογιάννης, Έκδοση του ταμείου αρχαιολογικών πόρων και απαλλοτριώσεων, Αθήνα, 2019.

Λάμπρος Σπυρίδων, *Παλαιολόγεια και Πελοποννησιακά*, τόμος Γ', Αθήνα, 1972.

Λιαντίνη Διοτίμα, *Το μουσείο και η Διδακτική του Πολιτισμού και της Τέχνης*, Βιβλιογονία, Αθήνα, 2001.

Μαργαρίτης Γ., «Ο Οθωμανικός χώρος και η συγκρότηση του νέου Ελληνισμού», στο Γ. Μαργαρίτης κ.α., *Ελληνική Ιστορία, Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία*, τόμος Γ', Πάτρα 1999.

Μαργαρίτης Γ., «Η επανάσταση του 1821», στο Γ. Μαργαρίτης κ.α., *Ελληνική Ιστορία, Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία*, τόμος Γ, Πάτρα 1999.

Μαρκέτος Σπ., «από τον Καποδίστρια στον Βενιζέλο: πολιτική Ιστορία», στο Σπ. Μαρκέτος κ.α., *Ελληνική Ιστορία, Νεότερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία*, τόμος Γ', Πάτρα 1999.

Μπότσιου Κωνσταντίνα Ε., «οι εμφύλιοι της Επανάστασης του 1821», στο Κωνσταντίνα Ε. Μπότσιου κ.α., *Η Επανάσταση του 1821, έντεκα ιστορικοί ιχνηλατούν την πορεία του Αγώνα*, ελληνικό ίδρυμα πολιτισμού, Αθήνα, 2021.

Νικονάνου Νίκη, «Μουσειοδιδακτικές μέθοδοι: Συμμετοχή-εμπειρία-δημιουργία, στο Νικη Νικονάνου κ.α., *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21^ο αιώνα*, επιμ. Νίκη Νικονάνου, Αθήνα, 2015.

Παπανικολάου Μιλτιάδης, *οι τοιχογραφίες του Μεγάρου της Βουλής*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, Αθήνα, 2007.

Πολίτης, Αλέξης *Ρομαντικά χρόνια, Ιδεολογίες και νοοτροπίες στην Ελλάδα του 1830-1880*, Θεωρία και μελέτες ιστορίας, Ε.Μ.Ν.Ε.-ΜΝΗΜΩΝ, Αθήνα, 2008.

Πιζάνιας Πέτρος Θ., *Η Ελληνική Επανάσταση, 1821-1830*, εκδ. Εστία, Αθήνα, 2021.

Τόλιας Γιώργος, *Ιστορία της χαρτογραφίας του ελληνικού χώρου 1420-1800, Χάρτες της Συλλογής Μαργαρίτας Σαμούρκα* (σύνταξη καταλόγου: Λ. Ναβάρι), Αθήνα, 2008.

Φίνλεϊ Γ., *Ιστορία της Ελληνικής Επαναστάσεως*, τόμος Α', μτφρ. Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον κοινοβουλευτισμό και τη δημοκρατία, Αθήνα, 2020.

Beaton Roderick, *Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 και η παγκόσμια σημασία της*, μτφρ. Δέσποινα Κανελλοπούλου, εκδ. Αιώρα, Αθήνα, 2021.

Beaton Roderick, *Ελλάδα, Η βιογραφία ενός σύγχρονου έθνους*, μτφρ. Μ. Αστερίου, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 2020.

Clogg Richard, *Συνοπτική Ιστορία της Ελλάδας 1770-2013*, τρίτη έκδοση, εκδ. Κάτοπτρο, Αθήνα, 2015.

Herring Gunnar, *Ο αγώνας των Ελλήνων για την ανεξαρτησία και ο φιλελληνισμός*, μτφρ. Αγαθοκλής Αζέρης, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 2021.

Mazower Mark, *Η Ελληνική Επανάσταση*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2021.

Meier Christian, *Ένας πολιτισμός ελευθερίας, η αρχαία Ελλάδα και οι απαρχές της Ευρώπης*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, Αθήνα, 2019.

Woodhouse C. M., *Ο πόλεμος της Ελληνικής Ανεξαρτησίας*, μτφρ. Α.Σ. Βλάχου, Αθήνα, 1978.